

Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer

Vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna?

Socialstyrelsen klassificerar från och med år 2001 sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är en **Kunskapsöversikt**. Det innebär att rapporten baseras på vetenskap och/eller beprövad erfarenhet. Kunskapsöversikter ska bland annat kunna ge stöd för en kunskapsbaserad vård och behandling, metodutveckling och annat förbättringsarbete, stimulera och underlätta kvalitetsuppföljning och/eller stimulera till effektivt resursutnyttjande. Socialstyrelsen svarar för innehåll och slutsatser.

ISBN: 91-7201-546-2

Artikelnr: 2001-110-12

Sättning: Kajsa Mulder

Tryck: KopieCenter, Stockholm, augusti 2001

Förord

Frivilliga organisationer har länge arbetat med socialt stöd och sociala insatser riktade till barn och ungdom. I själva verket har den offentliga ”barnvården” sina rötter i den systematiskt utformade frivilliga verksamhet som växte fram vid förra sekelskiftet. I viss mån kan man påstå att frivilligorganisationerna under åren kommit att bidra till att professionalisera delar av barnvårdsarbetet genom att introducera anställda i verksamheterna och etablera ett mer kunskapsbaserat arbete. Det finns således både historiska och aktuella exempel på att metoder i socialt arbete utvecklats i frivilligorganisationer för att sedan tas över i den offentliga sektorn.

Under senare år har intresset – och forskningen – riktats mot relationerna mellan den offentliga sektorn och frivilligorganisationerna. Relationer som redan tidigt i mångt och mycket kom att präglas av närhet och beroende. Några av de funktioner – komplement, avantgarde och alternativ – som i den allmänna debatten kommit att användas för att karakterisera de frivilliga organisationernas verksamhet i förhållande till den kommunala verksamheten, är särskilt tydliga när det gäller insatser för barn och ungdom.

Trots välfärdsstatens framväxt och utveckling med ökade samhällseliga åtaganden är de frivilliga organisationernas insatser omfattande och betydelsefulla också i dag. De frivilliga organisationernas uppdrag inom vård och omsorg har vuxit, bland annat till följd av önskemål om fler aktörer inom området eller på grund av nedskärningar i kommuner och landsting. Detta är några av skälen till att Socialstyrelsen inrättat ett särskilt sekretariat (SoFri) för att synliggöra och uppmärksamma frågor som rör frivilliga organisationers verksamhet inom välfärdsområdet.

Denna rapport är en kunskapsöversikt över i första hand svensk och nordisk forskning om frivilligt socialt arbete med inriktning mot barn och ungdomar. Det har dock visat sig att forskningsfältet rymmer stora kunskapsluckor. Behovet av ytterligare forskning, bl.a. i form av empiriska studier, är därför stort. Rapporten innehåller, utöver en forskningsredovisande del, kortfattade beskrivningar av ett antal organisationer som är verksamma på fältet. Här görs också ett försök att kategorisera organisationerna utifrån några centrala frågeställningar.

Rapporten har i en preliminär version behandlats på ett seminarium med företrädare för barn- och ungdomsorganisationer vilket gav värdefulla synpunkter.

Forskningsavdelningen vid Sköndalsinstitutet har på Socialstyrelsens uppdrag utarbetat rapporten. Författare är docent Tommy Lundström i samarbete med socionom Ulf Hammare. Författarna står för innehållet. Kontaktpersoner på Socialstyrelsen har varit Hans Mattsson och Leif Näfver.

Lars Pettersson
Överdirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Inledning	11
Metod	15
Den svenska frivilligsektorn	18
Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer inom frivilligsektorn	21
De tidiga ungdomsorganisationerna	23
Dagens barn- och ungdomsorganisationer – områdets konturer	25
Humanistiska organisationer	28
Handikapp-, klient- och anhörigorganisationer	29
Livsstilsorienterade organisationer	31
Hur kan barn- och ungdomsorganisationer klassificeras?	32
Vilken nytta gör frivilligorganisationerna?	35
Något om Socialstyrelsens ekonomiska stöd till barnvårdsorganisationerna	37
Organisationer och aktiviteter	39
Inledning	39
Humanistiska organisationer	39
Handikapp-, klient och anhörigorganisationer	47
Livsstilsorienterade organisationer	54
Litteratur	60
Bilaga 1	67
Bilaga 2	85

Sammanfattning

Under 1990-talet har kunskapen om frivilligsektorn i allmänhet och om frivilligt socialt arbete i synnerhet ökat. I några större kartläggningar har det framkommit att den frivilliga sektorn i Sverige inte är mindre än i andra jämförbara länder, men att den är annorlunda strukturerad. Svenskt frivilligt engagemang riktar sig i stor utsträckning mot idrott och fritidsaktiviteter, medan frivilligsektorn i länder som Storbritannien, Tyskland och USA har en tyngdpunkt på hälsovård och sociala frågor.

Frivilligforskningen har också kunnat bidra med ökade kunskaper om vilka som organiserar sig och varför (Jeppsson Grassman och Svedberg, 1999). De senaste årens forskning har även lett till fördjupade analyser av förhållandet mellan frivilligsektorn och stat/kommun, bland annat genom studier av hur förhållandet mellan frivillighet och stat påverkas av olika former av bidrag och vad som händer när frivilligorganisationer i större utsträckning engageras i direkt serviceproduktion på uppdrag av stat och kommun. För frivilligsektorn som helhet och i ett längre historiskt perspektiv finns inget som talar för att bidrag till frivilligorganisationer skulle minska det folkliga engagemanget för frivilligt arbete. Jämförelser mellan länder visar att Sverige, med historiskt sett generösa bidrag till frivilligorganisationer, har en befolkning som är mycket aktiv i frivilligarbete.

Stora statsbidrag tycks med andra ord inte leda till att befolkningen passiviserar. Det bör emellertid framhållas att det saknas mer närgångna och djupgående fallstudier där man noggrant och under längre tidsperioder följer vad som händer i relationerna mellan enskilda eller grupper av frivilligorganisationer och stat/kommun. Behovet av sådan forskning blir särskilt uppenbart mot bakgrund av frivilligorganisationernas ökade engagemang i direkt serviceproduktion.

I den här rapporten har vi koncentrerat oss på sådana frivilligorganisationer inom det sociala fältet som arbetar med barn och ungdom. Det betyder att barn och ungdomsorganisationer som arbetar med olika typer av sociala problem har varit i centrum för intresset. Föreningar som arbetar med frågor som mobbing, sexuella övergrepp, ungdomsvåld, missbruk och barnmisshandel är med andra ord typiska exempel på socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. Hit hör även olika typer av självhjälps-, klient och handikapporganisationer, som organiserar ungdomar och/eller anhöriga till barn och unga.

Historiskt spelade socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer en stor roll för uppbyggnaden av olika typer av socialt inriktade välfärdsarrangemang från förra sekelskiftet fram till efterkrigstiden. Frivilligorganisationer har inte sällan varit de som tagit initiativet till verksamheter som vi idag betraktar som naturliga delar i välfärdsstaten, t.ex. daghem och barnavårdscentraler. När det gäller socialt ungdomsinriktat arbete har frivilligorganisationerna varit (och är fortfarande) engagerade i frågor som har med moral, hälsa och livsstil att göra. Barn- och ungdomsorganisationer som organise-

rar handikappade, patienter och klienter samt deras anhöriga har inte lika lång historia som övriga. I det fallet märks en tillväxt från 1970-talet och framåt.

I ett försök att kategorisera de socialt inriktade frivilligorganisationerna har vi identifierat tre typer:

- Humanistiska organisationer – Rädda Barnen och BRIS – är sådana vars grundläggande karakteristika utgörs av att de riktar sig till andra (och svagare grupper) än de som själva är medlemmar. Många av dessa organisationer representerar en rörelse för barns rättigheter som vuxit fram sedan 1970-talet. Tydligast kanske det har kommit till uttryck i arbetet med att propagera för och arbeta för att förverkliga intentionerna i FN:s barnkonvention. Den utåtriktade verksamheten utgörs för det första av tjänster som riktas direkt till barnen – alltifrån telefonjourer till barnhemsvård – och för det andra av olika typer av rättighetsorienterade upplysnings- och opinionsbildande aktiviteter.
- Handikapp-, klient och anhörigorganisationer är sådana som organiserar barn och unga och/eller deras anhöriga vilka själva identifierar sig eller identifieras som handikappade, patienter eller klienter. Självhjälp och intresseorganisering är centrala begrepp för den här typen av organisationer. Verksamheten kan vara mycket mångfacetterad och innehålla allt från lägerverksamheter för unga till mer politiskt inriktade aktiviteter i gruppens intresse.
- Livsstilsorienterade organisationer är en mer svårfångad kategori. Under denna beteckning har vi valt att inkludera de delvis nya lokalt förankrade organisationstyper som vuxit upp kring bland annat Fryshuset. Medlemmarna är engagerad i livsstilsfrågor som har med hälsa, ungdomskriminalitet och droger att göra. Man arbetar ofta med moderna metoder och nya organisationsformer, man använder Internet och man utvecklar nya och intressanta samarbetsformer med kommuner och företag. Många organisationer av det här slaget knyter i sitt arbete starkt an till traditionella normer och värden. Verksamheterna är av mycket olikartat slag – alltifrån ungdomar som patrullerar i storstäderna till kontaktpersonsverksamhet som erbjuds till kommunerna.

Det undersökta fältets struktur är inte lätt att överblicka framför allt på grund av den bristande tillgången på data. Vi har dock identifierat ett antal centrala frågeställningar eller variabler som kan vara till hjälp för att diskutera fältet som sådant och de ingående organisationerna. Följande variabler har vi använt för att presentera ett antal organisationer inom de tre organisationstyper vi identifierat.

- *Självhjälpsorganisering kontra hjälp till andra.* Rör det sig om organisering av personer som själva har problem och deras anhöriga eller organisationer som erbjuder hjälp till barn och unga utanför organisationen?

- *Ålder, kön etnicitet.* Vilka åldersgrupper vänder man sig till? Har man någon särskild inriktning när det gäller kön och etnicitet?
- *Organisationsstruktur.* Är man nationellt eller lokalt organiserad? Är man stiftelse eller förening? Är organisationsstrukturen mer stabil eller tillfällig och nätverkinriktad?
- *Verksamhet.* Rör det sig om intressekamp, kunskapsproduktion eller hjälp och service av olika slag?
- *Hjälparens position i förhållande till mottagaren.* Här kan fyra huvudkategorier identifieras: Den anställde professionelle, den jämlike medlemmen, den utbildade volontären och den vuxna förebilden. En mellanform utgörs av den förre detta ”problematikern” (till exempel en medlem i Non Fighting Generation).
- *Finansiering.* Betalas verksamheten genom bidrag från stat och kommun, genom medlemsavgifter, genom affärsverksamhet eller genom gåvor?

Ett par av de här faktorerna har möjligen högre komplexitet i frivilligorganisationer som riktar sig till barn och unga jämfört med andra eftersom barn (och unga) inte alltid kan (eller anses kunna) tala i egen sak. Relationerna mellan hjälpare och hjälpt är således med nödvändighet ojämlik i vart fall om hjälpen riktar sig till små barn.

Frågan om finansiering knyter an till frivilligorganisationernas relationer till den offentliga sektorn och vilken nytta frivilligorganisationerna gör eller vilka värden de producerar. Vi har diskuterat det komplicerade sambandet mellan frivilligorganisationernas värde som röst för utsatta grupper och deras direkta nytta som producenter av service. Som röst kan man verka antingen genom att driva de egna medlemmarnas intressekamp eller genom att identifiera utsatta gruppers behov. Serviceproduktionen kan ta sig uttryck i olika former av självhjälpsaktiviteter eller som hjälp till andra. Legitimiteten som röst hänger ofta ihop med den service man bidrar med. Utan telefonsamtalen till BRIS skulle organisationen inte kunna identifiera de problem som man sedan presenterar i arbetet för barns rättigheter. Utan kampen för medlemmars rättigheter skulle klient- eller handikapporganisationerna knappast kunna mobilisera medlemmar. Detta komplicerade samspel bör rimligtvis ligga till grund för analyser av vilka organisationer som ska beviljas ekonomiskt stöd av statsmakterna, liksom för frivilligorganisationernas ställningstagande om på vilket sätt man ska söka bidrag och under vilka villkor man ska ta emot dem.

Forskning om frivilligt socialt arbete har vuxit i omfattning under senare år. Det kan man emellertid inte säga om forskning rörande socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. Vår forskningsgenomgång (bland annat redovisad i den kommenterade bibliografin) visar att det finns en relativt omfattande historisk forskning om barn- och ungdomsorganisationer. Vi har också kunnat pekat på några enskilda forskningsprojekt som gjort nedslag i enskilda organisationer eller segment av fältet. Genomgången visar

emellertid framför allt på mycket stora kunskapsluckor. Vi vill därför peka på följande behov:

- På en övergripande nivå behövs såväl kartläggningar av ungas engagemang i frivilligorganisationer som undersökningar av vilka organisationer som faktiskt finns och vad de gör.
- Vårt intryck är att mycket av vår tids engagemang i barn- och ungdomsfrågor sker i nya organisatoriska former. Ätminstone är detta en hypotes som bör prövas i empiriska studier. Det behövs med andra ord lokala undersökningar om hur det frivilliga engagemanget ser ut på barn- och ungdomsområdet.
- Kunskaperna om hur det inre organisationslivet gestaltar sig är mycket små. Närgångna fallstudier vore därför av stort intresse. Det gäller inte minst de nya typer av organisationer som växer fram.
- De nya relationer som utvecklas mellan den offentliga sektorn och frivilligorganisationerna är självklart av stort intresse. En nyckelfråga i det sammanhanget är hur frivilligorganisationernas arbete kan utvärderas av dem själva och av dem som köper deras tjänster och/eller ger dem bidrag. I det sammanhanget bör frågan ställas om frivilliga organisationers verksamhet ska utvärderas på annat sätt och med andra kriterier än vad som är fallet i den offentliga sektorn eller i privata företag. Här behövs med andra ord både teoretiska och empiriska studier.

Inledning

I denna rapport presenteras kunskapsläget när det gäller frivilligorganisationer som arbetar med barn och ungdom på det sociala fältet. Det finns åtminstone ett par viktiga motiv till att göra en sådan genomgång: Intresset för frivilligt socialt arbete i allmänhet har ökat sedan mitten av 1990-talet. Det gäller inte minst frivilligsektorns möte med välfärdsstaten. Till det kommer att det saknas systematiserade kunskaper om barn- och ungdomsinriktade frivilligorganisationer. Rapporten är i första hand en forskningsgenomgång där kunskapsläget på området presenteras, men vi kommer även att ge en bild av fältet utifrån hur det beskrivs av organisationerna själva och i offentliga publikationer av olika slag. Vi försöker besvara frågorna: Hur kan fältet förstås utifrån ett historiskt perspektiv? Vilka organisationer och organisationstyper finns representerade? Vilka frågor arbetar man med? Hur är fältet strukturerat? Vad vet man från forskarperspektiv om organisationer av det här slaget och vad borde man ta reda på? Det ska dock understrykas att vi inte gjort någon egen undersökning av området. Det vi skriver baseras helt och hållet på vad andra skrivit före oss.

Redan skriftens rubrik väcker frågor som har med definitioner och avgränsningar och göra. Vad är en frivilligorganisation, hur ska det sociala området avgränsas och hur gammal kan man vara som barn eller ung? När det gäller frivilligorganisationer har de flesta kunnat enas om att sådana kännetecknas av att de är: (1) formaliserade i någon mening, det vill säga de ska vara mer varaktiga och tydligare strukturerade än en tillfällig sammanslutning eller sammankomst. I Sverige är ett typiskt kännetecken på formalisering en styrelse och medlemsmöten, (2) "privata" i meningen fristående från den offentliga sektorn (vilket inte utesluter att organisationerna uppstår bidrag från stat eller kommun), (3) ideella i meningen att de inte syftar till vinst för styrelse eller medlemmar (därmed avgränsade också från marknaden), (4) självstyrande på så sätt att de kan kontrollera sina egna aktiviteter (de får inte ha en styrelse som utses av kommun/stat eller ett privat företag) och slutligen (5) ska de vara föremål för ideella insatser i form av oavlönat arbete eller gåvor (se Lundström & Wijkström, 1997, även Blennberger, 1993 diskuterar definitions- och avgränsningsfrågor).

I Sverige har det förekommit att man till dessa kännetecken också tillfogat att organisationerna ska bygga på individuellt medlemskap. Det knyter an till den svenska folkrörelsetraditionen som bygger på individuellt medlemskap i demokratiska och öppna organisationer. Att inkludera individuellt medlemskap i en definition av frivilligsektor innebär emellertid att man utdefinierar stiftelser som – inte minst på det sociala fältet – ofta har en viktig roll. Definitionsfrågorna är knappast problematiska när det gäller barn- och ungdomsorganisationer. De organisationer vi kommer att diskutera i den här skriften är i de flesta fall från stat och privata företag fristående föreningar, där de frivilliga insatserna och det frivilliga arbetet spelar en avgö-

rande roll, men där organisationerna naturligtvis kan vara beroende av stat och kommun genom olika former av bidrag eller till och med initierade av stat och kommun. Stiftelser finns dock representerade på området.

Att definiera det sociala fältet eller det sociala området är däremot mer problematiskt och vi kommer att vara medvetet vaga i våra avgränsningar. Begreppet socialt arbete kan ändå fungera som en slags inre kärna. Det betyder att barn- och ungdomsorganisationer som arbetar med sådant man brukar kalla sociala problem ingår i studien. Att något betraktas som ett socialt problem betyder att det rör en företeelse som involverar många människor, att företeelsen i fråga innebär ett hot, en fara eller något icke-önskvärt och att man kan och bör verka för att företeelsen försvinner eller åtminstone minskar i omfattning. Vilka aktörer som har rätten att definiera sociala problem, hur dessa definitioner görs och vilken praktisk betydelse de får, är avgörande frågor på det sociala fältet och vid sidan av politiker och professionella spelar frivilligorganisationer en viktig roll i sådana processer (se Sunesson, 1992).

Föreningar som arbetar med sociala problem som mobbing i skolan, sexuella övergrepp, barnmisshandel och ungdomskriminalitet är typiska representanter för socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. Men "det sociala" vetter också in mot begrepp som omsorg och socialt stöd. Till socialt inriktade organisationer räknar vi därför också olika typer av självhjälps-, klient- och handikappföreningar där ett viktigt syfte – vid sidan av mer tydliga politiska uppgifter som att verka för den aktuella gruppens intressen – är att erbjuda medlemmarna socialt stöd av olika slag. Den typen av organisationer har vi valt att inkludera i vår beskrivning av fältet.

Det är ett faktum att barn- och ungdomsorganisationer inom nästan alla områden har en social målsättning inskriven i sina stadgar och andra dokument. Det gäller inte minst inom idrott och fritid. Det är helt enkelt legio att fotbollsföreningar, scoutorganisationer osv. har någon form av social målsättning i sina program. Detta ska ses som ett uttryck för en historia där ungdomsorganisationers samhällslegitimitet (inte minst när det gäller statsbidrag) motiverats av att verksamheten direkt eller indirekt motverkat uppkomsten av sociala problem. Antingen så att man syftar till att skapa en positiv social samvaro genom sin verksamhet eller genom att man föreställer sig att verksamheten ska förebygga sociala problem (man börjar inte missbruka droger om man är med i en fotbollsförening eller är organiserad fågel-skådare, tänker man sig). Vi har valt att exkludera organisationer som inte har "det sociala" som ett huvudsyfte eller viktigt bisyfte. Avgränsningen blir med nödvändighet något osäker, särskilt som vi inte har gjort någon genomgång av frivilligorganisationernas program. Den tydligaste praktiska konsekvensen blir dock att vi utesluter organisationer vars huvudsyfte är att organisera ungdomars idrottande, fritid och politiska aktiviteter (se SOU 1993:82 för diskussioner av avgränsningsfrågor på det sociala området samt Lundström & Wijkström, 1997).

Vi har valt att inte göra några åldersavgränsningar inom begreppet barn och unga. Vi intresserar oss för forskning dels om organisationer vars verksamhet är explicit riktad mot barn och unga, men där medlemmarna kan vara vuxna (som i BRIS och Rädda Barnen), dels organisationer som själva välkomnar barn och unga som medlemmar. Det vill säga organisationernas

egen bestämning avgör om de riktar sig mot barn och unga. Bland ungdomsinriktade handikapporganisationerna finns sådana som har en övre åldersgräns på trettio år, sådana har vi tagit med i vår genomgång.

En sista begreppsfråga rör orden sektor och fält. Vi använder det i betydelsen den statliga sektorn, den privata sektorn och frivilligsektorn. Det bör dock understrykas att det finns ett antal olika sätt att göra "sektorsindelningar". De flesta inkluderar dessa tre element, men ibland också familjen (se Lundström & Wijkström, 1997). Uttrycket "fält" används för att beskriva specifika områden som kan vara objekt för aktörer från olika samhällssektorer. På skolans fält finns den offentliga sektorn (kommunala skolor), den privata sektorn (skolor som drivs i aktiebolagsform) och den frivilliga sektorn (förenings- och stiftelsesdrivna skolor). Också på det sociala fältet finns aktörer från dessa tre sektorer. Det gäller till exempel barn- och ungdomshem (så kallade HVB-hem) samt behandlingsinsatser för barn till missbrukande föräldrar och barn som blivit utsatta för sexuella övergrepp, för att bara nämna ett par exempel där representanter från flera sektorer än inblandade i direkt produktion av service och sociala tjänster.

Förskjutningar mellan de olika samhällssektorerna har sedan 1970-talet rönt stort intresse i den offentliga debatten och inom forskningen. Diskussionen har framför allt rört privatiseringar, det vill säga då produktion av välfärdstjänster inom olika fält förflyttats från den offentliga sektorn till den privata. Men även frivilligsektorns roll i detta sammanhang har debatterats. I det avseendet har frågorna bland annat handlat om frivillighetens roll som välfärdsproducent: Vad är det man faktiskt gör för insatser på det sociala området och inom andra fält? Kan det tänkas att frivilligt organiserat arbete har andra kvalitéer än sådant som utförs av professionella i kommuner eller av privata företag? Kan frivilligorganisationer göra sådant som det är omöjligt för kommuner att göra? Naturliga följdfrågor blir om frivilligorganisationer kan göra mer än vad de gör nu och om de i större utsträckning än vad de faktiskt gör kan bidra till produktion av välfärd och sociala tjänster.

I det sammanhanget bör man också fråga sig vad det betyder för den enskilda frivilligorganisationen och för sektorn som helhet om större delen av organisationernas inre liv ägnas åt välfärdsproduktion, ofta på uppdrag från den offentliga sektorn. En intressant fråga är med andra ord vad som händer i mötet mellan å ena sidan frivilligorganisationer och å andra sidan stat och kommun. Det har talats om en övergång från "röst" i meningens intressekamp och politik i vid mening till produktion av "service". Detta särskilt när kommunerna i ökad utsträckning anlitar frivilligorganisationer för att utföra specifika tjänster eller när man begär valuta för bidragspengarna. Diskussionen har inte i första hand rört barn- och ungdomsorganisationer, men många av dessa frågor är ändå av principiell vikt också för dessa. Vi ska återkomma till de här frågorna både när vi behandlar fältet som sådant och när vi sammanfattar och avslutar diskussionen, men vi vill här hänvisa till några skrifter som analyserar den här typen av frågor, se till exempel Bergmark, 1994; SOU 1993:82; Lundström & Wijkström, 1995; Lundström & Svedberg, 1998; Smith & Lipsky, 1995 och för ett par exempel på statens försök att utvärdera nyttan av sociala organisationer se Statskontoret, 1995; Socialstyrelsen, 1994.

Denna rapport inleds med ett avsnitt om vårt tillvägagångssätt. Därefter följer en presentation av frivilligsektorn i sin helhet, med särskilt fokus på dess relationer till staten och hur dessa har förändrats över tid. I det följande avsnittet behandlas barn- och ungdomsorganisationernas betydelse på det sociala fältet i mer generella termer och i ett historiskt perspektiv. Mer specifikt diskuteras vilka typer av organisationer som finns och vilka aktiviteter de ägnar sig åt och hur vi ska förstå fältets utveckling ur ett historiskt perspektiv. Därefter följer ett avsnitt som mer i detalj söker beskriva aktiviteter hos några organisationer på fältet. I särskilda avsnitt diskuteras organisationernas värde (nytta) för medlemmar och samhället, samt statens ekonomiska stöd till detta fält. De verksamheter och organisationer vi här skildrar kan ses som en exempelsamling – ett tvärsnitt genom fältet – där vi tecknar bilden av ett antal tongivande organisationer, organisationstyper och aktiviteter. Då detta avsnitt kan sägas utgöra en detaljerad *verksamhetsbeskrivande* del presenterar vi den mest relevanta litteraturen som rör området i en *forskningsredovisande* del utformad som en kommenterad bibliografi. Denna litteraturgenomgång är placerad längst bak i rapporten i form av en bilaga (1). Avslutningsvis söker vi binda ihop de olika trådarna och säga något om vad som borde göras för att öka kunskaperna om denna del av det sociala arbetet, eller denna del av frivilligsektorn (beroende på vilket perspektiv man har), samt diskuterar något ytterligare frivilligorganisationernas förhållande till stat och kommun.

Metod

Vårt uppdrag har varit att på basis av svensk forskning göra en genomgång av kunskapsläget när det gäller socialt inriktade frivilligorganisationer i Sverige. Till det kommer en önskan om en översiktlig granskning av forskning från de nordiska länderna och från England. Vid sidan av sökningar i de vanliga källorna det vill säga universitetskatalogerna, Libris, PsycINFO, Social Services Abstracts, Sociological Abstracts och lite mer ovanliga som NYRIB – nordisk biblioteksdatabas om ungdomar, BIBSYS – sökmotor för Norges bibliotek, har vi gjort följande.

- Forskare med inriktning mot socialt arbete, barn och ungdom samt frivilligsektorn i Sverige, Norge, Danmark, Finland och Storbritannien har kontaktats med frågor om material från deras länder.
- Förfrågningar har gått ut till alla de lokala och regionala FoU-byråer som på något sätt fått/får stöd från Socialstyrelsen. Kontaktpersoner vid dessa enheter, som vanligen har varit avdelningarnas föreståndare, har tillfrågats om de inom enheten bedrivit eller bedriver någon forskning inom fältet frivilligt socialt arbete med inriktning mot barn och ungdom. Enheternas publikationslistor har inhämtats för genomgång
- En total genomgång har gjorts av publikationer utgivna på institutioner för socialt arbete under åren 1995–2000 vid Mitthögskolan, Umeå, Stockholms, Örebro, Göteborgs och Lunds universitet samt vid Sköndalsinstitutet (den sistnämnda har en särskild forskningsavdelning med inriktning på frivilligt socialt arbete). Det utgivna material som granskats är rapporter i socialt arbete, meddelandeserier, särtryck, vetenskapliga artiklar i svenska och nordiska och internationella tidskrifter, övriga artiklar, rapporter och konferenspapers, kapitel i och redaktörskap för böcker och monografier. En genomgång har även gjorts av doktorsavhandlingar och licentiatuppsatser från ovan nämnda institutioner. I denna publikationsgenomgång har även forskningsrapporter från institutet för social forskning (SOFI) undersökts.
- Information har även hämtats från ett flertal frivilligorganisationer och i vissa fall dessa organisationers ungdomsavdelningar. Organisationerna har tillfrågats om de bedriver något socialt arbete riktat mot barn och ungdom, vad denna verksamhet består av samt om organisationens barn och ungdomsarbete varit föremål för forskning eller utvärdering? I ett urval av de organisationer vi haft kontakt med nämns här Stadsmissionen, Röda Korset, BRIS, Frälsningsarmén, Rädda Barnen, Hela människan, IOGT-NTO/UNT, Svenska Frisksportförbundet, Makalösa föräldrar, Sveriges Kvinnojournalers Riksförbund, Kvinnoforum, Riksförbundet för familjers Rättigheter, Riksorganisationen för

kvinnjourer och Unga föräldrar. Information om verksamheter har även hämtats från en rad andra organisationer, t.e.x. Urkraft, Nätverk för eldsjälur, X-sist Allaktivitetshus, Fryshuset, De Unga Neurologiskt handikappade i Sverige, Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar samt Unga RBU-are.

- Tre av de mest betydelsefulla tidskrifterna vad gäller internationell forskning om den frivilliga sektorn har specialgranskats. Här har vi gått igenom tidskrifternas artikelutgivning under en femårsperiod i syfte att fånga in eventuell forskning om det sociala frivilligarbetet med inriktning mot barn och ungdom. De tidskrifter som varit föremål för vår granskning är: *Nonprofit Management and Leadership*, *Voluntas* och *Nonprofit and Voluntary Sector Quartely*. En artikelgenomgång har även gjorts av tidskrifterna *European Journal of Social Work*, mars 1998–november 2000 och *Brittish Journal of Social Work* årgångarna februari 1998–februari 2001. Vi har vidare gått igenom den svenska *Socialvetenskaplig tidskrift* som publicerar många artiklar av forskare i socialt arbete.

Det ska redan här sägas att resultatet av denna genomgång är tämligen magert. Det finns helt enkelt inte mycket forskning om svenska socialt inriktade frivilligorganisationer med inriktning på barn- och ungdom och likadant verkar det vara i andra länder. Det råder med andra ord en uppenbar brist på systematiska forskningsbaserade genomgångar av hur området är strukturerat (vilka typer av organisationer finns, vilka grupper organiseras och vad utför man för arbete?). Detta avspeglas också i att i de stora medborgarundersökningar om medlemskap och deltagande i organisationslivet saknar specifika frågor om ungdomsorganisationer. De stora kartläggande undersökningarna om frivilligsektorn och människors engagemang lider dessutom av bristen att de inte har bra metoder för att fånga upp organisationer och rörelser som inte är väletablerade och stabila (se t.ex. Häll, 1994; Jeppsson Grassman & Svedberg, 1999).

Nästan samma brist märks emellertid också om man frågar efter mer specifika forskningsinsatser som systematiska utvärderingar, analyser av förhållandet mellan frivilligorganisationerna och stat/kommun eller studier av delområden (som ungdomsorienterade handikapporganisationer). Inte heller är mycket gjort på lokal nivå. Det visar inte minst genomgången av FOU-byråernas rapporter. Enskilda undantag finns givetvis. Det gäller bland annat vissa analyser av de nya typer av organisationer som vuxit fram sedan 1980-talet (Fryshuset, Farsor och Morsor på stan osv.) (se t.ex. Olsson, 1999; Öhlund, 1997). I det sammanhanget bör nämnas ett intressant forskningsprogram vid Socialhögskolan i Lund (Fria organisationer i förändrad välfärdsstat, som bland annat innefattar en undersökning av Fryshuset). Ytterligare ett undantag gäller historisk forskning, där det finns ett antal avhandlingar, böcker och artiklar som analyserar filantropin vid förra sekelskiftet, där barninriktade organisationer spelade en viktig roll (vi återkommer till den litteraturen).

Sammanfattningsvis är det emellertid inte möjligt att peka ut någon forskningsfront eller några specifika frågor där forskningen kommit långt

när det gäller socialt inriktade frivilligorganisationer för barn och ungdom. I rapportens slutavsnitt ska vi återkomma till vad detta beror på och även säga något om vad som behöver göras. För själva rapporten betyder det att vi i stor utsträckning fått basera oss på källor utanför forskningen. Vi har fått utgå bland annat från offentligt tryck (som Folkrörelse och föreningsguiden, med sina sammanställningar av organisationer verksamhet på nationell nivå) och organisationers egna beskrivningar av sin verksamhet. Vi har vidare försökt orientera oss via Internets hemsidor och genom direktkontakt med en serie organisationer.

Mot bakgrund av forskningsläget har det varit omöjligt för oss att värdera olika organisationers betydelse, numerärt och inflytandemässigt (kanske särskilt nyare organisationer, ännu utan långsiktig stabilitet). Vi har därför i viktiga delar fått nöja oss med att beskriva fältet utifrån organisationers egna bilder i verksamhetsberättelser, skriftliga presentationer, på hemsidor osv. De organisationer vars verksamheter närmare granskas ska därför inte ses som representativa och inte heller har vi haft någon möjlighet att värdera betydelsen av det de säger sig göra. Vårt syfte är i stället att illustrera områdets bredd och att med detta som utgångspunkt diskutera vilken typ av forskningsinsatser som borde göras.

När det gäller den litteratur som vi trots allt funnit har vi, förutom att använda den som referens valt att presentera den i en kommenterad biografi, där varje artikel eller bok ges en kort presentation. Den litteratur som ingår i biografien ska, med utgångspunkt från de ovan beskrivna avgränsningarna, vara relativt heltäckande för svensk forskning, åtminstone om man begränsar perspektivet till de senaste tjugo åren. När det gäller forskning från andra länder har vi tagit med några översikter om frivilligsektorn som sådan och några nordiska rapporter om frivilligt socialt arbete med barn och unga. Förutom forskning har vi tagit med färskta offentliga publikationer med relevans och sådana rapporter från organisationerna själva som vi betraktat som särskilt intressanta. I det sistnämnda avseendet har det inte varit möjligt att göra någon systematisk genomgång eftersom publikationsformerna och kvaliteten är så varierande (allt från internt tryck till publikationer från förlag). Vi hoppas att biografien ska vara till glädje för den som vill närma sig området både som professionell och som forskare.

Den svenska frivilligsektorn

Den svenska frivilliga eller ideella sektorn är huvudsakligen folkrörelse- och föreningsbaserad. Det betyder att den domineras av öppna, demokratiska och medlemsbaserade organisationer, där medlemsaktivitet och rörelsernas betydelse för demokratin är värden som brukar lyftas fram i diskussioner om sektorns samhälleliga betydelse. Mått på framgång och inflytande är just höga medlemstal och omfattande aktiviteter bland de stora medlemsgrupperna. På motsvarande sätt oroar vi oss (på goda grunder!) för demokratin när medlemstalen i de politiska partierna och de stora folkrörelserna sjunker. Det bör understrykas att det är medlemsbaserade, öppna och demokratiska organisationer som både förr och nu har uppmuntrats genom den statliga politiken och genom bidragssystemen. Antalet medlemmar har varit ett viktigt underlag för att få statsunderstöd, och på motsvarande sätt betraktas elitistiska eller slutna organisationer ofta med viss misstänksamhet (Lundström & Wijkström, 1997).

Bland forskare utanför Sveriges gränser och framför allt i USA har det tidigare varit vanligt med påståenden om att den svenska frivilligsektorn är mindre än i andra länder, åtminstone om man undersöker dess ekonomiska betydelse eller dess förmåga att mobilisera människors ideella engagemang. Påståenden av det slaget har byggt på spekulationer snarare än på observationer av verkligheten. Tanken har varit att i Sverige skulle den frivilliga sektorn som helhet ha trängts tillbaka av en starkt expanderande välfärdsstat som onödiggjort och förhindrat sådant ideellt engagemang som i andra länder skulle kanaliseras i frivilligt organiserat arbete. Under andra halvan av 1990-talet har en serie studier visat att påståenden av det här slaget inte håller. Den svenska frivilligsektorn är väl så starkt som i andra jämförbara länder vare sig man mäter i (1) ekonomiska termer (hur stor omsättning i kronor och ören och hur många anställda frivilligorganisationerna har), (2) befolkningens deltagande i frivilligaktiviteter (hur ofta går medborgarna på möten och hur mycket frivilligarbete uträttar de) eller (3) i antalet medlemskap i befolkningen (hur många är medlemmar i frivilligorganisationer och hur många är de medlemmar i) (Lundström & Svedberg, 1998; Lundström & Wijkström, 1997).

I mitten av 1990-talet utgjorde den svenska frivilligsektorns omsättning omkring 4 procent av BNP, vilket placerar Sverige högt bland industrialiserade västländer (Lundström & Wijkström, 1995, 1997). Att Sverige har en så pass framskjuten position när man mäter frivilligsektorn på detta sätt (där ju sektorns produktion i form av exempelvis sjukvård får betydelse) måste betraktas som förvånande. I ett antal studier har Eva Jeppsson Grassman och Lars Svedberg kunnat visa att Sverige ligger i topp bland europeiska länder om man mäter frivilligsektorns betydelse i termer av andelen frivilligt aktiva och den mängd aktiviteter dessa utför. Inte heller verkar det som om aktivitetsgraden minskat under 1990-talet. I stället tycks engagemanget vara stabilt och man kan till och med se en viss ökning under senare år, särskilt

bland kvinnor (Jeppsson Grassman & Svedberg, 1995, 1996, 1999). Det betyder emellertid inte att man kan bortse från de tecken på stagnation och tillbakagång som drabbar vissa delar av frivilligsektorn. Det gäller inte minst de politiska partierna och andra traditionella politiskt orienterade organisationer (SOU: 1999:84).

Det finns emellertid ingenting som talar för att frivilligsektorn som sådan trängts tillbaka av välfärdsstaten. Tvärtom, det mesta talar för att den expanderat samtidigt med välfärdsstaten. Den svenska välfärdsstatens särdrag och dess dominans inom kärnområdena – skola, sjukvård och det sociala fältet – har emellertid stor betydelse för den svenska frivilligsektorns sammansättning. När man granskar sektorns omsättning i länder som Tyskland och USA domineras den av organisationer inom välfärdsstatens kärnområden. Ofta rör det sig om starkt professionaliserade organisationer som bedriver sjukvård och socialt arbete på statens eller stora försäkringsbolags uppdrag. I Sverige domineras i stället frivilligsektorn av organisationer inom kultur och fritidsområdet (särskilt idrottsorganisationer) och fackliga organisationer. Dessa skillnader mellan länder med olika typer av välfärdsarrangemang kommer klarast till uttryck när man mäter sektorn i ekonomiska termer. Vid sådana mätningar slår kapitalkrävande verksamheter som de stora sjukhusen i USA och Tyskland igenom mycket starkt (Lundström & Wijkström, 1995, 1997).

Samma mönster för frivilligsektorns strukturering framträder inte bara när man räknar på sektorns betydelse i ekonomiska termer utan också om man mäter befolkningens engagemang i frivilligarbete och medlemskapens fördelning. Sett i jämförelse med andra europeiska länder är svenskar i betydligt lägre omfattning engagerade i frivilligt socialt arbete och omsorgsarbete, medan aktivitetsgraden på motsvarande sätt är högre inom idrotts- och fritidsorganisationer (Jeppsson Grassman & Svedberg, 1995, 1996). Samma mönster märks också bland barn- och ungdomsorganisationer. Även dessa har sin tyngdpunkt på områden som idrott och fritid och inte på det sociala fältet.

Det bör också framhållas att den politik som karakteriserat bygget av välfärdsstaten från 1930-talet och framåt inneburit stora skillnader i politik gentemot frivilliga verksamheter inom välfärdsstatens kärnområden, jämfört med de som ligger utanför. För huvuddelen av, men långt ifrån alla, verksamheterna på det sociala fältet har politiken fram till 1970-talet varit övertagande av serviceproducerande frivilligt drivna verksamheter. Detta övertagande har inte bara skett genom förstatligande av frivilligt drivna verksamheter utan framför allt genom att utbyggnaden skett i kommunal regi och inte inom frivilligsektorn. Frivilligorganisationerna har ofta tagit initiativ till och fungerat som ett slags avantgarde när det gällt att bygga upp nya verksamheter, men när arrangemangen ska nå ut till många medborgare har staten tagit över verksamheten och byggt ut den, ofta med frivilligorganisationernas stöd ("verksamheten är så viktig att den bör nå alla, men vi har inte själva resurser att bygga ut den"). Detta gäller områden som utbildning, barnhälsovård, äldreomsorg och barnomsorg (Lundström, 1995a, b, 1996).

Inom idrotts- och fritidsområdet har i stället politiken inriktats på att stödja frivilligorganisationerna ekonomiskt genom till exempel olika former av bidrag och anläggningsstöd (till fotbollsplanen som utnyttjas av idrottsfö-

reningarna eller lokalerna som används av de politiska partierna). Det sistnämnda gäller också i hög grad ungdomsorganisationer som i stor utsträckning finns inom dessa områden och som kommit att bli viktiga mottagare av stöd från stat och kommun (Olson, 1992).

Jämfört med förhållandena i många andra länder är det i Sverige således ovanligt att produktion av service och tjänster inom välfärdsstatens kärnområden (sjukvård, skola och socialvård) sköts av frivilliga organisationer. Nästan all svensk sjukvård är (fortfarande) organiserad inom den offentliga sektorn och de överföringar som gjorts har i huvudsak inneburit att den privata sektorn och inte den frivilliga sektorn stärkt sin ställning. Samma tendenser märks på utbildningens område, där kommunerna fortfarande dominerar, men där privata företag blivit allt viktigare aktörer. Likadant är det på det sociala området, där större delen av den svenska service- och tjänsteproduktionen sköts av den offentliga sektorn. De frivilliga organisationerna på det sociala området spelar, i kvantitativa och ekonomiska termer, en mindre framträdande roll än i andra länder, men de har en starkare ställning än inom exempelvis svensk sjukvård (Lundström och Wijkström, 1995; 1997).

Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer inom frivilligsektorn

En analys av de socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationernas samhällsbetydelse tar naturligt sin utgångspunkt i förra sekelskiftet. Slutet av 1800-talet och början av 1900-talet utgör nämligen en brytpunkt för det frivilligt organiserade socialt inriktade arbetet. Visserligen bedrev 1800-talets välgörenhetsorganisationer verksamhet med inriktning på barn och deras mödrar, men en mer systematiskt utformad frivilligt organiserad barnavård med utbyggda institutionella arrangemang och med anställd personal ser vi först vid sekelskiftet. De frivilligt organiserade verksamheter som etablerades vid den här tiden var ofta specialiserade inom områden som barnhälsovård, skola, barnomsorg och ”barn som far illa”. Det startades frivilligt drivna daghem, barnhem och ”mjölkdroppar” (föregångare till vår tids barnavårdscentraler) (se t.ex. Henschen, 1990; Jordansson; 1999; Nyberg, 1995).

I Stockholm fanns vid åren kring sekelskiftet hundratals frivilligorganisationer, inte minst med inriktning mot fattiga barn och deras föräldrar. Begreppen filantropi och välgörenhet är de som närmast brukar förknippas med dessa organisationer. Sett ur ett maktperspektiv kan organisationerna sägas representera en över- och medelklassens organisering för att hjälpa men också kontrollera fattiga och utsatta framför allt från storstädernas arbetarklass. De kom tidigt att kritiserats av arbetarrörelsen för att de vare sig ville se eller göra något åt de problem som låg bakom fattigdomen. I stället, menade man, individualiserades problemen och man moraliserade över de utsatta. Denna tidiga frivilligorganisering var för ett antal år sedan ett relativt outforskat fält, men under 1990-talet har ett antal böcker, artiklar och forskningsrapporter publicerats. Det finns åtminstone två viktiga orsaker till att forskningsintresset ökat, dels ett större intresse för frivilligorganisering i allmänhet och socialt frivilligarbete i synnerhet, dels att denna tidiga frivilligorganisering blivit intressant ur ett könsperspektiv. De tidiga filantropiska organisationerna innebar nämligen en möjlighet för kvinnor ur medel- och överklassen att organisera sitt samhällsintresse i former som ansågs acceptabla. Genom senare års forskning har den tidigare helt negativa bilden av filantropin kommit att få fler dimensioner, även om beskrivningen av dess moralism och överklassprägel inte kommit att ifrågasättas i sina grunddrag (Jordansson, 1992; Åberg, 1992).

Under senare år har forskningen också riktat sitt intresse mot relationerna mellan den offentliga sektorn och frivilligorganisationerna. Många forskare har kunnat konstatera att dessa relationer redan tidigt präglades av närhet och beroende. Enkelt uttryckt: det har aldrig funnits någon från stat och kommun helt fristående socialt inriktad frivillighet som sedan övertagits av

stat och kommun, som det ibland framställs i politiska sammanhang. Man har också kunnat visa att det sociala arbetet inom den offentliga sektorn påverkats av frivilligorganisationerna. Eller snarare; det finns många exempel på att metoder i socialt arbete i själva verket utvecklades i frivilligorganisationer för att sedan tas över i den offentliga sektorn (se t.ex. Løkke, 1990; Ohrlander, 1992; Sjöberg & Vammen, 1995; Qvarsell, 1993; Gustafsson, 1994).

Frivilligorganisationerna spelade långt in på 1900-talet, i själva verket ända fram till efterkrigstiden, inte bara en viktig roll som ett i kvantitativa termer underordnat komplement till den offentliga sektorn eller som ett avantgarde för att visa vägen för hur verksamhet kunde byggas upp. Inom vissa områden, som barnomsorg, barnhälsovård och barnhemsvård, utgjorde de frivilliga arrangemangen i själva verket ofta huvudalternativet, medan de på andra områden kunde spela en väsentlig roll på lokal nivå. Verksamheter som barnavårdsbyråerna kunde spela en viktig roll vid sidan av barnavårdsnämnderna ända in på 1940-talet. Mjölkdropparna dominerade barnhälsovården fram till dess att verksamheten togs över av landstingen och den barnstugeverksamhet som byggdes ut under 1900-talet dominerades de facto ända fram till 1950-talet av stiftelser, föreningar och kyrkor. I början av 1940-talet drevs mer än 90 procent av barnstugorna av andra än kommunerna, vid mitten av 1950-talet var andelen nere i omkring hälften, medan den i mitten av 1970-talet endast var 1 procent. I det sistnämnda fallet ska förändringarna i huvudsak förstås så att utbyggnaden skett inom den offentliga sektorn, men frivilligt drivna verksamheter togs också över av kommunerna (Nyberg, 1995; Weiner, 1995).

Ett i ett längre tidsperspektiv intressant exempel på förskjutningar mellan olika sektorer utgörs av barn- och ungdomshemmen, det vill säga institutioner som på uppdrag av barnavårdsnämnder (förr) och socialnämnder (nu) tar emot barn och unga som inte kan eller får bo hemma. Här inleddes utbyggnaden på allvar i slutet av 1800-talet. De första hemmen startades av privatpersoner, stiftelser och föreningar. Först så småningom kom landsting och kommuner in i verksamheten. I början av 1940-talet innehades fortfarande omkring hälften av platserna vid Sveriges alla barn- och ungdomshem av föreningar och stiftelser, medan andelen 15 år senare hade sjunkit till knappt en fjärdedel. I slutet av 1970-talet var det endast 6 procent av platserna som drevs av organisationer utanför den offentliga sektorn. Det bör då noteras att antalet barnhem som helhet minskade kraftigt under efterkrigstiden, till skillnad från många andra områden inom barnområdet där verksamheten byggdes ut. Det var framför allt de frivilligt drivna hemmen som fick slå igen. Sannolikt eftersom det var de som hade svårast att leva upp till tidens krav på modernisering och professionalisering.

Under 1980- och 1990-talet har utvecklingen gått i en helt annan riktning. Med minskad statlig kontroll och reglering har antalet institutioner ökat kraftigt. Det är emellertid framför allt de privat drivna hemmen som stått för expansionen. Idag domineras fältet av privatägda institutioner (ofta små så kallade hybridhem, som är ett slags mellanting mellan fosterhem och institutioner), medan frivilligorganisationerna innehar ett mycket begränsat antal platser inom HVB-vården (hem för vård eller boende, som barn och ungdomsinstitutionerna nu kallas) (Lundström, 2000; Sallnäs, 2000).

Man kan slå fast att en av den sociala frivillighetens viktigaste funktioner på barnavårdsområdet fram till efterkrigstiden var produktion av olika typer av tjänster som direkt eller indirekt användes av medborgarna; direkt på så sätt att familjer på eget initiativ kunde använda sig av mjölkdropparnas insatser, indirekt genom att kommunernas barnavårdsnämnder kunde köpa tjänster (t.ex. platser på barnhem). Det kan möjligen tyckas paradoxalt att ett av frivilligorganisationernas bidrag faktiskt blev att professionalisera vissa fält, det vill säga att introducera yrkesverksamma och att etablera en mer eller mindre "vetenskaplig" diskurs. Så var fallet inom barnhälsovården, där läkarkåren genom bland annat frivilligorganisationernas insatser fick ett nytt verksamhetsområde, och inom det socialt inriktade barnavårdsarbetet, där barnavårdsbyråerna, till skillnad från många barnavårdsnämnder, hade anställd personal. Det var bland annat inom organisationer som barnavårdsbyråerna som ett mer eller mindre metodiskt socialt arbete växte fram (Weiner, 1995).

Som antytts har de frivilligverksamheter som växte fram under 1800-talet och som expanderade under 1900-talets första årtionden fått se både sitt absoluta och sitt relativa inflytande minska. Det gäller inte bara på barnavårdsområdet utan för den socialt inriktade frivilligheten som helhet, särskilt när det gäller serviceproduktion. Utifrån dagens frivilligforskning kan man peka på några viktiga faktorer som låg bakom denna minskade betydelse. De organisationer som var aktiva, tycks i första hand ha varit inriktade på kunskaps- och serviceproduktion snarare än på agitation och organisering. Den verksamhet som bedrevs verkar i många fall inte ha utmärkts av någon – i djupare mening – organisationsförankrad ideologi. De var med andra ord inga folkrörelseorganisationer utan representerade ofta ett elitistiskt organisationsideal med rötter i 1800-talets filantropi.

Frivilligt drivna verksamheter startades dessutom som ett led i en allmän moderniseringsprocess och som en del i ett humanistiskt program, utan att de hade några specifika ideella särdrag. Det kanske var både organisationernas styrka och svaghet. Styrka på så sätt att verksamheterna som sådana kom att få starkt genomslag genom att de så småningom realiserades inom den offentliga sektorn, svaghet på så sätt att det innebar att många av de frivilliga barnavårdsorganisationerna försvann eller försvagades. Detta gäller långt ifrån alla organisationer som helt eller till viktiga delar hade en barn- eller ungdomsinriktning. Somliga kunde modernisera verksamheten och överleva. Det gäller Rädda Barnen som etablerades i Sverige i slutet av 1910-talet och som så småningom kom att likna en typisk svensk folkrörelse; öppen för alla och med en stor medlemskader (Anér, 1984). Detsamma gäller organisationer som Stadsmissionen och Frälsningsarmén som båda driver verksamheter (exempelvis barn- och ungdomshem) med barninriktning (Lundström & Wijkström, 1997; SOU 1993:82).

De tidiga ungdomsorganisationerna

De tidiga ungdomsorganisationerna med social inriktning kan, liksom många av barnavårdsorganisationerna, sägas vara produkter av filantropin och de borgerligt reformatoriska krafter som spelade en så viktig roll på det sociala fältet kring sekelskiftet. Vi denna tid startades visserligen en serie

olika organisationer för ungdomars självorganisering där man samlades kring ett ideologiskt program ofta med anknytning till arbetarrörelsen eller andra av den tidens dominerande folkrörelser. Men här märks också organisationer som initierades och/eller drevs av vuxna i syfte att lägga livet till rätta för den tidens unga som riskerade att förgiftas av dålig moral och tveksamt nöjesliv. Hans-Erik Olson (1992) använder beteckningen ”ideologi som uppfostran” för att beteckna den förstnämnda typen av organisationer. Här ingår arbetarrörelsens och nykterhetsrörelsens ungdomsorganisationer, där ideologin och egenorganiseringen kom i första hand, medan ungdomens fostran möjligen kunde betraktas som en bieffekt av organisationernas verksamhet.

På annat sätt förhöll det sig med den andra typen av organisationer vars inriktning med Olsons begrepp utgörs av ”uppfostran som ideologi”. Här kan man finna de ideologiska rötterna i 1800-talets filantropi, och den kamp mot ungdomens förvildning som stod högt på dagordningen åren kring förra sekelskiftet. Organisationernas explicita syfte var att fostra ungdomen och då särskilt de unga från arbetarklassen, som behövde skyddas mot olika former av dålig moral. Här märks organisationer som Sällskapet för befrämjande av förädlade ungdomsnöjen, Prästens gossar, och Ynglingavännerna som bildades för att förhindra ligapojksbeteende och motverka annan omoral. En organisation som har liknande traditioner men som överlevt (och naturligtvis förändrats) är Scoutförbundet som kom till Sverige på 1910-talet och verksamhet vid den tiden tydligt anknöt till den filantropiska traditionen. På samma sätt är det med Hemgårdsrörelsen (med bland annat fritidsverksamhet för ungdomar) som inspirerats av amerikanska filantropers arbete i fattiga arbetarområden. Det här var organisationer vars program mer liknade ideologin bakom den tidens starkt moraliska barnavårdslagstiftning, än självständig organisering av ungdomar på deras egna villkor (Ohlsson & Swärdh, 1994; Olson, 1992 s. 57–70; se även Sidebäck, 1992).

Den tidiga ungdomsorganiseringen kan beskrivas som en ”kamp om barns och ungas själar” – för att lätt parafrasera titeln på Göran Sidebäck (1992) avhandling – där organisationer med olika klassförankring och olika ideologi kämpade om inriktning och innehåll i barns och ungas fostran. En allt viktigare aktör i sammanhanget blev staten som genom statsbidrag kunde påverka organisationernas inriktning. År 1954 beslöt riksdagen om generella statsbidrag till ungdomsorganisationerna (dock än så länge inte till partipolitiska organisationer). Visserligen hade föreningsbidrag till ungdomsorganisationer en längre historia, år 1927 införde exempelvis bidrag i Stockholms stad och diskussioner om ett mer allmänt stöd hade pågått under 1940-talet (Olson, 1992).

Syftet med de statliga generella bidragen var inte att stödja föreningslivets ideologiska utveckling utan att med hjälp av ungdomsorganisationerna ordna fritidssysselsättningen för ungdomar. Olson uttrycker det så att ”föreningslivet blev agenter för statens uppfostringsbehov” (a.a., 1992, s. 212). Olson menar att statsbidragets konstruktion med sin betoning av fostran kom att knyta an till ett gammalt uppfostringsprogram med en paternalistisk statsintervention i ungdomars fritid. Det gällde att kontrollera och ställa till rätta i stället för att uppmuntra självständig organisering. Det som problematiserades var emellertid inte längre arbetarungdomen utan den fö-

reningslösa ungdomen. Föreningslivet med dess regelverk och dess kontrollerade gemenskap sågs som ett skydd mot ungdomsligism och missbruk (Ohlsson och Swärd, 1994).

Under tiden från 1930-talet och framåt märks en stark tillväxt av organisationer på idrotts- och fritidsområdet, också när det gäller ungdomar. Sedan dess har föreningslivet utvecklats inom en serie olika områden. Handikapprörelsen radikaliserades under 1960- och 1970-talet och inom många organisationer startades ungdomsavdelningar eller bildades självständiga ungdomsförbund. Den så kallade klientrörelsen med organisationer som Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering (KRUM) och Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL) startades också under den här tiden. En del organisationer med (mer eller mindre stark) anknytning till de här rörelserna riktade in sig på barn- och ungdomsfrågor. Det gäller exempelvis Riksförbundet hem och skola (RHS) och Föräldraföreningen mot narkotika (FMN). Senare har vi exempel på organisationer som Non Fighting Generation och Fryshuset som bildats för att arbeta med andra typer av ungdomsproblem (Ohlsson och Swärd, 1994).

Ett återkommande tema i forskningen på det här området är ungdomens organisering, som å ena sidan uttrycker för självständig ungdomlig organisering och å andra sidan uttrycker för vuxenvärldens, filantropins eller statens behov av att kontrollera, styra och ställa till rätta för det uppväxande släktet. Man kan givetvis fråga med vilken rätt sådana uppfostransprogram bedrivs, eller vända på frågan och reflektera över om inte staten och det civila samhället inte bara bör utan ska agera i etiska och moraliska frågor som berör barn och unga. Det är frågor som framstår som viktiga och giltiga mot bakgrund av filantropins program vid förra sekelskiftet, men de har också giltighet i vår tid.

Dagens barn- och ungdomsorganisationer – områdets konturer

Ett sätt att få en uppfattning om dagens barn- och ungdomsorganisationer är att granska den av Kulturdepartementet utgivna Folkrörelse och föreningsguiden (Kulturdepartementet, 1999), där organisationer som har verksamhet på nationell nivå finns listade. Det bör understrykas att begränsning till riksnivå gör att många intressanta organisationer och organisationstyper sorteras bort. Guiden används i brist på mer omfattande och systematiska genomgångar av organisationsväsendet som inkluderar den lokala nivån. Med dess reservationer kan ändå Folkrörelse- och föreningsguiden användas för en diskussion över vilka typer av organisationer som kan återfinnas på barn- och ungdomsområdet. Föreningar med barn- och ungdomsinriktning finns med inom de flesta av de områden som finns representerade i guiden framför allt inom följande fält:

1. Fritids- och idrottsorganisationer.

2. Politiska organisationer: Förutom partiernas ungdomsorganisationer märks här även rörelser med ett mer begränsat program, som ungdomsorganisationer mot rasism.
3. Religiösa organisationer, framför allt kristna. Dessa har ofta formen av ungdomsorganisationer som hör ihop med en ”vuxenorganisation”. Inte sällan har dessa organisationer ett socialt syfte (bland andra), men socialt arbete är inte organisationernas huvudverksamhet och de är inte till avgörande del inriktade mot sådan verksamhet. Under denna rubrik finns emellertid även föreningar med en mer tydlig social inriktning som är av stort intresse på barn och ungdomsområdet. Tydligt blir det med en organisation som Frälsningsarmén vilken ju inte i första hand organiserar barn och unga, men som bedriver socialt arbete inom barn- och ungdomsområdet.
4. Livsstils- och hälsoinriktade organisationer (vår egen beteckning) som riktar in sig på unga. Det gäller både organisationer med rötter tillbaka till de tidiga folkrörelserna och till senare tidpunkter. Hit hör organisationer som IOGT:s ungdomsorganisation och En rökfri generation. Här finns föreningar som ligger nära det vi tänker oss som socialt arbete. Kanske blir det ännu tydligare på lokal nivå där vi återfinner organisationer som Fryshuset, Urkraft och Non fighting generation.
5. De traditionella större frivilligorganisationerna finns givetvis med i Folkrörelse- och föreningsguiden. Här märks kanske framför allt Röda Korset, Rädda Barnen och BRIS, det vill säga organisationer där viktiga delar är riktade mot socialt arbete med barn i Sverige. Det är kanske dessa organisationer man i första hand tänker på när det gäller socialt arbete med barn. Röda Korset har nationella verksamheter som är riktade mot barn och ungdomar. Det handlar här om olika typer av gruppverksamheter för barn och ungdomar, lägeraktiviteter men också kompisstödverksamheter, jourtelefon och äldre ungdomars engagemang i nattvandringsgrupper. Rädda Barnen har en tydlig barninriktning och det nationella arbetet har, vid sidan av det internationella biståndsarbetet, blivit allt viktigare sedan 1970-talet. BRIS är den organisation vars totala verksamhet – med jourtelefonerna i centrum – mest konsekvent är inriktad mot barn och unga (Svahn, 1996). Under den här rubriken kanske vi också kan placera en organisation som Adoptionscentrum, som befinner sig på gränsen att inneslutas i vår definition, och vars verksamheter för adoptivbarnen själva vuxit i betydelse under senare år (Lundström, 1997).
6. En ur vårt perspektiv mycket intressant grupp är patient-, handikapp- och klientorganisationer. Det är också en relativt stor grupp i kvantitativt avseende. Det handlar om ett 25-tal organisationer som på olika sätt organiserar de (utsatta) unga själva och/eller deras anhöriga. Självhjälp men även intresseorganisering är givetvis nyckelord för dessa organisationer. Till denna grupp hör den traditionella handikapp-

rörelsens olika ungdomsorganisationer som Sveriges Dövas Ungdomsförbund, Förbundet unga rörelsehindrade, Unga reumatiker och Unga synskadade. Här finns emellertid även organisationer som organiserar unga *och* deras familjer/anhöriga, som Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (FUB) och Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU). Till den här gruppen kan också föras mer klientorienterade organisationer vars verksamhet ligger mycket nära det sociala arbetet som Nätverket barn och unga från familjehemsvård (N.BUFF) och Riksförbundet för familjers rättigheter (RFFR), som främst organiserar familjer som fått sina barn omhändertagna av socialtjänsten.

7. Utanför vårt centrala intresseområde finns organisationer vilka snarast kan betraktas som intressegrupper för vuxna som arbetar med barn. Här finns Familjevårdens Centralorganisation (FaCo), Familjehemmens Riksförbund (FR), Riksförbundet för Enskilda HVB, Socionomer inom fosterbarnsvård (FSF). Enligt vår definition kan dessa inte betraktas som barn- och ungdomsorganisationer men de kan ändå spela en viktig roll i arbetet med sociala problem som rör barn och unga. På liknande sätt förhåller det sig med organisationer som Kvinnojourerna, vars verksamhet inte bara kommer utsatta kvinnor utan också deras barn till del.

Utifrån den definition vi etablerade inledningsvis kan fritids/idrottsorganisationer, politiska organisationer och organisationer för vårdgivare uteslutas från vårt primära intresse. När det gäller de religiösa organisationerna kan en del av dem ses som så intressanta ur ett socialt perspektiv att de bör inkluderas i vad som betraktas som socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. De livsstils- och hälsoorienterade organisationerna kan inte självklart betraktas som socialt orienterade, men här finns å andra sidan många intressanta nya typer av organisationer. De traditionella hjälporganisationerna måste betraktas som en sorts kärntrupper i det sociala barn- och ungdomsarbetet. Detsamma gäller de ofta ungdomsinriktade handikapp och patientföreningarna.

Man kan givetvis dela in den här typen av organisationer på olika sätt. Med utgångspunkt från Folkrörelse- och föreningsguiden tycker vi oss kunna skönja en indelning av dagens socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationerna i tre olika kategorier som vi benämner humanistiska organisationer, handikapp/klient/anhörig-organisationer samt livsstilsorienterade organisationer. De första två kategorierna brukar med olika beteckningar, men med likartade karakteristika återfinnas i beskrivningar av svenska socialt inriktade frivilligorganisationer. Den senare ska möjligen ses som en utlöpare av de nya sociala rörelser, som brukar beskrivas som typiska för vår tid (se Lundström & Svedberg, 1998 för en diskussion av efter vilka kriterier som indelningar av socialt inriktade frivilligorganisationer kan göras och Lundström, 1997 för diskussioner av begreppsbildningen på området).

Humanistiska organisationer

Den första typen av organisationer – de humanistiska – utgörs av sådana där det grundläggande karakteristika är att de riktar sig till andra (och svagare grupper) än de som själva är medlemmar. Det vill säga deras organisationsidé är inte att värva dem som själva är utsatta eller deras familjer som medlemmar och aktivister. Typiska och välkända exempel på organisationer av det här slaget som i större eller mindre utsträckning arbetar med barn är Rädda Barnen, BRIS, Röda Korset, Frälsningsarmén och Stadsmissionen. Det är ofta organisationer med en stor bredd i verksamheten och där arbetet med barn ibland bara utgör en del av organisationens program. Den här typen av organisationer har en del gemensamt med de filantropiska organisationer som vi diskuterade i det föregående avsnittet. En del av dem har sina rötter tillbaka till förra sekelskiftet. Med anknytning till deras historia vore det möjligt att kalla dem filantropiska organisationer (se Høgsbro, 1995). Med ett äldre svenskt språkbruk skulle vi benämna dem välgörenhetsorganisationer. En svårighet är att begreppsapparaten på detta område är så ideologiskt laddad. Ord som filantropi och välgörenhet har en negativ klang – de refererar som vi sett till paternalistisk underordning där den hjälpta utsätts för hjälparens godtyckliga välvilja – som gör begreppen svåranvända. Särskilt som organisationernas praktik just i dessa avseenden inte är densamma som vid förra sekelskiftet. Vi har därför valt att här kalla dem humanistiska, en beteckning som blivit vanligare på senare år (Lundström & Wijkström, 1995; Blennberger, 1993).

Flera av dessa humanistiska organisationer – kanske mest tydligt när det gäller BRIS och Rädda Barnen – representerar en rörelse för barns rättigheter som vuxit fram sedan 1970-talet, inte bara i Sverige. Det är organisationer som tagit som sin uppgift att lyssna till barnen, att ge dem röst och att företräda dem. De är rättighetsorienterade i den meningen att de ser som sin uppgift att värna barns rätt, mot föräldrar om det är nödvändigt och mot andra i omgivningen, inklusive stat och kommun. Tydligast kanske det har kommit till uttryck i arbetet med att propagera för och arbeta för att förverkliga intentionerna i FN:s barnkonvention (Barnombudsmannen, 2000; Clason, odaterad; Nätverket för barnkonventionen, 1995). I detta avseende representerar dessa organisationer ett tydligt brott med sina äldre föregångare som såg barnen som passiva objekt för uppfostran och beskyddande aktiviteter. Det bör emellertid tillfogas att uppgiften att ge röst åt och företräda barn – som ju ofta inte kan tala i egen sak – är långt ifrån okomplicerad (Hendrick, 1997; Lundström, 2001).

De humanistiska organisationernas verksamhet utgörs för det första av tjänster som riktas direkt till barnen. Det kan röra sig om samtalsbehandling för barn som blivit utsatta för sexuella övergrepp (Rädda Barnen), telefonjour för utsatta barn (BRIS) eller placeringar vid barnhem (Frälsningsarmén). I det sistnämnda fallet fungerar dock kommunerna som en mellanhand. Det är de som köper tjänsterna och i sista hand är ansvariga för vårdens kvalitet.

Den andra typen av aktiviteter är olika former av rättighetsorienterad upplysnings- och opinionsbildande verksamhet. De organisationer som mest

låter höra tala om sig i det sammanhanget är BRIS och Rädda Barnen. Samtalen till BRIS jourtelefon ger ofta återklang i media genom diskussioner om huruvida omfattningen av barns problem ökar och vilka problem som är de mest framträdande. BRIS har också en utåtriktad tidskrift "Barn och unga" som riktar sig till professionella på fältet. Rädda Barnen har en omfattande bokutgivning på området barn som far illa och har sedan början av 1980-talet särskilt bidragit med litteratur om frågor som barnmisshandel och sexuella övergrepp. Flera av organisationerna har varit aktiva i arbetet kring att genomdriva FN:s barnkonvention och sedan följa upp dess tillämpning. Tillkomsten av den svenska barnombudsmannainstitutionen kan också den till dels ses som en effekt av de socialt inriktade barnorganisationernas arbete (Lundström, 1997; 2001).

När det gäller relationen till de barn och unga som tar emot organisationens tjänster liknar denna ofta den professionelles förhållande till klienten inom den offentliga sektorn. Det kan till exempel handla om välutbildade psykologer eller socionomer som är anställda för att utföra samtalsbehandling i Rädda Barnens regi, eller utbildade volontärer (ofta med en bakgrund i yrkesmässigt arbete med barn) som svarar i BRIS jourtelefoner. En rimlig hypotes är att organisationer som hjälper andra (och svagare grupper), vare sig det handlar om Rädda Barnen, BRIS, Stadsmissionen eller Röda Korset, måste ta andra typer av hänsyn, agera på annat sätt gentemot myndigheter, allmänhet och klienter än vad intresseorganisationer, handikapporganisationer och självhjälpsgrupper behöver göra.

Just det faktum att de har relationer till mottagare, som i någon mening liknar den offentliga sektorns relationer till klienter och patienter, gör att de får en speciell roll i den frivilliga sektorn. Samtidigt innebär det faktum att de är frivilligorganisationer att de inte kan sammanföras med och analyseras som den offentliga sektorns organisationer, där relationerna mellan hjälpare och hjälpt i sista hand regleras genom lagstiftningen, och det bistånd som distribueras i större eller mindre grad är utformat som en rättighet för mottagaren. Det blir inte minst tydligt om man studerar en organisation som BRIS, vars verksamhet till sin natur är av sådan art att den inte kan utföras av stat eller kommun. Det är svårt att tänka sig att statliga institutioner skulle kunna garantera en sådan typ av anonymitet som BRIS gör till de barn och unga som ringer deras jourtelefoner.

Handikapp-, klient- och anhörigorganisationer

Den andra typen av organisationer är handikapp-, klient- och anhörigorganisationer. Det handlar om organisationer som samlar unga vilka förenas av att de har ett specifikt handikapp, någon form av sjukdom eller att de av andra skäl är patienter eller klienter. Här finns också organisationer där unga organiseras tillsammans med anhöriga. Självhjälp- och intresseorganisering är givetvis nyckelord i detta sammanhang. Många gånger rör det sig om föreningar vilka hör ihop med en "moderorganisation", som t.ex. De Unga Neurologiskt handikappade i Sverige (DUNS) ungdomsorganisation inom Neurologiskt handikappades Riksförbund (NHR) eller Sveriges Dövas Ungdomsförbund med anknytning till Sveriges Dövas Riksförbund (SDR). Gränserna mellan självhjälp och

intresseorganisering flyter ofta ihop i den här formen av organisationer vilka i många fall har sina rötter i den moderna handikapprörelse som växte fram från 1960-talet och framåt. De "tjänster" som erbjuds medlemmen är dels företrädarens – organisationen tillvararar medlemmens intressen – dels service – i form av sociala aktiviteter och självhjälpsorienterade sysselsättningar. Organisationerna är många gånger hårt specialiserade i meningen av att den grupp handikappade eller sjuka man rekryterar har en specifik och ibland, men inte alltid, vanlig åkomma. Här kan nämnas Unga Reumatiker, Sveriges dövas ungdomsförbund (SDU), Unga Synskadade (US), Unga allergiker (UA).

Till den här gruppen hör också organisationer som på olika sätt organiserar socialtjänstens klienter och anhöriga till klienter. Här finns Riksförbundet för familjers rättigheter (RFFR) för familjer som fått barn omhändertaget. RFFR driver utbildning, telefonjour, stödverksamhet och opinionsbildning. Till gruppen hör också de organisationer som arbetar med att organisera fosterbarn och f.d. fosterbarn.

Till skillnad från i de humanistiska organisationerna finns (idealt sett) inte någon relation mellan en hjälpare och en mottagare i en klient- eller handikapporganisationer (även om professionell hjälp också kan erbjudas inom ramarna för organisationen). I stället är "mottagaren" av organisationens tjänster en jämlik medlem och utbytet av tjänster sker i någon form av ömsesidighet: man kan vid ett tillfälle vara givare och vid ett annat mottagare. Men även inom handikappområdet finns en historia där de filantropiska organisationerna spelade en viktig roll vid förra sekelskiftet (se Eriksson & Törnqvist, 1995).

Idag kan handikapp- och klientorganisationerna beskrivas som folkrörelseorienterade. Det betyder att de är öppna för alla (som har handikappet eller sjukdomen), att de är demokratiska, men också att deras betydelse som medierande kraft, som kanal mellan medlem och stat, ges en viktig roll och till och med ofta ses som det främsta bidraget till samhället. Det bör kanske understrykas att handikapprörelsen och även klientorganisationerna, ideologiskt snarast tagit spjörn mot de filantropiska välgörenhetsidealerna och markerat att deras främsta uppgift är intresseorganisering. För dessa organisationer har det varit en principfråga att deras medlemmar inte ska behöva bli beroende av gamla tiders välgörenhet. I stället ska rättigheter garanteras genom välfärdsstatliga reformer och det är organisationernas uppgift att kämpa för sådana reformer (Lundström, 1995a, b).

Vid sidan av organisationer vilka endast rekryterar unga som medlemmar, finns även föreningar med mer komplex rekryteringsbas. Här kan nämnas Riksförbundet för rörelsehindrade Barn och Ungdomar, Föreningen för utvecklingsstörda barn ungdomar och vuxna (FUB) som rekryterar såväl förståndshandikappade barn som deras anhöriga. Det finns också organisationer som endast riktar sig till anhöriga, som föreningen Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn eller Al-anon och Alateen, en förening för anhöriga och tonårsbarn till missbrukare som arbetar utifrån Anonyma Alkoholisters principer.

Livsstilsorienterade organisationer

Den tredje organisationstypen är möjligen mer svårfångad än de övriga och möjligen den grupp som är tveksam att sätta in under en etikett. Visserligen finner vi också i denna grupp traditionella organisationer som nykterhetsrörelsens ungdomsorganisationer, men här inräknas också organisationer vilka bara återfinns på lokal nivå och som ibland mer liknar löst sammanfogade nätverk än traditionella folkrörelser. På så sätt är det svårt att fånga in den här gruppen av organisationer. Till det kommer att många av dem har en jämförelsevis kort historia och att den här typen av organisationer inte alltid överlever särskilt länge. Det är organisationer som det många gånger är lättare att hitta på Internet än via böcker och tidskrifter. Den typ av organisationer vi tänker på arbetar ofta med relativt begränsade frågor som ligger nära den typ av sociala problem som brukar identifieras i socialt arbete. Ofta kan dessa organisationer beskrivas som sociala projekt, där syftet är att arbeta med ett specifikt problem eller stödja en identifierbar grupp unga. Vi tänker på organisationer som Non Fighting Generation, Hassela solidaritet/kamratstöd i skolan (som bedriver anti-drog arbete och utbildar kamratstödjare för skolan), Brobyggarna (vuxna män och tonårspojkar som arbetar för en väg in i mans- och vuxenvärlden) och Allaktivitetshuset X-ist (som drivs av stiftelsen Kvinnoforum).

Fryshuset i Stockholm som startades 1984 får väl betraktas som det mest kända exemplet på den här typen av rörelser och Fryshuset inrymmer idag en serie olika aktiviteter som kan samlas under rubriken sociala projekt (se hemsida www.fryshuset.se). Föreningen Urkraft i Skellefteå, som också den startades under 1980-talet, är ett exempel på en organisation som organiserar arbetslösa ungdomar och som bedriver ett antal olika aktiviteter (www.urkraft.se). Fryshuset och Urkraft driver tillsammans Nätverk för eldsjälur (för övrigt ett namn som passar in på de beskrivningar som många av den här typen av organisationer gör av sig själva), där det via Internet (www.eldsjalar.com) finns möjlighet att boka föreläsare, hitta andra organisationer, få tips om hur man bygger en organisation och hur man skaffar sponsring och andra former av finansiering. Många av organisationerna har ett livaktigt samarbete med den offentliga sektorn (och ibland kommer initiativet till dem från kommunanställda) och understöds inte sällan av privata företag (se t.ex. försäkringsbolagets Skandias hemsida (www.skandia.se)).

Det är möjligt att man åtminstone delvis kan förstå de livsstilsorienterade rörelser som etablerats på 1980- och 1990-talet utifrån begreppet ”nya sociala rörelser”, det vill säga organisationer som på viktiga punkter bryter med företeelser som vi förknippar med de traditionella svenska folkrörelserna. Håkan Thörn (2000) pekar på att dessa senmoderna rörelser utmärks av att de inte är så intresserade av traditionellt organisationsbyggande, det vill säga att skaffa sig många medlemmar, för att bygga regionala och sedan nationella organisationer. Det är knappast någon tillfällighet att det är svårt att finna dessa organisationer i Folkrörelse och föreningsguiden, som är uppbyggd just utifrån tanken att svenska föreningar organiseras på nationell nivå.

Vad som däremot är slående, åtminstone vid en ytlig genomgång av hemsidor och programförklaringar, är att många organisationer knyter an till

traditionella värden och normer. Forskaren i socialt arbete Thomas Öhlund har i sin *Normaliseringspraktiker i det moderna samhället* (Öhlund, 1997) undersökt ett antal socialt inriktade projekt för ungdomar, bland annat Urkraft och Hassela solidaritet. De andra projekten som ingår i studien är alla delar av den offentliga sektorn, men Öhlund diskuterar knappast alls vad det betyder om sociala projekt drivs i frivillig regi eller i andra former. Vad som däremot diskuteras är hur ungdomsinriktade projekt kan förstås i förhållande till begrepp som socialisation och social kontroll, det vill säga i vilken utsträckning kan projekt av det här slaget ses som uttryck för statens behov av att ungdomar ska anpassas eller återanpassas in i normalitetens fålla. På så sätt återknyter Öhlund till en, tycks det, ständigt återkommande diskussion om ungdomsorganisationer som uttryck för ungas självständiga, spontana behov av att samlas i föreningar och mer löst knutna nätverk eller organisation som uttryck för staten och annan överhets behov av kontroll och styrning av ungas liv (se Olson, 1992; Sidebäck, 1992). Det här är naturligtvis viktiga frågor att diskutera i förhållande till den här typen av organisationer som rör sig i gränslandet mellan stat och frivillighet och som tycks bli allt vanligare idag.

Hur kan barn- och ungdomsorganisationer klassificeras?

De föregående avsnitten har med all önskvärd tydlighet visat att den typ av organisationer vi fört in under rubriken socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer är mycket olika. Finns det något som förenar dem förutom att de antingen har verksamheter som riktar sig till eller handlar om unga människor eller att de organiserar personer under trettio år? Vad har Fryshuset gemensamt med Rädda Barnen och vad har Unga Synskadade med Urkraft att göra?

Man kan givetvis göra den här typen av indelningar på olika sätt och de egenskaper som karakteriserar organisationerna skär ibland igenom de olika kategorierna. Ett gemensamt karakteristika för de humanistiska organisationerna och handikapporganisationerna är deras starka rättighetsorientering, medan många av de livsstilsorienterade organisationerna och handikapporganisationerna har ett gemensamt drag av självhjälpsorientering (de förstnämnda genom att engagera före detta ”problematiska” ungdomar i sina projekt). Det finns inga skarpa gränser och vår indelning, liksom benämningarna av de tre kategorierna ska betraktas som mycket preliminär. Andra sätt att dela in området hade naturligtvis varit möjliga.

Det finns emellertid ett antal nyckelfrågor, ett antal centrala variabler, som kan ligga till grund för att förstå fältets struktur och för att försöka begripliggöra villkoren för de enskilda organisationerna, oavsett om man väljer att betrakta fältet som enhetligt eller inte. Vi ska avslutningsvis säga något om dessa (flera av dem har använts i den ovanstående genomgången).

Självhjälp eller hjälp till andra?

En inte helt enkel fråga på barn och ungdomsområdet är till vilka man riktar sig, vilka man vill ha som medlemmar eller aktiva i organisationen.

Principiellt kan man återfinna tre typer av organisationer på basis av denna indelning nämligen sådana som syftar till att hjälpa andra (det vill säga vuxna arbetar för barn som i BRIS och Rädda Barnen), självhjälpsorganisationer (organisationer för unga handikappade) och anhörigorganisationer (där föräldrar och/eller syskon till barn med svårigheter möts). Vi har emellertid också visat att det finns en serie olika blandformer, där anhöriga, barn, unga och även professionella kan samlas i samma organisation.

Kön, ålder och etnicitet?

I de fall man organiserar unga är det naturligtvis av betydelse till vilka åldersgrupper man mer precist riktar sig och hur gamla medlemmarna faktiskt är. På samma sätt förhåller det sig med kön och etnicitet. Riktar man sig till alla eller avgränsar man sig på något sätt. Vårt intryck är att det bland de livsstilsorienterade organisationerna är mer vanligt med det sistnämnda (det gäller kanske framför allt "en-könade" organisationer: exempelvis X-ist för flickor och Brobyggarna för pojkar), men att de humanistiska organisationerna och handikapporganisationerna inte i samma utsträckning gör den typen av indelningar.

Vilken organisationsstruktur har man?

Här inkluderas tre frågor: (1) den formella organisationsformen (förening eller stiftelse), (2) om organiseringen sker lokalt eller nationellt, (3) om det handlar om tillfälliga nätverksliknande organisationer eller om mer "stabila" organisationsstrukturer. Frågan om organisationsstrukturen är mycket intressant eftersom många av de nya sammanslutningarna varken verkar intresserade av eller har förutsättningar att bygga verksamhet på traditionellt folkrörelsevis, med stora medlemsbaserade nationella organisationer.

Vilken sorts verksamhet ägnar man sig åt?

På övergripande nivå kan man identifiera tre olika verksamhetsformer. (1) Intressekamp och politiska aktiviteter är det som karakteriserar många av de organisationer som arbetar för att främja handikappades och klienters rättigheter. (2) Informationsverksamhet exempelvis i form av utgivning av böcker och tidskrifter ofta riktade till professionella som arbetar med barn och unga. Det kan vara svårt att skilja upplysningsverksamhet från intressekamp. Vi menar dock att det kan finnas anledning att göra en distinktion mellan artikulerandet av politiska krav och kunskapsproduktion i form av egna forskningsrapporter eller kunskapsreproduktion i form av översättning och presentation av internationell forskning. (3) Hjälpservice som kan se mycket olika ut. Här innefattas allt från självhjälpsaktiviteter av olika slag, till samtalsbehandling för barn. Det är betydelsen av dessa välfärdstjänster som diskuterats mycket de senaste åren.

Vilken är hjälparens position i förhållande till mottagaren?

Också i detta avseende stöter vi på en serie olika möjliga positioner. Den första utgörs av *den anställde professionelle* (psykologen eller socionomen som arbetar med samtalsbehandling) vars arbete möjligen inte skiljer sig så

mycket från en kollega i den offentliga sektorn. Den andra positionen är *den jämlike medlemmen*, där hjälparens förmåga och legitimitet inte har att göra med professionell utbildning utan snarare av att man delar en besvärlig situation (tonåringar till missbrukare eller unga med ett gemensamt handikapp). Den tredje positionen är *den (utbildade) volontären* som utför ideellt arbete på sin fritid (förskolläraren som svarar i BRIS jourtelefon eller läkaren som arbetar med utsatta barn inom ramarna för Rädda Barnen). En fjärde position är *den vuxna (förebilden)* som arbetar ideellt som föräldravandrare eller i Brobyggarna. En mellanform utgörs av den förre detta ”problematikern” (till exempel en medlem i Non Fighting Generation).

Hur finansieras verksamheten?

Hittills har frivilligarbetets finansiering bara berörts i förbigående. Principiellt kan man tänka sig följande typer av finansiering:

- Medlemsavgifter.
- Direkta bidrag från stat och kommun, med större eller mindre krav på hur organisationerna ska redovisa vad de gör för pengarna.
- Bidrag från enskilda.
- Sponsring från företag.
- Egen affärsverksamhet, som Stadsmissionens och Frälsningsarméns affärer för begagnade ting.
- Avgiftsfinansiering, d.v.s. kommuner betalar för utbildning, kurser, öppenvårdsverksamhet eller platser på behandlingshem som drivs i frivillig form.

Sett ur ett traditionellt folkrörelseperspektiv är de två första finansieringsformerna de allmänt accepterade. Medlemmarna betalar själva för att få del av föreningens gemenskap och tjänster och staten ger bidrag till verksamhet som har ett samhällsintresse. Bidrag från enskilda kan innebära att man ger ett direkt kontaktbidrag till en insamling, att man skänker kläder eller andra varor som säljs av organisationen eller att man köper en lott (det sistnämnda gränsar naturligtvis till affärsverksamhet. Liksom enskildas bidrag kan sponsring både innebära kontanter och varor av olika slag.

Avgiftsfinansiering innebär att frivilligorganisationen går in i ett mer affärsmässigt förhållande till (oftast) kommunerna. Det betyder att frivilligorganisationen tillhandahåller en viss tjänst antingen för individer (kommunen kan köpa en plats på ett behandlingshem när ett barn omhändertags) eller för grupper av individer (kommunen köper förebyggande arbete för ungdomar eller en specifik kategori av ungdomar).

Det finns inga mer omfattande systematiska studier av hur finansieringen ser ut för socialt inriktade frivilligorganisationer, vare sig i allmänhet eller på barn- och ungdomsområdet.

Vilken nytta gör frivilligorganisationerna?

Är det över huvud taget rimligt att ställa frågan om vilken nytta frivilligorganisationerna gör? Ska man diskutera frivilligt arbete i nyttotermer eller ska frivilligorganisering ses som verksamheter vilka inte behöver legitimera sig genom att ange att man gör nytta eller skapar värden? Och om man ska diskutera nytta – i så fall för vem: medlemmarna, de hjälpta, organisationen eller samhället? I den här delen av rapporten ska vi i ganska allmänna termer diskutera vilken nytta frivilligorganisationer kan göra eller uttryckt annorlunda – vilken typ av värden de skapar eller kan tänkas skapa.

Forskning som analyserar frivilligsektorns värde för en fungerande demokrati och effektivt folkstyre har fått ökad internationell uppmärksamhet på senare år, bland annat genom den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnams studier av Italien och USA (Putnam, 1996; 2000). I Putnams perspektiv är frivilligsektorn en omistlig del av det osynliga nät, det sociala kitt, som håller samhället samman. I ett traditionellt svenskt folkrörelseperspektiv, där de socialt inriktade organisationerna knappast haft någon plats, men som ligger Putnams tankegångar nära, har man framför allt betonat frivilligorganisationernas värde för demokratin och folkstyret. Organisationerna har betraktats som demokratiskolor och som viktiga företrädare för medborgargrupper av olika slag. Folkrörelserna har setts som en medierande kraft mellan medborgare och stat.

Det är genom stora, stabila folkrörelser med organisering på nationell nivå som individerna kunnat göra sin röst hörd. Så ser den ideala bilden av folkrörelsesverige ut. Det är en bild som utsatts för kritik under många år dels för att den enligt många mening tenderar att idealisera stora, oflexibla och förstelnade organisationer, dels för att folkrörelseperspektivet tenderar att osynliggöra nya mer flexibla, mindre formella och mer tillfälliga organisationsformer (se forskarantologin *Civilsamhället*, SOU 1999:84 för ett aktuellt exempel på en svensk diskussion av frivilligsektorns betydelse i ett samhällsperspektiv).

Under 1990-talet har frivilligorganisationernas betydelse som ”värdeskapare” kommit att diskuteras på ett delvis nytt sätt. Som vi tidigare pekat på har deras roll som direkta producenter av välfärd kommit att lyftas fram. Detta har skett i en komplicerad politisk process som rör synen på välfärdsstaten och medborgarnas mobilisering. På ett ytligt plan kan det sägas råda stor enighet om synen på den ideella sektorn när det gäller serviceproduktion. Vill man sammanfatta den inställning som ledande företrädare för socialt inriktade frivilligorganisationer samlats bakom i en paroll, så skulle den lyda: frivilligsektorn ska utgöra ett komplement men inte en ersättning till den offentligt producerade välfärden (Lundström och Svedberg, 1998). Det är fullt möjligt att rikta kritik mot detta sätt att beskriva den socialt inriktade frivillighetens uppgift. Särskilt för att det inte är till vidare god vägledning när välfärdsarrangemangen skärs ned. Hur ska man se på den kompletterande rollen när staten backar från tidigare ansvar? Ska man själv träda in eller ska man kräva att staten tar sitt ansvar?

Frasen komplement men inte ersättning kan emellertid betraktas som ett ställningstagande mot det som brukar kallas subsidiaritetsprincipen och som

brukar tolkas så att människors problem alltid i första hand ska hanteras i familjen, i andra hand av frivilliga sammanslutningar och först i sista hand av staten (Lundström och Wijkström, 1997). Det är en annan hållning att säga att staten har det grundläggande ansvaret för välfärdsarrangemangen, men att frivilligorganisationerna kan komplettera med att (1) förstärka de insatser som stat och kommun gör, (2) verka i nischer där stat eller kommun är mer eller mindre frånvarande och (3) tillämpa metoder och arbetsätt som inte är möjliga att använda i den offentliga sektorn.

I en huvudsakligen teoretisk analys av den sociala ekonomins mervärde, diskuterar Erik Blennberger, Kari Jess och Lars-Erik Olsson (1999) tänkbara värden med frivilligt organiserad verksamhet (begreppet social ekonomi kan i det här sammanhanget förstås på samma sätt som frivilligsektor). Författarna identifierar tretton olika värden som i skilda former kan gestaltas på individ-, grupp-, organisations-, och samhällsnivå (se bilaga 2, för författarnas presentation av dessa värden i tabellform).

De fem första värdena – eufori- och meningsskapande, bidrag till mångfald, skapande av integration och social tillhörighet, demokratisk skolning och rättighetsförsvar – kan hänföras till sådana egenskaper som ligger nära de vi förväntar oss att folkrörelser har eller borde ha, det vill säga de anknyter till värden som har att göra med delad gemenskap och bidrag till demokratin. Man ska ha roligt i frivilligorganisationerna och de ska bidra till att skapa gemenskap och samhörighetskänsla. Verksamhet ska vara meningsfull för individ och kollektiv, man ska kunna lära sig något och organisationerna ska ta tillvara medlemmarnas (som i klientorganisationer) eller andras (som i BRIS arbete) rättigheter.

De övriga värdena kan framför allt kopplas till frivilligorganisationernas egenskaper som serviceproducenter. Här ingår mobilisering av marginaliserade eller utsatta grupper (av stor betydelse för klientorganisationer), service och kostnadseffektivitet (frivilligt drivna verksamheter kan förväntas drivas mer kostnadseffektivt), kapacitet till nytänkande, innovationer och experiment samt det författarna kallar särskilda kvaliteter. Hög förmåga till nytänkande och experimenterande är egenskaper som frivilligorganisationer kan antas ha eftersom de kan agera friare och är mindre bundna av formella regler än stat och kommun. Till de särskilda kvaliteterna räknar författarna framför allt sådant som har med frivilligorganisationerna inåtriktade egenskaper att göra. Här är begrepp som gemenskap, närhet, ömsesidighet och medinflytande centrala (för en fullständig redovisning se bilaga 2).

När frivilligorganisationernas värden diskuteras görs det ofta i en mer eller mindre explicit indelning i utåtriktade respektive inåtriktade (interna) värden. De utåtriktade värdena kan kopplas samman med begrepp som intresseorganisering, försvar av rättigheter och mobilisering av svaga grupper. Här är organisationernas nytta som en medierande kraft mellan medborgare och stat givetvis uppenbar. De kan förmedla kunskaper om villkoren för utsatta grupper till dem som bestämmer över samhällets resurser. Utåtriktade värden handlar emellertid också om de bidrag organisationerna ger till individer eller grupper som inte är medlemmar i organisationerna (till exempel hjälp till utsatta barn). Organisationernas inåtriktade värden är sådana som kommer medlemmarna till godo i form av gemenskap, hjälp till själv-

hjälp och närhet. Det är egenskaper eller kvaliteter som oftast brukar betecknas som svåra att mäta och värdera.

När man som ovan räknar upp (goda) egenskaper bör man, för det första, vara medveten om det är långt ifrån givet att (alla) frivilligorganisationer har dessa. Det är exempelvis inte klarlagt att frivilligorganisationer skulle vara mer kostnadseffektiva än statliga, kommunala eller privata organisationer. Man kan tänka sig att kostnaderna drivs upp på grund av medlemmars kvalitetskrav, på ett sätt som inte skulle göras om verksamheten drevs i privat regi, eller att verksamheten snabbt kommer att likna sådan som bedrivs i den offentliga sektorn, genom att man anställer professionell personal som lika gärna kunde ha arbetat inom den offentliga sektorn. De uppräknade värdena ska närmast förstås som mer eller mindre prövbara hypoteser eller som underlag för att diskutera hur enskilda organisationer ska bedömas och betecknas utifrån egna beskrivningar eller på basis av externa undersökningar.

För det andra bör man, som också påpekas av Blennberger, Jess och Olsson (1999), även räkna med eventuella minusposter av att verksamheten bedrivs frivilligt: dels sådana som finns inbyggda i frivilligt driven verksamhet som sådan och dels sådana som kan utvecklas när organisationerna blir (mer) beroende av statligt och kommunalt stöd. Till de förstnämnda minusposterna kan hänföras amatörism i dålig mening, små möjlighet till insyn och offentlighet jämfört med statlig och kommunal verksamhet, risk för utveckling av nya byråkratiska och stelnade organisationsstrukturer samt en slags ”det godas tyranni” där de hjälpta fastnar i beroende av organisationen. Till riskerna med statligt och kommunalt stöd hör att de kan bidra till att permanenta etablerade maktstrukturer samt att organisationerna förlorar självständighet, kampförmåga och vitalitet när de blir beroende av bidrag.

Det bör än en gång understrykas att den ovanstående diskussionen är hypotetisk. Särskilt när det gäller socialt inriktade frivilligorganisationer finns mycket få undersökningar av deras faktiska värden för klient och samhälle. Vidare är det vanskligt att peka ut specifika värden som skulle vara gemensamma för hela frivilligsektorn, med alla dess organisationer eller ens alla dess socialt inriktade delar. Vad som har hänt under senare år – mot bakgrund av ekonomiska besparingar och allmänt sett ökade krav på utvärderingar och resultatmätningar – är att frivilligorganisationerna själva, men även stat och kommun, i större utsträckning har börjat diskutera i värdetermer och ekonomiska termer. Hur ska man mäta effekter av bidragen? Är det effektivt använda pengar? Hur går det för klienterna när stat eller kommunerna lägger ut uppdrag till frivilligorganisationerna? (Socialstyrelsen, 1994; Statskontoret, 1995). Ingenting tyder på att sådana frågor kommer att bli mindre viktiga i framtiden.

Något om Socialstyrelsens ekonomiska stöd till barnavårdsorganisationerna

Med utgångspunkt från denna rapports frågeställningar är det främst Socialstyrelsens stöd till handikapporganisationer, området missbruk, utsatta barn och kvinnovåld som är av intresse. Socialstyrelsens regler för vilka typer av frivilligorganisationer som kan få bidrag till sin verksamhet är i båda fallen ganska traditionella i meningen att de tar fasta på den

folkrörelsetradition som premierar medlemsbaserade, öppna organisationer vilka bedriver verksamhet på nationell nivå. Det krävs nämligen att man är en etablerad riksorganisation, att man har bedrivit verksamhet under en längre period och att man är öppen och baserad på medlemskap för att man ska få bidrag. Det är dock möjligt att göra undantag från dessa regler, bland annat för att stötta nystartade organisationer. Vad som kan konstateras är att Socialstyrelsens regelverk tycks innebära att bidrag inte används för att stödja den typ av lokalt, livsstilsorienterat socialt arbete som representeras av organisationer som Fryshuset (en lokal stiftelse som därför per definition inte kan stödjas).

Socialstyrelsens stöd till handikapporganisationerna är ganska omfattande. Sammanlagt fördelade Socialstyrelsen knappt 160 miljoner för år 2001. Pengarna går framför allt till de stora etablerade handikapporganisationerna, men man ger även etableringsbidrag till nystartade organisationer. Större delen av bidragen går till "vuxenorganisationer", men relativt många mottagare har också mer eller mindre tydlig inriktning på barn och unga. Till dem hör Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn Ungdomar och Vuxna (FUB), Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU) samt Föräldraföreningen för Ordblinda Barn (FOB) (den sistnämnda organiserar föräldrar till barn med dyslexi).

Statsbidraget till området missbruk, utsatta barn och kvinnovåld uppgår till omkring 64 miljoner, varav Socialstyrelsen beslutar över drygt 55 miljoner. Stödet ska utgå till tre huvudgrupper av organisationen: (1) sådana som motverkar droger och missbruk av droger, (2) sådana som arbetar för utsatta barn och deras familjer samt (3) sådana som bekämpar våld mot kvinnor. Syftet är att organisationerna ska kunna bedriva informations- och upplysningsarbete men också direkt socialt arbete. En mycket stor del av stödet går till organisationer som arbetar mot droger. Här märks även sådana med inriktning mot ungdom som Hassela solidaritet och Föräldraföreningen mot narkotika (FMN).

Den organisation som får det mest omfattande stödet under år 2001, drygt sju miljoner, är Riksorganisationen för kvinnojourer (ROKS), som är en sammanslutning av jourer och andra kvinnoorganisationer med jourtelefoner (även Svenska kvinnojourers riksförbund får ett relativt stort stöd). Bland de stora stödmottagare med inriktning på barn och/eller föräldrar märks BRIS, Makalösa föräldrar och RFFR, vilka alla beskrivits på andra håll i denna skrift, men även HOPP, Riksorganisationen mot sexuella övergrepp som är en paraplyorganisation för självhjälpsföreningar för dem som utsatts för sexuella övergrepp i barndomen.

Socialstyrelsen stöder också ett antal föreningar som organiserar "vårdgivare" och professionella på barnavårdsområdet. Det gäller Riksförbundet för Enskilda HVB, Familjehemmens riksförbund och Socionomer inom fosterbarnsvården. Här är emellertid stödet mycket begränsat och minskade dessutom från år 2000 till år 2001.

Organisationer och aktiviteter

Inledning

I det här avsnittet kommer vi att ge en bild av de verksamheter som utförs inom några socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. Urvalet av organisationer och aktiviteter är inte systematiskt och motsvarar inte fältets hela bredd. Den beskrivning vi gör kan snarare ses som en exempelsamling där verksamheterna som återges kan sägas representera viktiga inslag inom området. Redovisningen utgår från de tre kategorier vi tidigare diskuterat: *humanistiska organisationer*, *handikapp-*, *klient- och anhörigorganisationer* och det vi benämner *livsstilsorienterade organisationer*. Organisationernas socialt inriktade verksamheter rör sig främst inom tre områden (Lundström & Svedberg 1998). Ofta förekommer s.k. *stödverksamheter* och det kan då handla om kompisstöd i olika former, öppet-hus aktiviteter eller uppsökande verksamheter. I en del fall har vi funnit s.k. *biståndsverksamheter* som kan vara utformad som t.ex. rättshjälp. En tredje och sista verksamhetsinriktning är de olika *behandlings- och omsorgsverksamheterna* som främst förekommer i de humanistiska organisationerna. Förutom dessa s.k. hjälp- och serviceaktiviteter ingår också sådana verksamheter vi diskuterat ovan, intressekamp, politiskt aktivitet och informationsverksamheter av olika slag. Inom organisationerna ges dessa skilda områden olika utrymme. I somliga fall dominerar hjälp- och service aktiviteterna medan andra organisationer lägger större vikt vid intressekamp och informationsspridande. I något fall har vi kunnat urskilja något av ett spänningsförhållande mellan de olika verksamhetsinriktningarna på central och lokal nivå.

I exempelsamlingen lyfter vi fram några centrala frågeställningar genom vilka vi särskilt försöker belysa de olika verksamheterna. Bl.a. uppmärksammas mot vilka åldersgrupper de olika organisationerna riktar sina aktiviteter. Är verksamheten organiserad för både flickor och pojkar, eller orienterar man mot könsseparerande verksamheter? Hur beskrivs organisationsstrukturen? Vilken är hjälparens position i förhållande till mottagaren? Vilken koppling har organisationen och dess aktiviteter till offentlig verksamhet?

Uppgifterna till avsnittet bygger på en genomgång av verksamhetsbeskrivningar och informationsmaterial från de skilda organisationerna. Förutom detta material har vi i en del fall inhämtat uppgifter direkt från företrädare för organisationerna. Organisationerna kommer således att beskrivas utifrån vad de själva redovisar att de gör.

Humanistiska organisationer

De organisationer vi här valt att redovisa verksamhetsinriktning för är Stockholms Stadsmission, Rädda Barnen, Barnens Rätt i Samhället och Röda Korsets Ungdomsförbund. Valet av de två organisationerna Rädda

Barnen och BRIS ter sig tämligen naturligt då de kanske är de organisationer man först kommer att tänka på då ett frivilligt socialt arbete för barn och ungdom kommer på tal. Men som vi ska se utförs ett sådant arbete också av flera andra organisationer, några av dessa skildrar vi här. Då detta avsnitt är något av ett tvärsnitt av fältet finns helt naturligt många organisationer och verksamheter inte med. Som exempel kan här dock nämnas det sociala barn- och ungdomsarbete som utförs inom Frälsningsarmén. Organisationen driver bl.a. akut- och utredningshem, HVB-hem för barn och föräldrar, skol- och behandlingshem. Ett direkt, socialt behandlingsarbete för barn och ungdomar utför också Ersta Diakonisällskap genom verksamheten Ersta Vändpunkten. Gruppverksamheter för barn till missbrukare drivs i olika former också av en rad andra organisationer, här kan t.ex. nämnas den ekumeniska organisationen Hela Människan som bland flera barn- och ungdomsverksamheter också arbetar med barn utifrån Ersta Vändpunktens modell.

Gemensamt för de fyra organisationer som finns med i denna skildring är att de är förhållandevis stora med en omfattande verksamhet, ofta riktad mot flera olika målgrupper. Ett annat gemensamt drag är den höga grad av professionalisering som råder inom organisationerna. Professionalisering i meningen att det sociala hjälparbetet många gånger utförs av anställda, och att de volontärer som rekryteras ofta är yrkesverksamma inom vård- och omsorgsprofessioner.

Stockholms Stadsmission

Stadsmissionen som är en av de äldsta nu verkande hjälpporganisationerna i Sverige med rötter i filantropin startade sitt sociala hjälparbete i Stockholm redan under mitten av 1800-talet. Arbetet inom organisationen var då ett uttryck för den s.k. inre missionen som skulle bidra till att ”verka för Guds rikets tillväxt inom huvudstaden”. Vid sekelskiftet fanns inom organisationen både barnhem för föräldralösa och skolor för fattiga barn. Idag drivs Stadsmissionen som en ideell förening med lokal organisering i Stockholm. Föreningen vill med sitt sociala hjälparbete både komplettera och utmana samhällets ordinarie insatser för utsatta grupper (Stadsmissionen, 2001a).

Organisationens verksamheter består idag av sociala hjälpinsatser riktade till flera olika målgrupper. Förutom de barn- och ungdomsaktiviteter vi främst intresserar oss för, arbetar organisationen också med olika former av äldreboende, natthärbärgen och verksamheter med inriktning mot missbruk. Organisationen hade år 2000 ca 400 hel- och deltidsanställda och 250 frivilligt engagerade volontärer. Uppgifter som tydliggör att huvuddelen av organisationens verksamheter utförs av anställd personal, ett typiskt drag för denna typ av hjälpporganisation (Stadsmissionen, 2000).

Aktiviteter

Det sociala arbetet inom organisationen som riktar sig till barn och ungdom kan i de flesta fall kategoriseras som komplement till den offentliga välfärden, aktiviteterna går också att finna inom den offentliga insatsrepertoaren, om än möjligen utformade på annat sätt än inom Stadsmissionen. I somliga fall kan man dock finna verksamhetsområden som endast förekommer exklusivt inom organisationen. Det är i dessa aktiviteter Stadsmissionens

verksamhetsidé om att utmana samhällets insatser för utsatta grupper kan synliggöras. Genom att starta nya verksamheter gör organisationen försök att för det offentliga påtala den bristsituation man menar sig ha upptäckt. Ett mål med ett igångsättande av en sådan verksamhet är många gånger också att andra intressenter ska efterfölja med liknande aktiviteter. Man kan här tala om att organisationen gör försök till att starta pionjärinsatser som skulle kunna karakteriseras som avantgardistiska.

Av de sju verksamheter Stadsmissionen driver med social inriktning mot målgruppen barn och ungdom kan man finna både mer allmänt hållna aktiviteter som *caféverksamhet* och *sommarlovskolonier*, men också aktiviteter som innehåller insatser av mer behandlande karaktär. Inom denna senare insatskategori vänder man sig i första hand till tonåringar men även mot äldre ungdomar, i något fall till yngre barn. Behandlings- och omsorgsverksamheterna bedrivs i form av *behandlingshem* med *träningsslägenheter* för ungdom mellan 15–20 år och s.k. *ungdomsmottagningar* mot målgruppen 18–25 åringar. Vid mottagningarna erbjuds råd- och stödsamtal i samlevnadsfrågor. Både vid behandlingshemmet och vid ungdomsmottagningarna arbetar anställd personal i form av behandlingsassistenter, barnmorskor, gynekologer och kuratorer. En relativt ny verksamhetsinriktning inom organisationen är den s.k. *Mötesplats Stadsmissionen*. Arbetet bedrivs här i form av en öppen samtalsmottagning vilken i första hand vänder sig till barn och ungdomar, men också till andra som kommer i kontakt med de unga och deras familjer. Mottagningen leds av två anställda familje- och nätverksterapeuter. En grundläggande idé med denna insats är att ha en beredskap för att kunna ta emot barn för samtal på barnets eget initiativ (Stadsmissionen, 2001b). Verksamheten skulle kunna karakteriseras som en form av ”barnens stöd- och rådmottagning”, jämförbar med BRIS telefonjourverksamhet, där telefonen, barnets anonyma ställning och den frivillige samtalsmottagaren ersatts av en konkret relation och ett faktiskt möte mellan barnet och den professionella hjälparen. Ur ett perspektiv skulle insatsen kunna sägas vara av avantgardistiskt slag, då någon verksamhet i denna utformning inte går att finna på annat håll – en öppen mottagning som tar emot enskilda barn för samtal utan föräldrars närvaro eller vetskap.

Ett gemensamt drag inom verksamheterna och kanske mest påtagligt inom de behandlande aktiviteterna, är insatsernas prägel av ett ”hjälp till andra” perspektiv. Den anställde eller frivilligarbetaren bistår den hjälpsökande med direkta sociala insatser utifrån den professionelles ställning. I sin uppbyggnad och inriktning liknar Stadsmissionen de anglosaxiska och kontinentala frivilligorganisationerna, orienterade mot vård och omsorg. Ett speciellt kännetecken inom dessa organisationer är bl.a. den professionella hjälporganisationen (SoU 1993:82; Lundström & Svedberg 1998). I en jämförelse med en offentlig vårdgivare är möjligen den största skillnaden, inte minst viktig för en mottagare av hjälpinsatser, att verksamheterna inom Stadsmissionen inte styrs av lagstiftning med därtill hörande myndighetsutövning och kontrolluppgifter.

Rädda Barnen

Rädda Barnen har i likhet med Stadsmissionen sina rötter i filantropin men också i den tidiga freds- och kvinnorörelsen. Såväl den svenska

organisationen som dess systerorganisationer i andra länder var från början inriktade på internationellt hjälparbete. Fortfarande utgör det den övervägande delen av den svenska verksamhet, men sedan 1970-talet har det nationella arbetet blivit allt viktigare. Det märks bland annat på den stora uppmärksamhet man ägnat frågor som barnmisshandel, sexuella övergrepp och den svenska tillämpningen av FN:s barnkonvention (Lundström, 1997).

Rädda Barnen kan med sina 85 000 medlemmar organiserade i 300 lokal-föreningar beskrivas som en folkrörelse. Ett karakteristiskt drag för organisationen är kombinationen av både direkta hjälpinsatser för barn och ungdomar, och aktiviteter som på ett mer indirekt sätt verkar för gruppens situation. Dessa parallella linjer genomsyrar Rädda Barnens arbete både nationellt och internationellt och uttrycks bl.a. i organisationens verksamhetsidé: ”*Rädda Barnen kämpar för barns rättigheter. Vi väcker opinion och stöder barn i utsatta situationer – i Sverige och i världen*” (Rädda Barnen, 2001). I det opinionsbildande arbetet använder sig organisationen bl.a. av rapport- och bokproduktion och man hade år 2000 ett hundratal rapporter och böcker utgivna på det egna förlaget (Rädda Barnen, 2000a). Rädda Barnen bedriver även en omfattande verksamhet med utbildningar och seminarieaktiviteter och under flera år har en väsentlig del av arbetet inneburit utbildningsinsatser om FN:s barnkonvention. Organisationen har under lång tid också fungerat som en tungt vägande remissinstans i frågor om barn och barns levnadsvillkor.

Rädda Barnen omsatte 1999 knappt 410 miljoner kronor, där drygt hälften utgjorde insamlade medel (14,5 miljoner av denna summa bestod av sponsring från näringslivet) och knappt 130 miljoner av bidrag av olika slag. Omkring nio miljoner inflöt till organisationen i form av medlemsavgifter medan inkomster för bokförsäljning och seminarieverksamhet uppgick till knappt sju miljoner kronor (Rädda Barnen, 2000b).

Aktiviteter

I ett dokument från 2001 – *Rädda Barnens Kompass 2002* – redogörs för de ramar och metoder organisationen vill arbeta utifrån under en kommande tioårs period. Man talar om att arbetet ska byggas upp kring *kunskapsförmedling & kompetensutveckling, påverkansarbete, fakta-insamling* och *direkt stöd*. Påverkansarbete eller kunskapsförmedling /kompetensutveckling ska alltid bygga på eller föregås av erfarenheter från en direkt stödinsats medan en direkt stödaktivitet alltid ska följas av kunskapsförmedling och kompetensutveckling. En viktig del i de praktiska aktiviteterna blir därmed att öka kunskapen och medvetenheten om ett specifikt problemområde och att visa på och förmedla kunskap om vilka metoder som lämpar sig bäst för ett fortsatt arbete. I styrdokumentet tydliggörs även att de direkta stödåtgärder organisationen bistår med inte ska betraktas som permanenta serviceåtaganden utan vara insatser som är begränsade i tid och rum. En grundläggande tanke i dokumentet är att andra aktörer ska ta över verksamheten när problemområdet uppmärksammas av Rädda Barnen (Rädda Barnen, 2001).

I den följande redovisningen av organisationens aktiviteter begränsar vi oss till att redogöra för organisationens arbete i Sverige och då i huvudsak den kliniska verksamhet som bedrivs inom *Centrum för barn och ungdomar*

i kris. Förutom denna enhets arbete utövar Rädda Barnen också andra direkt praktiskt stödande aktiviteter för barn och ungdomar som t.ex. organisationens olika *lägerverksamheter* – oftast lokalt arrangerade (Åhlund, 2001; Rädda Barnen, 2000a) – s.k. *dramaverkstäder* (aktiviteter där barn på bl.a. daghem och flyktingförläggningar deltar i tematiska dramaövningar) och lokalt organiserade *läxläsningssgrupper*. Bland dessa direkta aktiviteter finns också projektet, *Att återknyta till hemlandet* där somaliska tonåringar som kommit till Sverige utan föräldrar ges stöd och utbildning för att senare kunna återförenas med familjerna i hemlandet.

Centrum för barn och ungdomar i kris

Mottagningen bedriver behandlingsarbete inom de tre områdena *Barn i krig*, *Barn som utsatts för sexuella övergrepp*, *Barn i sorg/Barn som anhörig*. Utifrån det praktiska arbetet har organisationen sammanställt ett flertal böcker. Böckerna används för utbildning både inom och utom organisationen.

Barn i krig. Verksamheten bedrivs i mottagningsform och riktar sig till barn och ungdomar upp till 18 år. Både asylsökande barn och deras familjer, men också s.k. ensamkommande barn och ungdomar tas emot i verksamheten. Huvuddelen av behandlingen sker i form av individualterapi eller i förekommande fall som samtalskontakter med både barnet och familjen. Erfarenheterna från verksamheten *Barn i krig* har 1995 sammanställts i boken *Barn Krig Psykoterapi*, av Lundequist m.fl.

Barn som utsatts för sexuella övergrepp/Pojkmottagningen. 1990 startades denna verksamhet inom Rädda Barnen som då endast tog emot pojkar som utsatts för sexuella övergrepp – *Pojkmottagningen*. Sedan ett par år tillbaka bedriver man behandling också för flickor med samma typ av övergreppsproblematik. De yngre barnen ges behandling i form av lek, rörelse, bild och samtal, medan de äldre ungdomarna behandlas genom samtalsterapi. Mottagningen har sammanställt och givit ut fyra böcker som bygger på de erfarenheter som gjorts under de dryga tio år verksamheten funnits. 1995 utgavs *Pojkmottagningen – sexuella övergrepp och behandling* skriven av de två behandlarna vid mottagningen Anders Nyman och Börje Svensson. 1998 utkom *101 pojkar – en studie om sexuella övergrepp*, av Börje Svensson som även år 2000 kom ut med: *Offer och förövare: om sexuella övergrepp och behandling*. 2001 gav organisationen ut *Unga förövare* författad av Anders Nyman, Börje Svensson och Olof Risberg gemensamt.

Barn i sorg/Barn som anhörig. Den tredje verksamheten inom centret arbetar med grupper av barn och ungdomar som mist en förälder eller ett syskon. I speciella grupper ges också behandling till barn och ungdomar som mist en nära anhörig på grund av självmord. Även denna verksamhet har dokumenterats i böckerna *Stöd för barn i sorg* från 1997 och *Sorg finns*, 1999, båda skrivna av Göran Gyllensvärd (Rädda Barnen, 1999).

Rädda Barnen driver många av sina gruppaktiviteter – främst inom *Centrum för barn och ungdomar i kris* men också som vi sett enligt det framlagda styrdokumentet *Kompass 2002* inom andra direkta aktiviteter – som avantgardistiska verksamheter inom områden där statliga och kommunala insatser saknas eller anses otillräckliga. *Centrum för barn och ungdomar i kris* men även många av de övriga verksamheterna får här en dubbel roll.

Förutom att bistå med faktisk hjälp till barn i utsatta situationer förväntas verksamheterna även fungera som kunskapsbanker, med uppgift att sprida kunnandet och metoderna vidare till andra praktiker, både utanför och inom Rädda Barnen. I det här avseendet är det förstås omöjligt att inte dra paralleller till de frivilliga barnavårdsorganisationerna vid seklets början. De uppgifter man ställde sig då liknar i mycket Rädda Barnens målsättningar med sitt arbete idag. Man startar verksamheter där man upplever att behovet är stort, samtidigt som det inte är ett mål i sig att endast organisationen själv ska driva verksamheten, tvärtom anses det vara en fördel att andra intressenter kopierar metoden och för den vidare (Rädda Barnen 2001).

Röda Korsets Ungdomsförbund

Röda Korsets Ungdomsförbund bildades 1921 och kallades då Ungdomens röda kors. Organisationen är ett exempel på en ungdomsavdelning som självständigt arbetar under en större moderorganisation, Svenska Röda Korset. Ungdomsförbundets uppgift är att utforma och genomföra den övergripande organisationens verksamheter som har barn och ungdomar som målgrupp. Arbetet inom ungdomsförbundet utförs på central-, distrikts- och lokalnivå. Huvuddelen av det konkreta arbetet mot barnen och ungdomarna genomförs inom lokalföreningarna i de totalt 22 distrikten. Lokalföreningarna stöttas i planeringen och genomförandet av sitt arbete genom distriktens anställda ungdomskonsulenter – 22 stycken. De olika aktiviteter som utförs inom lokalföreningarna svarar de frivilligt engagerade ungdomarna för – de s.k. volontärerna (Röda Korsets Ungdomsförbund, 2001a).

Aktiviteter

De flesta av ungdomsförbundets aktiviteter har karaktären av *stödverksamheter* där ungdomar från Röda Korset på olika sätt gör försök till att upprätta kontakter med andra grupper av ungdomar som på ett eller annat sätt intar en marginaliserad position. Ett prioriterat område som organisationen arbetar med är att motverka främlingsfientlighet och rasism. Kontaktaktiviteterna sker antingen genom uppsökande verksamhet eller genom att tillhandahålla konkreta platser, s.k. träffpunkter. Ett genomgående tema är alltså att skapa förutsättningar för ungdomar med olika bakgrund att mötas. Inom *Kompisstödet* organiserar sig unga från Röda Korset som fyllt 15 år i s.k. kompisstödgrupper. Arbetet i grupperna går ut på att söka upp, ta kontakt med och inleda en relation till funktionshindrade ungdomar. En variant av detta kompisstöd är de s.k. *Flyktingguiderna* vars målgrupp är nyanlända flyktingungdomar. Ungdomsförbundet besöker i grupper flyktingförläggningar för att inleda kontakter med och bjuda in de förlagda ungdomarna till relationsskapande aktiviteter. Både verksamheten *Kosmos* och den insats som organisationen kallar *Våga mötas* syftar till att skapa möten mellan ungdomar med skilda bakgrunder. Medan projektet *Kosmos* är utformad som en träffpunktsverksamhet för svenskfödda ungdomar och ungdomar med utländsk bakgrund är verksamheten *Våga Mötas* arrangerad som en lägerverksamhet där unga med olika kulturell bakgrund får mötas under ”äventyrliga former” – s.k. överlevnadsläger. Verksamheten går bl.a. ut på att uppmuntra samarbete av olika slag för att komma till rätta med

svårigheter som uppstår under lägrets aktiviteter. Läggerverksamheten utgör inledningen till ett längre projekt där volontärer från Röda Korset följer upp överlevnadslägret med arbete i de deltagande ungdomarnas skolor.

Organisationen driver också en telefonjourverksamhet – *Jourhavande kompis* – som vänder sig till barn och ungdomar upp till 25 år. *Team city* är en verksamhet med s.k. nattvandningsgrupper bestående av volontärer som fyllt 18 år. Inom organisationen bedrivs också olika typer av *gruppverksamheter och lägeraktiviteter* för yngre barn och tonåringar där syftet primärt är att bidra med social gemenskap. Förutom de ovan nämnda verksamheterna förekommer aktiviteter som är mer lokalt anpassade. I vissa storstäder har man t.ex. bildat s.k. *häktesbesöksgrupper*, där ungdomar från Röda Korset besöker andra ungdomar som placerats i häktenas ungdomsavdelningar. Inom en rad distrikt förekommer på lokal nivå också olika typer av *Tjej- och killgrupper* för högstadiungdomar som leds av volontärer mellan 18–30 år (Röda Korsets Ungdomsförbund, 2001b).

Till de olika verksamheterna inom Röda Korsets Ungdomsförbund är knutet ett flertal utbildningar. De volontärer som arbetar inom aktiviteterna måste genomgå dessa kurser för att anses kunna utföra sitt uppdrag – t.ex. utbildning i samtalsmetodik, konflikthantering o.s.v. Som medlem i t.ex. en häktesgrupp föregås aktiviteten också av studiebesök på anstalter och rättegångar (Röda Korsets Ungdomsförbund 2001c).

Större delen av verksamheterna inom Röda Korsets Ungdomsförbund drivs av de unga själva. I och med denna utformning, där unga bistår unga, tycks olika typer av hjälprelationer kunna uppstå mellan givare och mottagare. Organisationen och verksamheten bär drag av både den klassiskt humanistiska hjälporganisationens ”hjälp till andra” perspektiv men samtidigt finns inslag av intresseorganisationens karakteristiska ”hjälp till självhjälp” där medlemmarna i gruppen samlas kring ett gemensamt tema. (Jeppsson Grassman & Svedberg, 1996 och 1995). Tjänsterna som produceras inom Röda Korsets Ungdomsförbund, av de unga till de unga präglas av service från den utbildade volontären till den marginaliserade unge, en form av ojämlik relation. Men samtidigt finns också en ömsesidighet i relationen mellan hjälpare och mottagare som bygger på den gemensamma nämnaren ålder, och inte på hjälpgivarens position som hjälpgivare.

Barnens Rätt i Samhället

BRIS är kanske den organisation, tillsammans med Rädda Barnen, de flesta först tänker på när ämnet frivilliga barnavårdsorganisationer tas upp. Organisationerna förknippas båda med begrepp som ”barnperspektiv” och ”barns bästa”. BRIS som verkat inom den sociala barnvården i drygt 30 år är en ideell förening organiserad på både nationell och lokal nivå, med riksförbund och styrelse placerad i Stockholm och de fem regionkontoren fördelade över landet. Under många år låg organisationens medlemsantal på en stadig nivå om 2 000–3 000 medlemmar men tog genom en medlemsrekryteringskampanj under slutet av 1990-talet ett kraftigt steg framåt till de drygt 17 000 medlemmar man har idag (BRIS, 2001a).

Aktiviteter

Den verksamhet som tilldrar sig mest uppmärksamhet när det gäller BRIS är Barnens Hjälptelefon. Ända sedan starten i början av 1970-talet har jourtelefonerna intagit en frontposition inom organisationen. Den telefonjourverksamhet som sattes igång i och med bildandet av BRIS såg dock någon annorlunda ut än dagens, som ju innehåller både en telefonjourverksamhet för barn och en för vuxna – *Barnens Hjälptelefon* och den mindre kända, BRIS *Vuxentelefon om Barn*. Den verksamhet som under det tidiga 1970-talet fanns tillgänglig hade i första hand inte barn som målgrupp utan var framför allt inriktad på att ta emot samtal från vuxna som till BRIS kunde rapportera om barn som för illa.

I början av 1980-talet fick jourtelefonverksamheten de former den har idag. Genom stöd från Allmänna Arvsfonden öppnade organisationen den särskilda jourtelefonen för barn – Barnens Hjälptelefon. I mitten av 1980-talet publicerade BRIS den första rapporten om stödtelefonen där det bl.a. framgick att de uppväxande unga vid den här tiden ofta var tonårsflickor och att det vanligaste temat vid samtalen var misshandel av olika slag – fysisk och psykisk. Fortfarande ringde dock många vuxna in till denna telefonjour (Lundström, 1997).

Under de senaste åren har samtalen till *Barnens Hjälptelefon* ständigt ökat i omfattning. 1990 inkom cirka 1 500 samtal av allvarlig art (s.k. busringningar har sorterats bort) till jourverksamheterna. 1995 togs cirka 12 000 samtal emot och vid den senaste sammanställningen för år 2000 redogörs för att knappt 17 500 allvarliga samtal registrerats. Här kan noteras att man förra året totalt, med de s.k. busringningarna inräknade hade drygt 156 000 samtal till telefonen. De vanligaste samtalen av allvarlig art rörde frågor om mobbing – som också står för den största ökningen jämfört med tidigare år – vidare familjekonflikter, kärleks- och relationsproblem, sexuella övergrepp och fysisk misshandel (BRIS, 2000).

Under år 2000 startade organisationen på sin hemsida en form av stöd- och rådsinsats – *BRIS.SE*. Verksamheten via hemsidan har samma syfte som hjälptelefonen och kan betraktas som ett komplement till denna huvudverksamhet. Till hemsidan kan barn och ungdom skriva för råd och hjälp av olika slag. Under verksamhetens första år besvarade organisationen ca 600 e-brev (BRIS, 2001b).

Barnens Hjälptelefon verkar spela en mycket viktig roll för de barn och ungdomar som ringer dit och dess betydelse har som vi sett ökat kraftigt under hela 1990-talet. Genom hjälptelefonen ges barn och ungdomar en unik möjlighet att tala med vuxna utanför den egna sfären och utan myndighetsinblandning. Telefonsamtalens anonymitet, det faktum att de som ringer upp själva har makten över relationen, genom möjligheten att lägga på och att eventuella ingripanden kan ske först om den som ringer upp godkänner detta, har bidragit till hjälptelefonens popularitet. Betydelsen av den här typen av arrangemang i vår tid understryks av att hjälptelefoner för barn startats också i länder som Tyskland, USA och England under samma period som i Sverige (Hyvönen och Olofsson, 1997; Lundström, 1997).

Vuxentelefonen om Barn tog under 2000 emot drygt 2 000 samtal. Knappt 700 av dessa samtal handlade om skilsmässöfrågor. De resterande samtalen rörde fysisk misshandel, familjekonflikter och sexuella övergrepp. Övervä-

gande delen av samtalen kom från föräldrar men också från andra släktingar till barnen (BRIS, 2001b).

Under senare år har organisationen i kunskapsproducerande syfte, vid sidan av tidskriften *Barn och Ungdom* också producerat flera Rapporter (Lundström, 2001; Irgens, 1998). Målsättningen med rapportutgivningen är att utveckla de egna arbetsmetoderna, men också att utifrån de inkomna samtalen uppmärksamma speciella problemområden. Som ett led i det metodutvecklande arbetet har Peter Irgens och Ingeborg Moqvist under år 2000 ställt samman rapporten *Övriga påringningar*. I rapporten diskuteras bl.a. volontärens roll och uppgift vid de många s.k. busringningar som inkommer till stödtelefonen. Under år 2000 har Irgens och Moqvist tillsammans med Yvonne Jonsson också skrivit rapporten *Placerade barn och ungdomar*. Som namnet antyder bygger materialet i boken på samtal till stödtelefonen från barn och ungdomar som placerats av de sociala myndigheterna. BRIS vill genom rapporten uppmärksamma dessa barns situation och samtidigt påtala de sociala myndigheternas bristande handläggningsrutiner utifrån de placerade barnens perspektiv (BRIS, 2000).

BRIS är en organisation som vi klassificerat som humanistisk och den kan sägas representera en senmodern organisationstyp både när det gäller uppbyggnad och arbetssätt. Det betyder att man i vissa avseenden avviker från de traditionella folkrörelserna som t.ex. organisationer inom handikapprörelsen (se avsnittet handikapp/klient/anhörigorganisationer). I dessa typer av organisationer kan man oftast finna höga medlemstal, hög grad av medlemsaktivitet och bred verksamhetsinriktning (man arbetar med många olika aktiviteter). Trots att BRIS saknar flera av dessa speciella särdrag har man kunnat få ett starkt genomslag i den svenska debatten. Ofta använder man sig av effektiva reklamkampanjer och nyttjar medvetet media för sina syften, vilket tillströmningen av nya medlemmar delvis är ett bevis för. Ett ytterligare särdrag inom BRIS är den koncentration av verksamheter man visar upp. Till övervägande del handlar verksamheten om stödtelefonerna, och då i synnerhet Barnens Hjälptelefon. Denna typ av specialisering underlättar troligen också rekryteringen av frivilligarbetare inom organisationen eftersom åtagandet inom BRIS många gånger är begränsade i tid och rum. De utbildade volontärernas arbete inom organisationen innebär inte nödvändigtvis ett ställningstagande och ett engagemang för hela rörelsen. Här är det snarare den specifika uppgiften att besvara hjälptelefonen som skapar engagemang. Många gånger är dessa volontärer professionella i meningen att de vid sidan av den frivilliga insatsen vid BRIS ofta arbetar yrkesmässigt med barn (Lundström, 1997).

Handikapp-, klient och anhörigorganisationer

Inom denna kategori exemplifierar vi med fyra organisationer. Två inom handikapprörelsen – Sveriges Dövas Ungdomsförbund (SDU) och Riksförbundet för rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU), en ytterligare organisation av självhjälpskaraktär – Makalösa föräldrar och en klientorganisation – Riksförbundet för familjers Rättigheter (RFFR). De två förstnämnda kan sägas representera två skilda inriktningar inom handikapprörelsen. SDU, ett ungdomsförbund som organiserar ungdomar

för intressekamp och andra aktiviteter och RBU som i olika former arbetar för att stödja handikappade barn och unga samt deras anhöriga. Gemensamt för de fyra organisationerna är grundtanken om att stödet som förmedlas till medlemmarna i stor utsträckning utgår från medlemmarna själva.

Sveriges Dövas Ungdomsförbund

Sveriges Dövas Ungdomsförbund organiserar medlemmar mellan 7 och 30 år inom Sveriges Dövas Riksförbund (SDR). Organisationen har verkat i olika former sedan 1966 frånsett en treårsperiod mellan 1974–1977 då verksamhet låg nere. Vid ombildningen 1977 återuppstod organisationen som ett ungdomsråd inom SDR. 1994 lämnade ungdomsrådet moderorganisationen SDR och blev en självständig ungdomsorganisation och bytte då namn från Sveriges Dövas ungdomsråd till Sveriges Dövas Ungdomsförbund. Det nuvarande riksförbundet finansierar sin verksamhet genom verksamhetsbidrag från Ungdomsstyrelsen och andra bidragsgivare, men också genom medlemsavgifter. Årligen redovisar SDU sina olika verksamhetsinriktningar och sitt medlemsantal till Ungdomsstyrelsen, uppgifter som sedan ligger till grund för det verksamhetsbidrag som utgår från staten (SDU, 2000a).

Ungdomsorganisationen bedriver verksamheter på både central och lokal nivå. För närvarande finns i förbundet 1 500 medlemmar organiserade i 19 lokala klubbar, eller medlemsföreningar (SDU, 2000b). Som de flesta organisationer av intressepolitisk karaktär arbetar SDU med såväl direkt praktiskt stödjande insatser som med opinionsbildande aktiviteter. Denna fördelning av verksamhetsinriktning finns också på den lokala nivån.

Många gånger är det de s.k. dövföreningarnas ungdomsklubbar som fungerar som lokala medlemsorganisationer inom SDU. En dövförening är en lokal organisering inom moderorganisationen SDR. Ungdomsklubbarna ute i föreningarna har till uppgift att bevaka lokala barn- och ungdomsfrågor. På förbunds nivå arbetar två anställda som har till uppgift att bistå de lokala ungdomsklubbarna i deras verksamheter. Merparten av verksamheterna på riksförbunds nivå och inom medlemsföreningarna utgörs dock av arbete på frivillig basis.

Aktiviteter

Den praktiskt sociala verksamheten inom förbundet handlar i stor utsträckning om att skapa utrymme och förutsättningar för socialt stöd och gemenskap mellan de döva och på de dövas villkor. Centralt anordnas årligen olika typer av lägerverksamheter: ridläger, Nordiskt barnläger för yngre barn – de nordiska länderna alternerar om värdskapet och SDU:s sommarläger som anordnas för tonåringar. Kontinuerligt arrangerar förbundet också *konst- och teaterhelgträffar* för barn och ungdomar. Från den centrala nivån organiseras även olika typer av kursverksamheter i t.ex. *föreningskunskap, ledarutbildning för lägeransvariga vid sommarlägeraktiviteterna och elevrådskurser* vid dövskolorna. Förutom de direkt stödjande verksamheterna består riksorganisationens arbete av att också företräda medlemmarnas intressen. Detta arbete sker många gånger i samverkan med moderorganisationen Sveriges Dövas Riksförbund som fungerat som remissinstans i en rad handikappfrågor (SDU, 2000a).

En betydande del av arbetet inom organisationen sker på regional nivå inom SDU:s lokala medlemsorganisationer med stöd från riksförbundet. Ett exempel på en sådan lokal organisation är Stockholms Dövas Ungdomsråd (SDUR). De verksamheter som bedrivs inom denna lokala förening är av liknande slag som de organiserade på central nivå. Det handlar också här om *lägeraktiviteter för barn och ungdomar, kursverksamheter* samt olika typer av *gruppaktiviteter – tjej- killgrupper och teatergrupper*. Föreningen driver också en *fritidsgård* vilken kontinuerligt organiserar verksamheter för medlemmarna (SDUR, 2001).

Sveriges Dövas Ungdomsförbund kan fungera som ett exempel på hur flera ungdomsorganisationer inom handikapprörelsen är uppbyggda och arbetar. Organisationsstrukturer och aktivitetstyper liknande SDU:s finns även inom t.ex. Riksorganisationen Unga Synskadade, Unga Reumatiker och De Unga Neurologiskt handikappade i Sverige. I de flesta fall utför ungdomsförbunden likt SDU sitt arbete fristående från moderorganisationen som självständiga föreningar med central och lokal organisering, dock många gånger i nära samarbete med moderorganisationen. Genom ungdomsförbundens centrala styrelser ges stöd och riktlinjer till medlemsorganisationer på läns- eller kommunnivå. Centralt organiseras även inom många av dessa ungdomsförbund olika typer av riksomfattande aktiviteter, de lokala organisationerna i sin tur ansvarar för beslut om egna aktiviteter och genomförande av dessa.

Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar

Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar är en organisation med cirka 20 000 medlemmar som arbetar för funktionshindrade barn och deras familjer. Organisationen har sitt ursprung i s.k. föräldraföreningar där föräldrar till barn med funktionshinder av olika slag, gick samman för att verka för bättre förhållanden för sina barn men också för att ge stöd åt varandra. Den första föräldraföreningen bildades i början av 1950-talet. I mitten av detta årtionde gick ett antal föreningar samman och bildade en centralstyrelse som kom att utvecklas till det nuvarande RBU (Tedebrand och Bergvall, 1995).

Bland medlemmarna idag finns förutom föräldrarna, barn och unga med bl.a. Cerebral pares, ryggmärgsbräck, DAMP och olika typer av muskelsjukdomar. Även unga med funktionshinder på grund av olyckor finns med som en medlemskategori. RBU:s medlemmar är organiserade i 29 föreningar på länsnivå över hela landet. Inom länsföreningar finns i vissa fall också lokalföreningar.

Sedan 1995 verkar ungdomsförbundet Unga RBU-are som en självständig organisation utanför moderorganisationen RBU. Ungdomsförbundets uppbyggnad och arbetssätt bär inom sig samma struktur som Sveriges Dövas Ungdomsförbund (SDU), som vi tidigare exemplifierat med (RBU, 2001a).

Aktiviteter

Organisationens arbete på de skilda nivåerna innehåller, i likhet med den ungdomsorganisation vi tidigare exemplifierade med, både opinionsbildande aktiviteter och renodlat praktiskt stödjande och gemenskapsbyggande verksamheter. I det upplysande och opinionsbildande arbetet på riksnivå

produceras och distribueras böcker, videofilmer och olika former av informations- och tidskrifter. I denna del av förbundets verksamhet agerar organisationen också som remissinstans till regeringen och myndigheter av olika slag i frågor som rör barn med funktionshinder och deras familjer.

De direkta stödinsatserna inom RBU av hjälp- och servicekaraktär, såväl på riksnivå som inom föreningarna, har både de funktionshindrade barnen själva och deras föräldrar som målgrupp. Stora delar av det sociala stödarbetet på förbunds nivå utformas som *lägerverksamheter* riktade till hela familjer, familjemedlemmar eller till de enskilda unga. Vid organisationens fritidsanläggningar anordnas olika typer av *familjeläger* med specifik inriktning mot ett särskilt funktionshinder och specifika åldersgrupper. Stöd till föräldrarna var för sig anordnas inom organisationen som *mamma- och pappahelger*. För barn och unga arrangeras olika former av lägerverksamheter som t.ex. *ridläger*, *seglarläger* och s.k. *äventyrläger*. Även andra anhöriga som t.ex. mor- och farföräldrar kan delta i *gruppaktiviteter*. Ett genomgående tema vid dessa lägerverksamheter är att anställda ledare och sjukgymnaster ordnar program för och tränar de unga samt att man också organiserar aktiviteter för föräldrarna (RBU, 2001b).

Förutom de verksamheter organisationen svarar för på riksnivån anordnas stöd och gemenskapsaktiviteter också genom de 29 medlemsföreningarna på läns- eller kommunnivå. Inom lokalavdelningarna bedrivs det mesta av arbetet, till skillnad från verksamheterna på riksnivå, av frivilligt engagerade föräldrar i olika verksamhetsgrupper. Medlemsföreningen i Malmö län organiserar t.ex. det frivilliga arbetet i *diagnosgrupper*, där varje grupp leds av ett kontaktombud, en förälder till ett barn med den för gruppen specifika diagnosen. I grupperna arrangeras olika aktiviteter för barnen och deras föräldrar. Här kan exempelvis nämnas *samtalsgrupper och studiecirkel för vuxna, småbarnsgrupper, badgrupper och musikaktiviteter för barnen* (RBU, 2001c). Parallellt med dessa hjälp- och serviceverksamheter arbetar också lokalföreningarna med intressekamp av olika slag. Inom lokalföreningen i Stockholm är detta arbete uppbyggt utifrån en organisering i arbetsgrupper där t.ex. *Kontaktombudsgruppen för skolfrågor* arbetar med att lösa problem som kan uppkomma under de funktionshindrade barnens skolgång. Man bevakar resurstilldelning för barnen samt att skolmiljön är anpassad för de funktionshindrade (RBU, 2001d).

Sammanfattningsvis kan man i de direkt stödjande och gemenskaps-syftande verksamheterna se att organiseringen bygger på en mix av olika hjälpaktiviteter. Det går att finna både en direkt hjälpinsats från yrkesverksamma samtidigt som en annan del av verksamheten, främst på lokal nivå, har sin grund i den ideella insatsen, där den direkta stödinsatsen bygger på hjälp till självhjälp. Organisationens som helhet och verksamheterna i den besitter på flera sätt de särdrag som en klassisk intresseorganisation är uppbyggd kring. Organisationens uppgift är att företräda sina medlemmar i olika frågor och fungera som en kanal mellan medlem och stat. Detta inslag är på många sätt väldigt tydligt i RBU:s kamp för att tillvarata de funktionshindrade barnens och deras familjers rättigheter. Parallellt med dessa klassiska uttryck kan man också se de professionellt yrkesverksamma inslag i verksamheten, främst vid organisationens familjeläger, där medlemmarna

erbjuds olika typer av service och tjänster. Något som oftast förekommer inom de ovan beskrivna organisationerna av humanistisk typ.

Sveriges Makalösa Föräldrar

Sveriges Makalösa Föräldrar startade sin verksamhet 1996 och är som namnet antyder en riksorganisation. Med en styrelse placerad i Stockholm och 13 lokalföreningar runt om i landet arbetar man likt de flesta organisationer inom denna kategori med två huvudinriktningar. Det handlar om att, dels på olika sätt arbeta för medlemmarnas intressen, dels organisera stöd och hjälpinsatser (Makalösa Föräldrar, 2001a). De två inriktningarna kommer vi något närmare att beskriva nedan. Redan här bör kanske frågan ställas om verksamheten i föreningen i sin faktiska utformning verkligen innebär ett direkt, praktiskt socialt frivilligarbete mot gruppen barn och ungdomar? Föreningen talar trots allt i sina stadgar om att organisationens huvudsyfte är att synliggöra och stärka gruppen ensamföräldrar och som en följd av detta arbete förbättra villkoren för föräldrarna och deras barn. Vi vill ändå svara ja på frågan om verksamheten riktar sig direkt emot barnen. Vid ett närmare betraktande av organisationens verksamheter finner man att det praktiska arbetet för barnen utgör en betydande del av föreningens aktiviteter på den lokala nivån (a a). Och kanske är det till och med så att stödet till föräldrarna i form av relationsskapande aktiviteter faktiskt bygger på verksamheter med och för barnen. ”Att stärka gruppen ensamföräldrar” innebär alltså på sätt och vis att skapa verksamheter för barnen.

Aktiviteter

Organisationens stödjande aktiviteter är alltså främst organiserade på den lokala nivån i de 13 lokalföreningarna och riktade till både barnen och föräldrarna. I sitt informationsmaterial och i organisationens tidning *Makalösa föräldrar*, framhåller man som ett återkommande tema den ensamstående förälderns brist på kontakter och känsla av isolering (a a). I det stödjande arbetet på den lokala nivån blir en väsentlig uppgift för organisationen att skapa förutsättningar för relationsbyggande aktiviteter och nätverksbyggande framstår här som ett nyckelbegrepp. I hög utsträckning är dessa nätverksbyggande aktiviteter i de tretton distrikten skapade kring verksamheter för barnen. Man skulle kunna säga att det är genom barnens aktiviteter som föräldrarna ges möjlighet att knyta nya kontakter. Vid en genomgång av de tretton lokalföreningarnas aktivitetsprogram finner man att verksamheterna till övervägande del handlar om sådant som barnfamiljer i allmänhet sysselsätter sig med på sin fritid. Skillnaden är här att en grupp ensamföräldrar med barn samlas och gör dessa saker tillsammans. Det man gör tillsammans är naturligtvis sådant som ensamföräldrar även gör på egen hand med sina barn, men som kanske framstår som mindre omständligt när de genomförs tillsammans med andra i samma situation. Och inte minst viktig, här får barnet och den vuxne möjligheten till ett utökat nätverk av både barn och vuxna. De aktiviteter lokalföreningarna genomför i olika varianter är: *skridskoåkning, simhallsbesök, utflykter av olika slag, kanotpaddling, dockteaterbesök, valborgs- och midsommarfirande tillsammans, bowling, besök på museum,*

söndagsmiddag tillsammans o.s.v. Oftast finns aktiviteter någon gång under veckan och många gånger i anslutning till en helg (a a).

Inom de flesta distrikten arrangeras också verksamheter för de vuxna enskilt, dock i mindre omfattning jämfört med barn/vuxen aktiviteterna. Det kan handla om *föredragshållande, biokvällar, vuxenfester, studiecirklar*, och s.k. *pubkvällar* som återkommer i de flesta lokalföreningars aktiviteter. Och till och med som i fallet med lokalföreningen i Norrköping som inbjuder till: ”pubkväll med eller utan barn”.

Utifrån den centrala nivån arbetar också en speciell grupp – *Klubb Makalösa* – med att organisera semester- och fritidsaktiviteter för medlemmarna, främst utformade som i koloniverksamheter runt om i landet. Klubb Makalösa är en fristående förening inom riksorganisationen och bygger helt på ideella insatser. Gemensamt för de olika verksamheterna inom föreningen är att de riktar sig till både barn och vuxna. (Makalösa Föräldrar, 2001b).

I samarbetet med socialtjänsten i Stockholm har organisationen startat en s.k. *Barnvaktspool*. En verksamhet som kanske tydligare än lokalföreningarnas andra aktiviteter direkt riktar sig till föräldern som genom arrangemangen får möjlighet till egen tid. Grundtanken är här att ensamföräldrar ska ha möjlighet att byta barnpassning mot barnpassning. Ett tretimmars pass som barnvakt ger barnpassning i motsvarande utsträckning vid ett annat tillfälle. Inom organisationen finns ett uttalat mål om att utveckla modellen för andra att ta efter (Westin, 2001).

Intressekamp

Genomgående menar organisationen att det råder en stor okunskap om de ensamstående föräldrarnas sociala och ekonomiska situation, både bland beslutsfattare och en bredare allmänhet och att det är här organisationen har en viktig uppgift att fylla, som upplysare och som opinionsbildare. I en artikel hämtad ur organisationens tidning ”makalösa föräldrar”, nummer 3 år 2000, skriver organisationens ordförande: ”*Det är dags för en kraftsamling av något slag. Dags för ett uppror mot att det i välfärdslandet Sverige finns en ny klass som heter ensamstående föräldrar. En klass som lever på gränsen av sin förmåga, socialt och ekonomiskt. Som trots allt biter ihop och kämpar på med livet. För barnens skull*” (Olzon, 2000). Texten innehåller mycket av essensen i det intressepolitiska upplysningsarbete föreningen vill bedriva. I verksamhetsplanen för år 2000 skriver föreningen: ”*För att vi ska bli den röst i debatten som vi vill vara krävs att strukturen som vi ska jobba i är tydlig och definierad. Vår styrka ska vara opinionsarbetet, men än har vi inte kommit dit. Det ställer också stora krav på de lokala organisationerna, och att vi på riks- och lokal nivå håller oss à jour med varandra om vad vi gör*” (Makalösa Föräldrar, 2000).

I detta sammanhang bör det poängteras att det är just från den centrala nivån som det opinionsbildande arbetet tycks utgå. Organisationen finns bl.a. med som remissinstans vid olika departement rörande frågor om gruppen ensamföräldrar och deras barn, man ger också ut den citerade tidningen *Makalösa föräldrar*. De verksamheter som organisationen redovisar utifrån de lokala föreningarna består till största delen av ett konkret praktiskt stödjande arbetet av självhjälpskaraktär – sysselsättning för barnen och gemenskap för föräldrarna. Kan man här ana en spänning mellan, å ena sidan organisatio-

nens övergripande målsättning om att driva ett starkt opinionsbildande arbete, och å andra sidan de konkret praktiska verksamheterna som utförs inom de olika lokalföreningarna i landet? Här framstår organisationens huvudsyfte om att *synliggöra* och *stärka* gruppen ensamföräldrar som delvis separerade uppgifter för de olika nivåerna i organisationen. *Synliggörandet* framträder som en avskild uppgift för den centrala nivån medan *stärkandet* visar sig vara det mest väsentliga i lokalföreningarnas aktiviteter. Denna uppdelning mellan aktiviteter på central och lokal nivå kan troligen förklaras av organisationens korta verksamhetshistoria. Men också beroende av det faktum att det intressepolitiska arbetet på lokal nivå ska utföras av frivilligt engagerade ensamstående föräldrar som troligen i många fall sökt sig till föreningen på grund av bl.a. brist på egen tid.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att de aktiviteter av social karaktär som föreningen genomför kan inneslutas under två av de tre verksamhetsinriktningar vi talade om i inledningen av kapitlet. Vi beskrev här aktiviteter av *stöd*karaktär, *biståndsverksamheter* och verksamhetsinriktningar med *behandlings- och omsorgsinslag*. En mindre del av verksamheten inom organisationen handlar om biståndsverksamhet i form av tillhandahållen juridisk sakkunskap i frågor som rör bl.a. gemensam vårdnad, umgänge med barn, underhåll och skuldsanering. Den övervägande delen av organisationens verksamheter med social inriktning innebär stödjande insatser av självhjälpskaraktär. I och genom aktiviteter för barnen skapas utrymme för självhjälpsprocesser bland föräldrarna där hjälpare och hjälpt ingår i en ömsesidig relation.

Riksförbundet För Familjers Rättigheter

Riksförbundet För Familjers Rättigheter startade sin verksamhet för drygt 20 år sedan, år 1981. Organisationen initierades av medlemmar från Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL) och av en intresseförening från Barnbyn Skå utanför Stockholm. Bildandet ska förstås mot bakgrund av bland annat ny forskning om placerade barn och separationer samt den då mycket hårda offentliga debatten om barnomhändertaganden där bland annat föräldrar vars barn placerats i familjehem eller på institution vittnade om den utsatta situation och den bristande rättssäkerhet de upplevt i kontakten med socialtjänsten (Cloarec, 1991).

En av RFFR:s övergripande målsättningar är att ”verka för barns och föräldrars gemensamma rätt till varandra och till övriga släktingar och att utifrån barnets perspektiv tillvarata familjers intressen i samband med hot om omhändertagande eller då barn omhändertas för samhällsvård” (Riksförbundet För Familjers Rättigheter, 2000a). I den praktiska verksamheten innebär detta arbete i första hand stöd- och rådgivning till familjer som kommit att uppmärksammas av socialtjänsten i form av en utredning enligt 50§ socialtjänstlagen, d.v.s. då det finns misstankar om att barn far illa. Men också i andra situationer, som t.ex. vid skilsmässor eller adoptioner då barnet riskerar förlora kontakten med den ena eller båda föräldrarnas släkt.

Aktiviteter

Idag är RFFR organiserat på både lokal och central nivå, med en förbundsstyrelse placerad i Stockholm och 14 lokalavdelningar fördelade över landet med mer eller mindre utvecklade verksamheter. Av verksamhetsberättelsen för 2000 framgår bl.a. att större delen av förbundets aktiviteter utgår och bedrivs från RFFR i Stockholm med sina drygt 300 medlemmar. Stockholmsavdelningens aktiviteter präglas till största del av rådgivning och stödverksamhet men innebär även organisering av fritidsaktiviteter för medlemmarna. Under sommarmånaderna anordnar man koloniverksamhet för barn och deras föräldrar. Sju av förbundets lokalavdelningarna redovisar ingen aktivitet medan tre avdelningar bedrivit "viss" verksamhet (Riksförbundet För Familjers Rättigheter, 2000a). Den s.k. kamrattstödande verksamheten utgör en viktig del i den praktiska aktiviteten på lokalnivå. Arbetet bygger på tanken att medlemmar i organisationen som tidigare varit utsatta för myndighetsingripanden, där barn blivit omhändertagna, ska ges möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter till de personer som söker stöd hos förbundet – en form av hjälp till självhjälp där den erbjudna stödsatsen förmedlas av en jämbördig.

Parallellt med detta direkt praktiska arbete fyller förbundet en funktion som opinionsbildare genom uttalanden i massmedia och som konferensanordnare i frågor om utsatta barn. Organisationen har bl.a. stått som arrangör för två konferenser på temat samverkan mellan frivilligorganisationer. Vid konferenserna har en övergripande målsättning varit att stärka barnens juridiska rättigheter genom att ta tillvara de kunskaper som frivilligorganisationer besitter i fråga om barn behov och familjers rättigheter (Riksförbundet För Familjers Rättigheter, 2000b; Leffler, 2000). Organisationen har även vid flera tillfällen fungerat som remissinstans för offentliga utredningar (Nilsson, 2000).

Sammanfattningvis uppvisar RFFR, som organisation och genom sina verksamheter många av de klassiska dragen för en klient- eller intresseorganisation. Till skillnad från de tidigare exemplifierade humanistiska organisationerna finns inom denna typ av verksamhet inte någon tydlig relation mellan en hjälpare och en mottagare, eller mellan en professionell och en klient. Tvärtom är "mottagaren" av de förmedlade tjänsterna en individ som befinner sig i samma situation som "hjälparen" en gång befunnit sig i. Det finns en form av jämbördighet i relationen där mottagaren i en annan situation har möjlighet att fungera som "hjälpare". Ett annat tydligt drag hos denna typ av organisation är dess folkrörelseorientering, i meningen att den är öppen för alla som önskar ta del av dess tjänster och att den är demokratisk. Ett ytterligare betydelsefullt inslag inom organisationer av RFFR:s slag är dess funktion som kanal mellan medlem och myndigheter. Det gäller både i det individuella fallet där organisationen kan stötta sina medlemmar i kontakt med socialtjänst och andra myndigheter samt när man driver medlemmarnas intressefrågor.

Livsstilsorienterade organisationer

Bland de organisationer vi valt att benämna livsstilsorienterade presenterar vi här verksamheter inom Fryshuset i Stockholm och föreningen Urkraft

härrörande från Skellefteå. Inom Fryshusets många olika verksamheter exemplifierar vi med det arbete som bedrivs inom de tre skilda områdena: Sociala projekt, Utbildning och Passionerade intressen. Inom området sociala projekt beskrivs verksamheterna: *Lugna Gatan*, *Exit*, *United Sisters*, *BroByggarna*, *Big Brother and Sister*. Urkrafts aktiviteter beskrivs med en översiktlig presentation av det s.k. *utbildningsåret* – en verksamhet som tillhandahåller praktikplatser för arbetslösa ungdomar. Tyngdpunkten i redovisningen av Urkraft verksamheter, ligger på det arbete organisationen utför med tydligast social inriktning – enheten *Revansch*. Som vi tidigare nämnt utmärks dessa organisationer bl.a. av att de utför sitt konkreta arbete på lokal nivå utan tydlig strävan att utvidga den egna verksamheten och organisationsstrukturen till att omfatta organisering även på nationell nivå. Inom denna organisationstyp tycks det snarare vara så att idén om verksamheten och organisationsstrukturen sprids som möjliga exempel via uppbyggda kontaktnät. Både Fryshuset och Urkraft står som initiativtagare till projektet *Nätverk för eldsjälur* vars övergripande målsättning är att just sprida kunskap om hur man startar ungdomsprojekt, hur man driver aktiviteter, hur dessa kan finansieras och hur en organisering kan tänkas se ut (Nygren, 1997). Som främsta arbetsredskap använder sig projektet av den tidigare nämnda hemsidan (www.eldsjalar.com) där intresserade kan finna svar på frågor. Via hemsidan finns även möjlighet att boka föreläsare samt att söka kontakt med andra organisationer och projekt som arbetar med och för ungdomar (*Nätverk för Eldsjälur*, 2001).

Fryshuset

Om Rädda Barnen och BRIS utgör de mest kända exemplen på humanistiska organisationer med inriktning på arbete med barn, är Fryshuset den kanske mest namnkunniga organisationen på ungdomsområdet. Den är också en typisk representant för de moderna livsstilsorienterade organisationer vi presenterat tidigare. Fryshuset startades i mitten av 1980-talet som ett allaktivitetshus av bland andra Anders Carlberg och drivs idag som en stiftelse med KFUM-Söder som huvudman. Under den första tiden dominerade musik och idrottsaktiviteter (framför allt basket). Med åren har emellertid verksamheten blivit allt mer mångfacetterad och fått en mer social inriktning.

Man omsätter numer drygt 60 miljoner kronor per år (1999). Större delen av pengarna får man in från försäljning av tjänster och intäkter från de olika projekten, vars insatser bland annat köps av kommun och socialtjänst. Bara en mindre del av inkomsterna utgörs av direkt stöd från stat och kommun. Genom årens lopp har Fryshuset spelat en ledande roll i den offentliga debatten om ungdomar och ungdomars livsvillkor. Man har närmast försökt profilera sig som en medierande kraft, en förmedlande aktör mellan stat/kommun och ungdomar. Att man intagit förmedlarens roll innebär också att man agerat som företrädare för ungdomar men också att man gett ungdomar en plats att uttrycka sin mening. Därmed har också Fryshuset och dess representanter framstått som några som vet något om ungdomars villkor.

Fryshuset kan idag närmast liknas vid en paraplyorganisation med ett antal olika verksamheter under sig. Man utgör också den ovan nämnda kon-

taktpunkten för organisationer i andra delar av landet som vill starta liknande verksamheter (Nätverk för Eldsjälar). Fryshuset delar själv in sina verksamheter i tre delar: Sociala projekt, utbildning och det man kallar passionerade projekt (Fryshuset, 2000).

Aktiviteter

De *sociala projekten* är kanske de som låtit mest höra tala om sig under senare år och de som är av störst intresse i den här skriften. Här ingår *Lugna gatan* som startades 1995 och ursprungligen hade till syfte att minska vandalisering och våld i Stor-stockholms lokaltrafik. Lugna gatan är ett samarbetsprojekt mellan Fryshuset och bland annat Länsstyrelsen integrationsenhet. Numer arbetar Lugna Gatan inte bara i lokaltrafiken utan även i bostadsområden och på skolor för att förebygga våld och bråk. De som arbetar praktiskt med projektet är så kallade Lugna-gatan värdar, mellan 20 och 30 år gamla.

Ett av de mer omtalade projekten under senare år är *Exit* som hjälper ungdomar att hoppa av nazistiska organisationer. Arbetet bedrivs lokalt ute i kommunerna och har fått relativt stor och positiv uppmärksamhet i media och i politisk debatt.

United Sisters och *Brobyggarna* är projekt som riktar sig till flickor respektive pojkar. Tanken med *United Sisters* är att arbeta för att stärka flickorna självförtroende och lotsa dem in i vuxenvärlden, men också att sammanföra flickor och kvinnor med skiftande etnisk bakgrund. Liksom *United Sisters* är syftet med *Brobyggarna* att medverka till ungdomars kontakt med vuxenvärlden. Tanken med *Brobyggarna* är att vuxna män, bland annat genom olika former av gruppverksamheter, ska kunna hjälpa unga grabbar in i vuxenvärlden.

Big Brother and Big Sister är en verksamhet inom Fryshusets ramar som arbetar med mera kvalificerat socialt arbete. Verksamheten anlitas av socialtjänsten eftersom man erbjuder stödpersoner till ungdomar med sociala problem. Stödpersonerna ska kunna sätta gränser mot kriminalitet och missbruk och kunna peka på positiva alternativ.

Under senare år har *utbildningsverksamheten* blivit en allt viktigare del av Fryshusets verksamhet. Man bedriver utbildningar på olika nivåer. Inom ramarna för Fryshuset bedrivs bland annat en högstadielklass för ungdomar som inte kunnat gå kvar på sina "egna" högstadieskolor. Utbildningarna i övrigt präglas bland annat av Fryshusets bas i idrotts- och musikaktiviteter.

Passionerade intressen var de delar av verksamheten som lade grunden till Fryshuset. Här finns idrott – bland annat KFUM Söder Basket – men också musikutbildningar, replokaler, teater och andra utåtriktade arrangemang.

Fryshuset är från många olika perspektiv en intressant företeelse. Organisatoriskt eftersom man valt en annan organisationsform än vad som är typiskt för traditionell svenskt organisationsliv. Fryshuset är organiserat som en stiftelse med relativt få personer i de ledande beslutspositionerna, inte som en (tungrodd) förening öppen för alla och med medlemsmöten som högsta beslutande organ. Man kan fråga sig om stiftelseformen kan ha bidragit till Fryshusets framgång. Detta genom att erbjuda organisatoriska

villkor som underlättar uppbyggnaden av så pass divergerade och självständiga verksamheter som finns inom ramarna för huset.

Fryshuset har heller aldrig, som många föreningar, strävat efter att bygga upp en egen nationell verksamhet. I stället har man – på modernt vis – arbetat för att starta och stödja nätverk av lokalt samverkande organisationer. Man har också synts mycket i media, bland annat (och särskilt tidigare) genom förgrundsfiguren Anders Carlberg.

I senare år har svensk frivilligforskning ägnat mycket energi åt att diskutera relationerna mellan frivilligsektorn och stat/kommun. Fryshuset är givetvis mycket intressant ur detta perspektiv. Man samarbetar med Stockholms kommun bland annat genom att erbjuda (sälja) tjänster av olika slag, men man har också kontakter med det privata näringslivet (som sponsorer och som samarbetspartners), och med andra föreningar. I sin årsberättelse avtackar man allt från Arvsfonden, Socialtjänstförvaltningen, Hammarby Hockey och Folkhälsoinstitutet; Prins Carl Gustaf stiftelse och Solna kommun till Toyota och Coca Cola (Fryshuset, 2000). Ur forskningsperspektiv är det givetvis intressant med en organisation med så breda och intensiva omvärldsrelationer och med en så tydlig social inriktning.

Fryshusets direkta sociala verksamheter är givetvis också de i högsta grad intressanta. Vår ytliga läsning av Fryshusets utåtriktade material ger intrycket av att många av verksamheterna – och då inte bara de direkt sociala – syftar till att öppna vad man uppfattar som alltför ”tilltäppta” kommunikationsvägar: mellan vuxna och barn, mellan olika etniska grupper, mellan ungdomar och stat/kommun osv. Det vill säga, man vill fungera som en medierande kraft i samhället, men också använda detta förmedlande som en resurs i det sociala arbetet. Mycket av förmedlingen tycks handla om normer. Hur ska unga förstå och tillgodogöra sig vuxenlivets (bostadsbolagets, trafikföretagets) regelverk? Hur ska vuxenvärlden (stat/kommun, företag) förstå de ungas handlingar och livsvillkor?

Med ovan angivna frågeställningar kan man tycka att det är märkligt att Fryshuset inte fått större uppmärksamhet i forskarvärlden. Det finns inga större övergripande rapporter där organisationen som sådan och dess relationer till omvärlden analyseras och granskas. Däremot pågår ett avhandlingsprojekt med sådan inriktning vid Socialhögskolan i Lund (Kristensen, 2000).

Urkraft

Urkraft bildades 1987 på initiativ av en grupp på fyra personer som alla arbetat med ungdomar inom den kommunala förvaltningen i Skellefteå. Centralgestalten i gruppen och den nuvarande organisationens ansikte utåt, Stig-Arne Bäckman fungerade själv under många år som föreståndare för en av kommunens fritidsgårdar. Han och de övriga i initiativgruppen hade under årens lopp i sitt arbete med ungdomar alltmer börjat ifrågasätta de vedertagna arbetsmetoderna. En grundläggande svaghet i dessa arbetsmetoder var, menade man, att mottagaren av fritidsaktiviteterna ofta försattes i en inaktiv position. Personalen på fritidsgården organiserade och genomförde de olika verksamheterna och ungdomarna konsumerade det som erbjöds. Det var bl.a. i opposition mot detta system man ville skapa någonting nytt. Urkraft skulle organiseras som ”en äkta ungdoms-

verksamhet” (Boström & Lahti, 1997:61) där en bärande tanke var att låta ungdomarna själva ingå som aktiva deltagare och medskapare av de olika verksamheterna. Genom de ungas delaktighet menade man att passiviteten istället skulle kunna bytas mot engagemang.

Under slutet av 1980-talet lyckades föreningen hitta finansörer som var beredda att skjuta till pengar och stödja byggandet av en sporthall, ett bageri och en restaurang. Såväl kommunen, företag inom näringslivet som staten stod vid denna tid liksom nu bakom organisationen med ekonomiska bidrag. Grundtanken var att verksamheterna vid de tre inrättningarna skulle drivas av de arbetslösa ungdomarna själva under ledning av de fyra initiativtagarna. Vid starten 1988 fanns inom organisationen 15 arbetslösa ungdomar verksamma inom bageriet, restaurangen och sporthallen (a a).

Idag är aktiviteterna vid Urkraft organiserad inom åtta olika områden vilka i sig är uppdelade på totalt 25 skilda enheter. I de olika verksamheterna arbetar omkring 25 anställda och ett 150-tal praktiserande ungdomar (Urkraft, 2001). Tre av dessa områden drivs i aktiebolagsform – *Urkraft Mat AB*, *Urkraft Evenemang AB* och *Urkraft Service AB*. De övriga verksamhetsområdena inom Urkraft är: *Kommunikation*, *Miljö*, *Kultur*, *Innovativt Samhällsarbete* och *Internationellt Samhällsarbete*. Förutom dessa totalt åtta områden driver föreningen även ett konferenscenter strax utanför Skellefteå (a a).

Vid de olika områdena genomgår arbetslösa ungdomar organisationens s.k. *utbildningsår*, en utbildningen som består av både teoretisk och praktiskt undervisning. Utbildningen köps varje år in av Länsarbetsnämnden och de arbetslösa ungdomarna ansöker själva hos arbetsförmedlingen om att antas. Efter anställningsintervjuer vid Urkraft avgörs vilka som erbjuds plats och dessa får i ett nästa steg välja vilken enhet de vill praktisera vid.

Drygt 13 år efter starten är Urkraft fortfarande organiserad som en ideell förening med en styrelse och en ledningsgrupp. Det tycks dock vara så att den formella föreningen i huvudsak fungerar som ”en papperstiger” där symbolvärdet men också organiseringsstrukturens ekonomiska fördelar gör att den ideella föreningen fortfarande existerar (Boström & Lahti, 1997:127–129). Föreningens medlemsantal är mycket lågt och beslut om verksamheten i organisationen tas inte i styrelsen utan oftast på lägre nivåer direkt i de olika verksamheterna, av ungdomarna och handledarna gemensamt (a a).

Aktiviteter

Trots att många av de verksamheter som bedrivs vid Urkraft innehåller inslag av socialt arbete finns aktiviteter inom organisationen som har det sociala arbetet som en primär målsättning. En stor del av detta arbete utförs inom den verksamhet som kallas *Revansch*, vilken skildras närmare nedan. Utöver arbetet inom denna enhet bör även i detta sammanhang nämnas den verksamhet inom Utbildningsåret som kallas *kompishjälputbildningen*. I denna del av utbildningen förbereds eleverna för den kontaktverksamhet Urkraft bedriver i förhållande till handikappade ungdomar. Organisationen hjälper i denna verksamhet funktionshindrade unga att komma ut på olika typer av fritidsaktiviteter. En ytterligare enhet som arbetar med en social inriktning – där ungdomar från Urkraft arbetar för andra ungdomar – är den

s.k. *förebyggarbussen*. Verksamheten inom denna del går i korthet ut på att i förebyggande syfte informera om droger på skolor i länet.

Enheten *Revansch* som arbetar med en tydligt uttalad social behandlingsinriktning tar emot äldre ungdomar upp till 25-års åldern som av socialtjänsten utretts och funnits vara i behov av behandling. Att beskriva *Revansch* som en separat enhet inom organisationen är kanske på sätt och vis fel eftersom mycket av behandlingen inom *Revansch* bygger på att integrera de placerade ungdomarna med ungdomar inom det s.k. utbildningsåret.

De ungdomar som placeras vid *Revansch* ansöker likt de övriga ungdomarna till Urkrafts utbildningsår, och får efter antagning välja inom vilket område och i vilken arbetsgrupp de vill praktisera (Boström & Lahti, 1997). Det är i arbetsgruppen på varje enhet, där ungdomar och handledare arbetar tillsammans som de placerade ska finna stöd och hitta nya kompiskontakter, det är också här som den sociala kontrollen förväntas vara verksam. Genom att ingå i en grupp med ”normala” ungdomar är behandlingstanken att de placerade ska börja omvärdera sig själva och sin situation och därigenom hitta nya alternativa levnadsmönster (Öhlund, 1997). Förutom de placerade ungdomarnas praktiska arbete ute på varje enhet genomförs också regelbundna samtal mellan ungdomarna och de två behandlarna vid *Revansch*. Rent ekonomiskt är de placerade ungdomarna mer ”lönsamma” för Urkraft jämfört med ungdomar med utbildningsplats eftersom organisationen här får ersättning för både behandlingsinsatsen och utbildningsplatsen.

Inom Urkrafts verksamheter och mer specifikt inom den behandlande verksamheten mot målgruppen placerade ungdomar fungerar såväl de vuxna s.k. handledarna på varje enhet, de anställda behandlarna och de praktiserande ungdomarna som ”hjälpare” i förhållande till ungdomarna vid *Revansch*. Om de arbetspraktiserande ungdomarna vid de olika enheterna förväntas fungera som ”goda exempel” för de placerade ungdomarna så ikläder sig de vuxna flera olika roller i förhållande till de placerade. Roller som kan vara både formella och informella. Parallellt med att vara behandlare, eller att fungera som arbetsledare, kan den vuxne hjälpgivaren även ha relationer till den placerade ungdomen som bygger på spontana möten mellan arbetskamrater. Inom de informella mötena ryms även relationer mellan den vuxne och ungdomen som innehåller förmedling av den vuxnes livserfarenhet (a a). Genom behandlingsarbetets speciella utformning vid Urkraft och *Revansch* intar hjälpgivarna sällan någon statisk position gentemot de placerade ungdomarna. Hjälparen tycks istället kontinuerligt vandra in och ut ur de informella och de formella relationerna, där dock en gemensam utgångspunkt är att låta den placerade erfara delaktighet och egenansvar.

Litteratur

Anér, K. (1984) Varför ska man rädda barn? Stockholm: Rädda Barnen /Proprius.

Barnombudsmannen (2000) Barnkonventionen i praktiken: Frivilligorganisationer, kommuner och landsting i samarbete. Stockholm: Barnombudsmannen.

Bergmark, Å. (1994) Från bidrag till ersättning? Om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn. Stockholm: Sköndalsinstitutet.

Blennerger, E. (1993) Begrepp och modeller. I *SOU 1993:82*.

Blennerger, E. Jess, K. och Olsson, L-E. (1999) Social ekonomi och mervärde. I Social ekonomi: en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt? Stockholm: Kulturdepartementet.

Boström, U. & Lahti, L. (1997). Urkraft – En bok om ungdomars inneboende styrka. Skellefteå: Norma bokförlag.

BRIS (2000) Riksförbundet BRIS verksamhetsberättelse 1999. BRIS

BRIS (2001a) Regioner. <http://www.bris/bris/regioner/>

BRIS (2001b). BRIS-rapporten 2000 – Barnsamtalen fortsätter att öka. BRIS fyller 30 år. BRIS.

Clason, E. (odaterad) Save the Children and Children's rights. Geneva: International Save the Children Alliance.

Cloarec, E. (1991) Bara Barnet – tio år med RFFR. Stockholm: Riksförbundet För Familjers Rättigheter.

Eriksson, B.E. & Törnqvist, R. (1995) Likhet och särart: handikapphistoria i Norden. Södertälje: Fingraf.

Fryshuset (2000) Fryshuset 2000 med årsberättelse. Stockholm: Fryshuset.

Gustafsson, B. (1994) Den tysta revolutionen. I Thullberg. P. & Kjell Östberg, K. (red.), Den svenska modellen. Lund: Studentlitteratur.

Gyllensvärd, G. (1997) Stöd för barn i sorg. Rädda Barnen.

Gyllensvärd, G. (1999) Sorg finns. Rädda Barnen.

Hendrick, H. (1997) "Constructions and reconstructions of British childhood: An interpretative study, 1800 to the present". I James, A & Prout, A. (red.) Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood. London, Falmer Press.

Henschen, H.M. (red.) (1990) Barn i stan: från sekelskifte till nittiotal. Stockholm : Folksam, Stockholms stadsmuseum, Tiden.

- Häll, L. (1994) Föreningslivet i Sverige: en statistisk belysning. Stockholm: SCB, Ideella beredningen.
- Høgsbro, K. (1995) Professionalismen og de frivillige i det sociale arbejde. I Klausen, K.K. & Selle, P. red., Frivillig organisering i Norden. Oslo: Tano.
- Irgens, P. (1998) BRIS som kunskapande organisation. BRIS/Institutionen för Epidemiologi och Folkhälsovetenskap. Umeå: Umeå universitet.
- Irgens, P. och Jonsson, Y. (2000) Placerade barn och ungdomar. Stockholm: BRIS.
- Irgens, P. och Moqvist, I. (2000) Övriga påringningar. Stockholm: BRIS.
- Janfelt, M. (red.) (1999) Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer. Köpenhamn: Nordisk ministerråd.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1995) Frivilligt socialt arbete i Sverige. I Amnå, E. (red.), Medmänsklighet att hyra, åtta forskare om ideell verksamhet. Stockholm: Libris.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1996) Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, vol. 25, nr 3, s. 415–427.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999) Medborgarskapets gestaltningar: Insatser i och utanför föreningslivet. I SOU 1999:84 Civilsamhället.
- Jordansson, B. (1992) Hur filantropen blir en kvinna. Fattigvård och välgörenhet under 1800-talet, Historisk tidskrift, nr 4: 468–501.
- Jordansson, B. (1999) Från arbetsinrättning till pedagogisk institution: En Översikt kring skolbarnsomsorg från 1880-tal till 1940-tal. I Janfelt, M. (red.) (1999) Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets strategier och aktörer. Köpenhamn: Nordisk ministerråd.
- Kristensen, Flemming (2000) Fryshuset: ny organisation i förändrad välfärdsstat. Ej publicerad projektplan. Lund: Socialhögskolan.
- Kulturdepartementet (1999) Folkrörelse- och föreningsguide. Stockholm: Brevskolan.
- Leffler, S. (2000) Att stärka barnens rättigheter genom samverkan. Familjebladet nr. 1–2. 2000 s.10
- Lundequist, B., Löf, L., Palm-Berglund, T., Peñaloza, C. och Rngsby, G. (1995) Barn Krig Psykoterapi – Om praktiskt arbete med barn och ungdomar som har erfarenheter av krig. Rädda Barnen.
- Lundström, T. & Svedberg, L. Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning. Socialvetenskaplig tidskrift, Nr 2–3, vol 5, s. 106–127, 1998.
- Lundström, T. & Wijkström, F. (1995) Från röst till service. Den ideella sektorn i förändring. Stockholm: Sköndalsinstitutet, 1995.

- Lundström, T. & Wijkström, F. (1997) *The Nonprofit Sector in Sweden*. London: Manchester University Press.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn – en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Stockholm: Socialhögskolan – Stockholms universitet.
- Lundström, T. (1995a) *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige*. I Kurt K. Klausen, K.K. & Selle, P. (red.), *Frivillig organisering i Norden*. Oslo: Tano.
- Lundström, T. (1995b) *Frivilligt socialt arbete under omprövning*. *Socialvetenskaplig tidskrift*, vol. 2, nr 1, s. 39–58.
- Lundström, T. (1996) *The state and voluntary social work in Sweden*, *Voluntas*, vol. 7, nr 2, s. 123–146.
- Lundström, T. (2000) *Quasi-Märkte ohne Qualitätskontrolle? Kommunalverwaltungen, gemeinnützige Träger und Privatunternehmen in der schwedischen Jugendhilfe*. I Otto, H-U. & Schnurr, S. (red) *Privatisierung und Wettbewerb in der Jugendhilfe: Marktorientierte Modernisierungsstrategien in internationaler Perspektive*. Luchterhand: Neuwied et al.
- Lundström, T. (2001) *Vardag och livsvillkor i tidskriften Barn och ungdom*. I Bäck-Wiklund, M. & Lundström, T. *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Løkke, A. (1990) *Vildfarende børn – om førsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880–1920*. Holte: SocPol.
- Makalösa Föräldrar (2000) *Verksamhetsplan för år 2000*. Makalösa Föräldrar.
- Makalösa Föräldrar (2001a) *Om föreningen*. <http://www.korridor.se/makalosa/infoblad2.html>. Makalösa Föräldrar.
- Makalösa Föräldrar (2001b) *Klubb Makalösa*. <http://www.korridor.se/makalosa/klubb4.html>. Makalösa Föräldrar.
- Moqvist, I. (red) (1998) *Om barn som brottsoffer och BRIS som barns ombud*. Umeå: BRIS.
- Nilsson, B. (2000) *Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar*. *Familjebladet* nr 1–2:2000 sid. 3.
- Nyberg, A. (1995) *Barnomsorgen – Ett kvinnligt nollsummespel eller?*. I Amnå, A. (red.), *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet*. Stockholm: Libris.
- Nygren, S. (1997) *Elds själar i ungdomsprojekt: en rapport om projektet "Nätverk för elds själar"*. Stockholm: Arvsfondsdelegationen, Inrikesdepartementet.
- Nyman, A. & Svensson, B. (1995) *Pojkmottagningen. Räd Barnen*.

Nätverket för barnkonventionen (1995) Barns och ungdomars utsatthet. Hearing den 5:e maj 1995 i Stockholm om tillämpningen av FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige. Frivilligorganisationernas samlade frågeställningar till svenska regeringsrepresentanter. Stockholm: Rädda Barnen.

Nätverk för Eldsjälar (2001) <http://www.eldsjalar.com/info/index.html>

Ohlsson, L.B. & Swärd, H. (1994) Ungdom som samhällsproblem. Lund: Studentlitteratur.

Ohrlander, K. (1992) I barnens och nationens intresse. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning.

Olson, H-E. (1992) Staten och ungdomens fritid: kontroll eller autonomi? Lund: Arkiv.

Olsson, L-E. (1999) Från idé till handling: En sociologisk studie av organisationers uppkoms och fallstudier av: Noaks ark, 5i12-rörelsen och Farsor och Morsor på Stan. Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

Olzon, J. (2000) Det är för jävligt. Makalösa Föräldrar nr. 3/00 s. 3.

Putnam, R.D. (1996) Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien. Stockholm: SNS.

Putnam, R.D. (2000) Bowling alone: the collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.

Qvarsell, R. (1993) Ska jag taga vara på min broder? Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets historia. Idéhistoriska skrifter 15. Umeå: Institutionen för idéhistoria, Umeå universitet.

RBU (2001a) Gemenskap – Erfarenhet – Handlingskraft. <http://www.rbu.se/omrbu.html> Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar.

RBU (2001b) Kalendarium. <http://www.rbu.se/pg01.html>. Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar.

RBU (2001c) RBU i Malmö. <http://home.pi.se/parkmollan/rbu.shtml>. Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar.

RBU (2001d) Arbetsgrupper. <http://www.rbu.se/rbudistr/rbuav/Org/Arbetsgrupper/Arbgr-oversikt.html>. Riksförbundet för Rörelse-hindrade Barn och Ungdomar.

Riksförbundet För Familjers Rättigheter (2000a) Verksamhetsberättelse inför årsmötet 2000. Stockholm: Riksförbundet För Familjers Rättigheter.

Riksförbundet För Familjers Rättigheter (2000b) Att stärka barnens rättigheter genom samverkan – konferensrapport. Stockholm: Riksförbundet För Familjers Rättigheter.

Rädda Barnen (1998) Rädda Barnens rapport till FN om barns rättigheter i Sverige. Rädda Barnen.

Rädda Barnen (1999) Verksamhetsplan 1999–2001. Rädda Barnen

Rädda Barnen (2000a) Rädda Barnens Katalog 2000 – Böcker, Rapporter, Video/filmer, informationsmaterial, utställningar. Rädda Barnen.

Rädda Barnen (2000b) Verksamhetsberättelse 1999. Rädda Barnen.

Rädda Barnen (2001) Rädda Barnens Kompass 2002- rapport baserad på Vägval 2000. Rädda Barnen.

Röda Korsets Ungdomsförbund (2001a) Informationsmaterial. http://www.rkuf.se/om_RKUF/om_RKUF.htm. Röda Korsets Ungdomsförbund.

Röda Korsets Ungdomsförbund (2001b) Sociala föreningen. <http://www.rkuf.se/stockholm/socialt/index.htm> Röda Korsets Ungdomsförbund

Röda Korsets Ungdomsförbund (2001c) Utbildningskatalog. Röda Korsets Ungdomsförbund.

Sallnäs, M. (2000) Barnavårdens institutioner: framväxt, ideologi och struktur. Stockholm: Socialhögskolan, Stockholms Universitet.

SDU (2000a) Verksamhetsberättelse 1999. Sveriges Dövas Ungdomsförbund.

SDU (2000b) Handlingsprogram 2000. Sveriges Dövas Ungdomsförbund.

SDUR (2001) Information. <http://hem.passagen.se/sdd/sdur/information/information.htm>. Stockholms Dövas Ungdomsförbund.

Sidebäck, G. (1992) Kampen om barnets själ: barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980. Stockholm: Carlsson.

Sjöberg, M. T. & Vammen, T. (red.) (1995) På tröskeln till välfärden. Vålgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930. Stockholm: Carlssons.

Smith, S.R. & Lipsky, M. (1993) Nonprofits for hire. The welfare state in the age of contracting. London: Harvard University Press.

Socialstyrelsen (1994) Ideella organisationer och missbrukare. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1994:8. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 1993:82 Frivilligt socialt arbete.

Stadsmissionen (2000) Stadsmissionen 1999 verksamhetsberättelse. Stadsmissionen.

Stadsmissionen (2001a) Informationsmaterial. <http://www.stadsmissionen.se/fakta> Stadsmissionen.

Stadsmissionen (2001b) Verksamhetsplan 2001. Mötesplats Stadsmissionen. Stadsmissionen.

Stang Dahl T. (1978) Barnevern og samfunnsvern. Oslo: Pax.

Statskontoret (1995) I samhällets intresse: En samhällsekonomisk studie av den ideella sektorn. Statskontoret. 1995:7. Stockholm: Statskontoret.

- Sunesson, S. (1992) Problem och problematiseringar, Nordiskt Socialt Arbete, nr 2, s. 57–69.
- Svahn, I. (1996) Glimtar från BRIS 25 första år. (Utkast till historia, september, 1996). Stockholm: BRIS.
- Svensson, B. (1998) 101 pojkar – en studie om sexuella övergrepp. Rädda Barnen.
- Tedebrand, L-G. & Bergvall, B. (red) (1995) Liv i rörelse – RBU 1955–1995. Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar.
- Urkraft (2001) Organisationsplan 97/98. [Http://urkraft.se/fakta/body/_index.html](http://urkraft.se/fakta/body/_index.html) Urkraft.
- Weiner, G. (1995) De räddade barnen – Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900–1940. Falkenberg: Hjelms.
- Westin, M. (2001) Nu startar barnvaktspoolen. Makalösa Föräldrar nr. 4/00-1/01 s. 16–17.
- Åberg, I. (1988) Revivialism, Philanthropy and Emancipation. Women's liberation and Organization in the Early Nineteenth Century, *Scandinavian Journal of History*, vol., 13, s. 399–420.
- Åhlund, J. (2001) Musikprojekt för störiga killar går på export. Dagens Nyheter, 2001-02-26.
- Öhlund, T. (1997) Normaliseringspraktiker i det moderna samhället: en diskursanalys av åtta sociala ungdomsprojekt. Umeå: Socialhögskolan, Umeå universitet.

Kommenterad bibliografi

Inledning

De böcker vi presenterar i den kommenterade bibliografin har vi sorterat in under de fem rubrikerna *Frivilligsektorn allmänt*, *Barn- och ungdomsforskning*, *Historisk forskning*, *Rapporter från frivilligorganisationer*, *Offentligt tryck* och den avslutande rubriceringen *nordiskt material*. Vår avsikt med avsnittet är att utifrån de olika litteratursökningarna, på ett kortfattat sätt, redogöra för de mest relevanta arbetena inom området. Totalt presenterar vi knappt 70 titlar som alla i olika omfattning berör frivilligsektorn och i huvudsak mer specifikt barn- och ungdomsfältet. Relativt stort utrymme har avsnittet *Historisk forskning* fått, just p.g.a. att det är inom detta område den största delen av forskningen finns. Tillsammans med avsnittet *historisk forskning* har också *Rapporter från frivilligorganisationer* fått ett något större utrymme jämfört med de andra. De titlar vi här redovisar är sådana arbeten som i huvudsak härrör från den direkt praktiska verksamheten i de skilda organisationerna. Avslutningsvis ges exempel på några nordiska titlar som berör fältet.

De litteratursökningar vi genomfört nationellt och internationellt, våra kontakter med forskare i Sverige, Norden och Storbritannien samt de förfrågningar vi sänt till Forsknings- och Utvecklingsenheterna i landet visar att en mycket stor del av den befintliga forskningen om det frivilliga sociala arbetet med inriktning mot barn och ungdom i huvudsak behandlar fältet utifrån ett historiskt perspektiv. I ett antal avhandlingar, böcker och artiklar analyseras bl.a. filantropin vid förra sekelskiftet, då barninriktade organisationer spelade en viktig roll (se t.ex. Åberg, 1988; Henschen, 1990; Sjöberg & Vammen, 1995; Weiner, 1995; Lundström, 1997; Janfelt, 1999; Förhammar, 2000; Münger, 2000). I den historiskt inriktade forskningen kan man också finna arbeten som mer specifikt undersöker ungdomsorganisationernas framväxt under 1900-talet och här märks framför allt Olsson (1992) men även Sidebäck (1992) som båda bl.a. diskuterar föreningslivet och dess funktion som normgivare och uppfostrare av barn och ungdomar. Verken berör också statens förhållande till barn- och ungdomsorganisationerna och det offentliga bidragssystemet som medel för styrning av föreningarna.

Mycket få direkta forskningsprojekt avhandlar frivilligorganisationer eller frivilliga verksamheter som arbetar med barn och ungdomar i nutid. Av de ovan nämnda titlarna ska dock nämnas att både Sidebäck (1992) och Lundström (1997) diskuterar barnavårds- och ungdomsorganisationer ur ett historiskt perspektiv där analysen sträcker sig fram till modern tid. Detta faktum blir även tydligt då vi granskat de rapporter som studerat frivilligsektorn i allmänhet. I de mest betydande forskningsprojekten som behandlat frivilligorganisationerna och det frivilligt sociala arbetet ur ett flertal olika perspektiv (se t.ex. SOU 1993:82; Ds 1994:93; Amnå, 1995; Häll, 1994; Jeppsson

Grassman & Svedberg, 1996; Lundström & Wijkström, 1997; SOU 1999:84) berörs ofta barn- och ungdomsorganisationerna och de insatser som där utförs endast marginellt. Inte heller fokuseras i dessa arbeten speciellt på övriga frivilligorganisationers barn- och ungdomsaktiviteter.

Bland det begränsade antal rapporter och skrifter som beskriver nutida frivilligt socialt inriktade barn och ungdomsorganisationer och deras verksamheter finner man två typer av arbeten. Dels sådana skrifter som producerats och utgivits av organisationerna själva, där studierna i somliga fall haft förankring i en forskningsmiljö. Dels forskningsprojekt som utförts utan en direkt koppling till organisationerna, i meningen att studien inte utförts på uppdrag av den undersökta organisationen – i den följande texten benämner vi dem *organisationsrapporter* respektive *fristående forskningsprojekt*. I den kommenterade bibliografin presenterar vi de viktigaste arbetena – inom de två kategorierna – kring verksamheterna vid: BRIS, Rädda Barnen, föreningen Urkraft och Ersta Vändpunkten.

Inom den först nämnda kategorin – *organisationsrapporter* – handlar det till största delen om skrifter producerade av BRIS, i flera fall handlar det om rapporter skrivna av självständiga forskare (se t.ex. Hyvönen & Olofsson, 1997; Olofsson, 1998; Irgens, 1998; Moqvist, m.fl. 1998; Irgens & Jonsson, 2000; Irgens, & Moqvist, 2000) och rapporter utgivna av Rädda Barnen (se t.ex. Lundequist, Löf, Palm-Berglund, Peñaloza & Ringsby, 1995; Nyman & Svensson, 1995, 2000; Gyllensvärd, 1997, 1999; Svensson, 1998; Nyman, Svensson & Risberg, 2001). I rapportutgivningen inom BRIS finner man, dels studier av de frivilligt aktivas, de s.k. volontärernas, upplevelser och drivkrafter i arbetet, dels granskningar av de inkomna samtalen till BRIS hjälptelefoner. Hyvönen & Olofsson (1997) och Irgens (1998) diskuterat även BRIS organisatoriska uppbyggnad. Rädda Barnens rapportutgivning, av vilka vi valt att studera skrifterna från verksamheten vid *Centrum för barn och ungdomar i kris*, bygger genomgående på de kliniska erfarenheterna inom centrets tre mottagningsgrupper: *Barn i krig*, *Barn som utsatts för sexuella övergrepp/Pojkmottagningen* och *Barn i sorg*. Ett viktigt kännetecken för dessa skrifter är att de författats av de verksamma terapeuterna/behandlarna själva och att de utifrån konkreta fallbeskrivningar redogör för metoderna man använder sig av i arbetet med de utsatta barnen. Här ska infogas att Rädda Barnen, utöver skrifterna från mottagningscentret, också har en omfattande rapportutgivning avseende både det nationella och det internationella arbetet.

Genom rapportutgivningen söker organisationerna, som vi tidigare beskrivit, i opinionsbildande syfte sprida kunskap till en bredare allmänhet om det arbete man utför och om de utsatta barnens situation (för en diskussion kring organisationernas förmedlade bilder av barn och ungdomars situation, se t.ex. Lundström, 2001). En ytterligare funktion rapportproduktionen fyller är att föra ut den erfarenhetsbaserade kunskapen till både frivilligt aktiva och professionellt verksamma inom som utom de egna organisationerna. Detta senare syfte har en lång tradition inom det sociala frivilligarbetet och då kanske speciellt inom det tidiga 1900-talets filantropi. En stor del i organisationernas arbete bestod då i att starta verksamheter som sedan kunde drivas vidare av andra intressenter (se t.ex. Qvarsell 1993; Sjöberg & Vammen, 1995; Lundström 1995, 1997; Lundström & Wijkström 1995; Janfelt

1999). Uppgiften som metodutvecklare och kunskapsspridare är emellertid även nu en betydelsefull del i barn- och ungdomsorganisationernas aktiviteter och ett arbete som tycks få en allt större betydelse inom t.ex. BRIS och Rädda Barnen – att agera som metodutvecklare och kunskapsspridande spjutspetsorganisationer (se t.ex. Irgens 1998; BRIS 2000; Rädda Barnen 2001).

Inom kategorin *fristående forskningsprojekt* märks främst tre mer utförliga arbeten vilka i tur och ordning rör verksamheterna vid Ersta Vändpunkten (Lindstein 1995, 1997), Rädda Barnen och BRIS (Lundström 1997) och Urkraft (Öhlund 1997). Här fokuserar Lundström (1997) tydligast av de tre projekten på frivilligorganisationernas strukturella betydelse som intresseorganisationer, kunskapsförmedlare och serviceproducenter, både ur ett historiskt perspektiv och i nutid. Lindstein (1995, 1997) och Öhlund (1997) däremot går in i närgångna, analyserande fallstudier av organisationernas skilda verksamheter.

Avslutningsvis bör det i detta avsnitt också nämnas att tillgången på forskningsbaserade arbeten i Norden och övriga Europa om det frivilligt sociala arbetet med inriktning mot barn och ungdom tycks vara minst lika begränsad som i Sverige. Vid våra litteratursökningar, nationellt och internationellt, och genom våra kontakter med forskare inom frivilligsektorn i Norden och Storbritannien framträder en tydlig bild av ett tämligen utforskat fält. Inte heller vid särskilda sökningar för denna kunskapsöversikt räkning vid biblioteket, *Center for frivilligt socialt arbejde* i Odense, Danmark har några betydande arbeten observerats. De forskningsprojekt, utom Sverige vi skildrar i den kommenterade bibliografin är ett fåtal studier från Norge. Bland dessa arbeten har vi funnit en offentlig utredning – *Barnevernet i Norge* – som i en text marginellt behandlar det frivilliga sociala arbetet med inriktning mot barn och ungdom. I betänkandet gör utredarna ett konstaterande som går helt i linje med denna kunskapsöversikt resultat, de påtalar den begränsade tillgången på forskningsbaserade undersökningar och uttrycker samtidigt något av en förvåning över denna brist.

Frivilligsektorn allmänt

Alström, A. (1998) Frivilligt arbete, forskning och förmedling – en nordisk konferens i Reykavik, augusti 1998. NOPUS-rapport 1999:13.

En dokumentation från en nordisk konferens 1998 kring temat frivilligt socialt arbete. Dokumentet belyser det sociala frivilligarbetet i Norden och ger en bild av den aktuella forskningen inom området i de Nordiska länderna.

Amnå, E. (red.) (1995) *Medmänsklighet att hyra, åtta forskare om ideell verksamhet*. Stockholm: Libris.

En antologi med brett anslag skriven av forskare med ett intresse för frivilligsektorn. Här bidrar Eva Jeppsson Grassman och Lars Svedberg med en diskussion av den svenska frivilligsektorns betydelse särskilt på det sociala området. De sätter in den svenska frivilligsektorn i ett internationellt sammanhang och visar att frivilligengagemanget i Sverige är väl så högt som i andra industriländer, men att aktiviteterna sker på

andra områden (i Sverige mer inom idrott och fritid och mindre på det sociala fältet). Anita Nyberg ger en bild av frivillighetens roll inom barnomsorgen och visar att frivilligorganisationer spelade en viktig roll som avant-garde på detta område och att de långt fram i historien hade en långt ifrån oväsentlig roll som producenter av barnomsorg.

Häll, L. (1994) *Föreningslivet i Sverige: en statistisk belysning*. Stockholm: SCB, Ideella beredningen.

En omfattande rapport om befolkningens medlemskap och aktiviteter i ideella organisationer. Mätningarna gjorda efter modell som använts i flera andra studier. En svaghet med tillvägagångssättet (ur barn- och ungdomsperspektiv) är att man som i så många andra studier lägger mycket liten vikt vid barn- och ungdomsorganisationer och ungas aktiviteter.

Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1996) *Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 25, nr 3, s. 415–427.

En presentation baserad på viktiga data om det frivilliga engagemanget (deltagande i frivilligaktiviteter), särskilt på det sociala området. Artikeln sätter in den svenska frivilligsektorn i ett internationellt sammanhang och visar att frivilligengagemanget i Sverige är väl så högt som i andra industriländer, men att aktiviteterna sker på olika områden (i Sverige mer inom idrott- och fritidsområdet och mindre på det sociala fältet).

Jess, K. (2001) *Effektivitet, brukarmedverkan och kommunala bidrag – en utvärdering av mål, resurser, insatser och brukarkommunikation inom sociala frivilligorganisationer i Stockholm*.

En utvärdering i två steg bestående av en totalundersökning och en urvalsundersökning vars syfte var att se hur Stockholms socialtjänstnämnds bidrag till frivilligorganisationer kommer stadens invånare till godo. I studien undersöks ett antal organisationer med barn och ungdomar som målgrupp för sitt arbete.

Johansson, K.E. (2000) *Från tanke till handling. Aktiva folkrörelser leder till bättre folkhälsa och ett tryggare samhälle*. Malmö. Sober förlag.

Författaren beskriver i boken folkrörelsernas engagemang inom folkhälsoområdet: vad de uträttat i ett historiskt perspektiv, vilket arbete de utför i dag och tankar om vilka framtida insatser organisationerna skulle kunna utföra. Boken presenterar en rad organisationer och i somliga fall dessa organisationers barn och ungdomsavdelningar inom bl.a. handikapprörelsen, nykterhetsrörelsen, organisationer som arbetar mot tobaksanvändning. Dessutom ges en redovisning av kvinnojourernas arbete inom Operation Kvinnofrid och den sk. Amninghjälpen.

Lundström, T. (1995) *Frivilligt socialt arbete under omprövning*. Socialvetenskaplig tidskrift, vol. 2, nr 1, s. 39–58.

En analys av den socialt inriktade frivillighetens betydelse i Sverige, med fokus på sektorns förhållande till stat och kommun. Ett viktigt tema i artikeln är de övertaganden av frivilligt drivna socialt inriktade verksamheter som gjorts från 1930-talet och framåt.

Lundström, T. & Wijkström, F. (1995) Från röst till service. Den ideella sektorn i förändring. Stockholm: Sköndalsinstitutet, 1995.

I denna rapport presenteras data från en omfattande undersökning av den ideella sektorns betydelse i ekonomiskt perspektiv. Här förs också en diskussion om de förändringar som innebär att ideella organisationer fått större betydelse som producenter av välfärd: Hur påverkar sådana förskjutningar organisationernas inre liv och sektorn som helhet?

Lundström, T. & Wijkström, F. (1997) The nonprofit sector in Sweden. Manchester: Manchester University Press.

Boken, som ingår i det så kallade Johns Hopkins projektets serie med rapporter från ett antal olika länder, innehåller en systematisk presentation och analys av den svenska frivilligsektorn. Dess historiska bakgrund, nuvarande ställning och omfattning samt dess framtida roll diskuteras. Dessutom presenteras data från en omfattande undersökning av sektorns ekonomiska betydelse som bland annat visar att den svenska frivilligsektorn, tvärtom vad många trott, inte är mindre än i andra industriländer. Detta även när man mäter dess storlek i ekonomiska termer. Stort utrymme ägnas åt att diskutera hur den svenska frivilligsektorns storlek och uppbyggnad kan förstås.

Nordiska nämnden för handikappfrågor (1995) Frivilligt socialt arbete i ett handikappolitiskt perspektiv. Stockholm: Nordiska nämnden för handikappfrågor.

En rapport baserad på en undersökning av nordiska handikappsorganisationers syn på frivillighet. Av principiellt intresse eftersom den beskriver dessa organisationers syn på statens-, frivillighetens och individernas ansvar.

Olsson, L-E. (1999) Från idé till handling – En sociologisk studie av frivilliga organisationers uppkomst och fallstudier av: Noaks Ark, 5i12-rörelsen, Farsor och Morsor på Stan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Utifrån en teoretisk modell, indelad i tre faser – *för-fas*, *tillblivelsefas*, *mognadsfas* – analyseras tre frivilligorganisationer och deras framväxt. Det empiriska materialet bygger på fallstudier av Noaks Ark – en förening som startades för att sprida information och kunskap om HIV och AIDS; 5i12-rörelsen – vars syfte är att skapa manifestationer för flyktingar och ett värdigt flyktingmottagande; Farsor och Morsor på Stan – som bedriver s.k. nattvandringar i syfte att vara en vuxen positiv och nykter förebild för ungdomar i Stockholms City.

Socialvetenskaplig tidskrift, Nr 2–3, vol 5, s. 106–127, 1998.

I detta temanummer behandlas frivilligsektorns betydelse på det sociala området. Här finns flera viktiga – teoretiska och empiriska – bidrag,

bland annat från de forskare i eller nära socialt arbete som intresserat sig för frivilligorganisationer.

Barn- och ungdomsforskning

Banno Gomes, Nadia. (1996) *Tjejer kan!:* en bok om Exit, en mångkulturell tjejgrupp i Botkyrka. Tumba: Mångkulturellt centrum.

En skildring av en gruppverksamhet för flickor med utländsk bakgrund. Författaren beskriver bildandet av gruppen, den konkreta verksamheten och flickornas egna erfarenheter av verksamheten. Även ledarrollen och ledarens betydelse behandlas.

Brännberg, T. (1995) Plus för unga i Göteborg. Ds 1995:54, Bilaga 1.

En utvärdering av ett samverkansprojekt i Göteborg som pågick under 1990-talets första hälft. Ett huvudsyfte med projektet var att initiera samverkan mellan ideella föreningar och kommunala verksamheter i arbetet med ungdomar i förortsområden. Författaren ringar bl.a. in och analyserar vilka konflikter som uppstår i denna typ av samverkan, vad de beror på och hur de kan överbryggas.

Gaunt, D., Sundell, K., Davén, E. & Gustafsson, H. (1998) Projekt i riskzon. Slutrapport från utvärderingen av ”Sektorsövergripande projekt för barn och ungdom 1996”. Stockholm: Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, Forsknings- och utvecklingsenheten. FoU-rapport nr 1998:2.

En utvärdering av Stockholm kommuns satsning på sektorsövergripande projekt riktade till barn och ungdom. Kommunstyrelsens intentioner var att få tillstånd ett utvecklat arbetssätt mellan förvaltningar eller förvaltningssektorer och fristående organisationer för att bl.a. motverka missbruk, våld och främlingsfientlighet. Rapporten redovisar utvärderingsresultat från 24 av de totalt 80 projekt som beviljades bidrag.

Hammare, U. (Red.) (1998) Samverkan för barn och ungdom. FoU-rapport 1998:4. Resursförvaltningen. Stockholm. FoU-enheten.

I rapporten redovisas åtta utvärderingar av projekt som tilldelats medel från Stockholms kommuns projektsatsning *Sektorsövergripande projekt för barn och ungdom 1996*. De här redovisade projektutvärderingarna bedömdes alla ha uppfyllt sina målsättningar och bedrivit ett arbete med inriktning mot barn och ungdom där samverkan utvecklats mellan förvaltningar eller förvaltningssektorer och fristående organisationer

Lindstein, T. (1995) *Vändpunkten – att arbeta med barn till alkoholister*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Boken presenterar en delutvärdering i ett större forskningsprojekt om anhörigverksamheten för barn och ungdomar vid Ersta Vändpunkten – Ersta Diakonisällskap. I verksamheten ges barnen och ungdomarna möjlighet att träffa jämnåriga som också har missbrukande föräldrar. Denna aktuella undersökning har sitt fokus på gruppverksamheten för barn i åldern 6–12 år. Med utgångspunkt i en deltagande observations-

studie beskriver och värderar författaren Vändpunktens pedagogiskt orienterade barngruppverksamhet och söker utifrån utvecklingspsykologisk kunskap utveckla metodiken i denna typ av verksamhet.

Lindstein, T. (1997) Unga vid Vändpunkten – att arbeta med ungdomar vars föräldrar missbrukar. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

En andra delrapport i det ovan nämnda forskningsprojektet. Denna studie har verksamheten för ungdomar i åldern 13–17 år som undersökningsobjekt. Författaren visar bl.a. på olika sätt att använda gruppen som ett redskap för att skapa individuella utvecklingsmöjligheter för ungdomar med nedsatt självkänsla. Rapporten analyserar och tydliggör även vad som präglar ett kreativt ledarskap i denna typ av grupper.

Lundström, T. (2001) Vardag och livsvillkor i tidskriften Barn och ungdom.

I Bäck-Wiklund, M. & Lundström, T. Barns vardag i det senmoderna samhället. Stockholm: Natur & Kultur.

En analys av hur BRIS tidskrift Barn och ungdom under 1990-talet presenterat barns villkor (särskilt utsatta barns förhållanden). Bokkapitlet diskuterar under vilka villkor en barninriktad frivilligorganisation producerar bilder av hur barn har det. Analysen av tidskriften (liksom boken i övrigt) präglas av den förändrade barndomssyn som håller på att växa fram i sociologiskt och psykologiskt inriktad barn- och familjeforskning.

Ohlsson, L.B. & Swärd, H. (1994) Ungdom som samhällsproblem. Lund: Studentlitteratur.

En bok om ”den farliga ungdomen” som diskuterar samhällets syn på ungdomar och hur den förändrats över tid. Förhållandevis stort utrymme ges också olika teoretiska perspektiv på ungdomsproblem och på ungdomars socialisation. Ungdomars föreningsliv uppmärksammas också.

Ulmanen, P. (1996) Stärkta flickor – Utvärdering av projektet ”Att stärka flickor i föreningslivet. Ungdomsstyrelsen.

Skriften innehåller en utvärdering av ett projekt som bedrivits mellan Ungdomsstyrelsen och fem ungdomsorganisationer: Fritidsforum, Fältbiologerna, Ridsportförbundet, Skolidrottsförbundet och Vi Unga. Projektets föresatser var att utarbeta metoder för att få tillstånd en mer jämställd verksamhet inom föreningslivet, att mer uppmärksamma flickors behov och ta tillvara deras önskemål. I rapporten framhålls att: många av de lokalt verksamma flickorna var medvetna om att de inte tilläts verka på samma villkor som jämnåriga pojkar, men att de saknade ord att förklara denna realitet; s.k. tjejgrupper ansågs vara en bra metod för att nå målet; verksamheter som riktar sig till flickor bör integreras i föreningens ordinarie verksamheter och inte genomföras i tillfälliga projekt; mentorskap är en bra metod för att uppmuntra flickor att engagera sig i föreningslivet och ta förtroendeuppdrag; bryta den tradi-

tionella beslutsordningen genom nya demokratiska former för möten och beslutsfattande.

Öhlund, T. (1997) Normaliseringspraktiker i det moderna samhället. Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Akademisk avhandling nr. 24 i skriftserien.

Denna avhandling i socialt arbete är en del i den ungdomsforskning som utvecklades i Sverige under 1980- och 1990-talet. Här behandlas organisationer som arbetar med ungdomar vilka har sociala problem av olika slag. Bland de organisationer som analyseras märks Hasselasolidaritet och Urkraft (detta görs dock utan att det faktum att de är frivilligorganisationer uppmärksammas särskilt). Centralt i analysen är begrepp som socialisation och social kontroll, det vill säga i vilken utsträckning kan projekt av det här slaget ses som uttryck för statens behov av att ungdomar ska anpassas eller återanpassas in i normalitetens fälla

Historisk forskning

Eriksson, B.E. & Törnqvist, R. (1995) Likhet och särart: handikapphistoria i Norden. Södertälje: Fingraf.

En bok om handikapp, föreställningar om handikapp och de institutioner som hanterat handikapp. Här behandlas bland annat (men inte särskilt ingående) föreningslivets och filantropins betydelse för de handikappade i historiskt perspektiv.

Förhammar, S. (2000) Med känsla eller förnuft: svensk debatt om filantropi 1870–1914. Stockholm: Almqvist och Wiksell.

En forskningsrapport om filantropin vid förra sekelskiftet. Här analyserar filantropin roll i allmänhet, men med intressanta exempel från ett antal olika organisationer, bland dem även flera som arbetar med inriktning mot barn och unga och i handikappfrågor. Stort utrymme ges också åt diskussioner om frivillighetens förhållande till staten vid denna tid.

Gustafsson, B. (1994) Den tysta revolutionen. I Thullberg, P. & Kjell Östberg, K. (red.), Den svenska modellen. Lund: Studentlitteratur.

Ett bokkapitel som utifrån en fallstudie av en kommun (Örebro) bland annat ger en bild av frivilligorganisationernas betydelse i uppbyggandet av den svenska välfärdsstaten.

Henschen, H.M. (red.) (1990) Barn i stan: från sekelskifte till nittiotal. Stockholm : Folksam, Stockholms stadsmuseum, Tiden.

En bok som i ett historiskt perspektiv beskriver barns förhållanden i Stockholm. Här behandlas bland annat de olika ideologier som präglade sekelskiftets barnorienterade organisationer och filantropins betydelse. Boken har fått stor spridning och har tillsammans med utställningar vid Stadsmuseet i Stockholm sannolikt haft stor betydelse för synen på barns uppväxt i storstäderna.

Historisk tidskrift, nr 4: 1992.

Ett temanummer med ett antal artiklar av historiker som behandlar 1800-talets svenska filantropi. Här finns flera viktiga bidrag till den omvärdering av filantropin som gjorts under senare år, och då inte minst av organisationer som riktade sig till storstädernas fattiga barn (och deras mödrar).

Holmdahl, B. (2000) Tusen år i det svenska barnets historia. Lund: Studentlitteratur.

En historisk tillbakablick på barns uppväxtvillkor i Sverige under olika epoker fram till modern tid. Utifrån arkivstudier och en forskningsgenomgång skildrar författaren hur den psykiska och fysiska omvårdnaden av barn vuxit fram och hur välfärdsamhället efterhand tagit ett allt större ansvar för barnet genom bättre vård och utbildning.

Janfelt, M. (1999) Den privat-offentliga gränsen – Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860–1940. Nordiska Ministerrådet, rapport Nord 1999:9.

En nordisk antologi om frivilligsektorn under sekelskiftet och särskilt dess relationer till stat och kommun. Här bidrar bland andra Birgitta Jordansson med ett kapitel om skolbarnsomsorgen i Sverige.

Lundström, T. (1997) Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiften – frivilligt barnavårdsarbete förr och nu. Sköndalsinstitutets skriftserie nr. 10. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

En analys av de frivilliga barnavårdsorganisationers historia och deras betydelse i nutid. Här granskas framväxten av nya barnavårdsorganisationer vid 1800-talets slut och 1900-talets början och diskuteras deras samhälleliga betydelse och särskilt deras relationer till staten. BRIS och Rädda Barnen är de organisationer som ägnas utrymme i genomgången av de frivilliga barnavårdsorganisationernas roll i nutid. Här analyseras deras betydelse som intresseorganisationer, kunskapsförmedlare och serviceproducenter.

Münger, A-C. (2000) Stadens barn på landet. Stockholms sommarlovs-kolonier och den moderna välfärden. Linköpings universitet, Tema Barn.

Studien undersöker de s.k. sommarlovskoloniernas framväxt och utveckling. Författaren redogör för tre olika perspektiv som präglat tidigare forskning: studier som med utgångspunkt i koloniverksamheten bara tecknat bilden av en historiskt välgörenhet utan koppling till verksamhetens egen inre drivkraft, undersökningar som tolkat sommarkolonierna som ett instrument för uppfostran och kontroll, eller forskningsprojekt som intagit ett underifrån-perspektiv där barnen, praktiken och livet i kolonierna satts i fokus. I boken söker författaren lyfta fram de olika perspektiven möjligheter och studera sommarkolonierna som ett filantropiskt projekt i relation till det framväxande välfärdssamhället och samtidigt belysa de grupper av aktörer som deltog i verksamheten.

Olsson, H-E. (1992) Staten och ungdomens fritid: kontroll eller autonomi? Lund: Arkiv Förlag.

En avhandling i statsvetenskap som behandlar statens förhållande till ungdomars föreningsliv under 1900-talet. Författaren diskuterar kritiskt villkoren för statens stöd till organisationerna och föreningslivet som statens ”(re)socialiseringsinstans” för den farliga föreningslösa ungdomen.

Qvarsell, R. (1993) Ska jag taga vara på min broder? Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets historia. Idéhistoriska skrifter 15. Umeå: Institutionen för idéhistoria, Umeå universitet.

Roger Qvarsell har i flera olika sammanhang publicerat arbeten om filantropins betydelse. I denna antologi har samlats ett antal av hans arbeten. Här ges en bild av den svenska filantropin som den framträdde i slutet av 1800- och början av 1900-talet utifrån ett idéhistoriskt perspektiv.

Schagerholm-Holgersson, A. (2000) Hjälp åt barn i nöd : frivilligt socialt arbete under första hälften av 1900-talet. Värmlandsarkiv, Landsarkiv för Värmlands län och Folkrorelsernas arkiv för Värmland.

En guide i lokalthistorisk forskning för gymnasieskolan. Skriften presenterar ett antal Värmländska välgörenhetsföreningar inom barnavårdsområdet som verkade under första hälften av 1900-talet.

Sidebäck, G. (1992) Kampen om barnets själ – Barn och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980. Stockholm: Carlssons bokförlag.

I denna avhandling analyserar författaren framväxten av ett föreningsliv för barn och unga. Bland annat behandlas söndagsskolan, scoutrörelsen och unga örnar. En huvudfråga är vilka normer och värderingar som genom organisationerna förmedlas till de unga och hur denna förmedling går till.

Sjöberg, M. T. & Vammen, T. (red.) (1995) På tröskeln till välfärden. Välgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930. Stockholm: Carlssons.

En nordisk antologi med fokus på den under 1800-talet framväxande filantropins betydelse.

Weiner, G. (1995) De räddade barnen – Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900–1940. Falkenberg: Hjelms

En historisk avhandling som närgånget granskar barnavårdsbyrån i Hagalund vars verksamhet startades i början av 1900-talet. I avhandlingens visas hur frivilligt barnavårdsarbete kunde gestalta sig under seklets första halva. Dessutom diskuteras det nära samarbetet mellan frivilligorganisation och kommuner på lokal nivå och hur frivilligorganisationens aktiviteter så småningom integrerades i och övertogs av den kommunala socialvården.

Åberg, I. (1988) Revivalism, Philanthropy and Emancipation. Women's liberation and Organization in the Early Nineteenth Century, *Scandinavian Journal of History*, vol., 13, s. 399–420.

Ett tidigt bidrag till den omvärdering av filantropins betydelse som skett under de senaste åren. Här diskuteras bland annat välgörenhetsorganisationernas betydelse som arena för kvinnors samhällsintresse.

Rapporter från frivilligorganisationer

Boström, U. & Lahti, L. (1997) *Urkraft – En bok om ungdomars inneboende styrka*. Skellefteå: Norma bokförlag.

Boken som är framställd på initiativ av föreningen Urkraft, berättar historien om föreningens start 1987 fram till dess olika verksamheter drygt tio år senare.

BRIS (2000) *BRIS-rapporten år 2000: Barnsamtalen fortsätter att öka. BRIS fyller 30 år*. Stockholm: BRIS.

En redovisning av BRIS verksamhet under år 2000. Bl.a. uppmärksammas: den ökning på 22 % av de inkommande samtalen till Barnens Hjälptelefon jämfört med 1999, de statistikförda samtalen uppgick år 2000 till knappt 17 500; det opinionsarbete som ligger bakom ökningen av inkommande samtal; de olika problemområden som samtalen till BRIS under året kommit att handla om; den s.k. förövarstudien som klargör att det stora flertalet övergrepp – misshandel eller sexuella övergrepp – mot barn sker i hemmet och av någon förälder; statistik och inriktning över samtal inkomna till BRIS Vuxentelefon – om barn.

Carlberg, A. & Tamas, G. (1995) *Där kärleken kallnar breder laglösheten ut sig*. Stockholm: Tidens förlag.

Genom journalisten Gellert Tamas förmedlar Anders Carlberg bl.a. bilden av sin bakgrund, uppväxt, idéerna till och igångsättandet av Fryshuset i Stockholm. I boken ger Carlberg också sin syn på en rad olika, vid denna tid aktuella händelser och mer allmänna fenomen. Boken berör t.ex. den svenska folkrörelsetraditionen, drömtydning och myter, manligt och kvinnligt, arbetslöshet, utbildning, nationalism och patriotism.

Cloarec, E. (1991) *Bara Barnet*. Riksförbundet För Familjers Rättigheter.

En jubileumsskrift om den kamratstödande frivilligorganisationen Riksförbundet För Familjers Rättigheter. Genom intervjuer med s.k. stödkamrater, föräldrar som fått sina barn placerade, familjehemsplacerade barn, familjehemsföräldrar och socialsekreterare söker författaren beskriva den verklighet många av förbundets medlemmar lever i. Rapporten presenterar även Riksförbundets aktiviteter och ger en historisk utblick över de tio år organisationen existerat.

Gyllensvärd, G. (1997) *Stöd för barn i sorg. Rädda Barnen*.

Författaren som själv arbetat som gruppleddare inom Rädda Barnens stödgrupper för barn i sorg behandlar i boken, dels barns sorg: hur den

tar sig uttryck, vilka förutsättningar barn i olika åldrar har att bearbeta sin sorg, dels hur gruppverksamheter för barn i sorg kan utformas med Rädda Barnens verksamhet som modell: vilka teman som är viktiga att ta upp, hur man kan arbeta tillsammans med barn kring dessa teman.

Gyllensvärd, G. (1999) Sorg finns. Rädda Barnen.

Utifrån författarens erfarenheter vid Rädda Barnens Centrum för barn och ungdomar i kris och det praktiska arbetet med sörjande barn, beskrivs den sorgprocess några barn vid mottagningen går igenom.

Hessle, S. (red) (1985) När barnet kommer hem – Erfarenheter från föräldrar med samhällsvårdade barn. Riksförbundet För Familjers Rättigheter.

En forskningsrapport gjord på uppdrag av Riksförbundet För Familjers Rättigheter om den s.k. hemvändandeproblematiken. D.v.s. den situation som uppstår då ett barn som varit placerad i samhällsvård ska återvända hem till den biologiska föräldern/föräldrarna. Tio olika familjers upplevelser och tankar kring omhändertagandet och återföreningen ligger till grund för rapporten.

Hyvönen, U. & Olofsson, I. (1997) Barnsamtal i nöd och lust. Frivilliga och anställda i BRIS om arbetet med Barnens Hjälptelefon. BRIS.

Denna forskningsrapport bygger på en observations- och intervjustudie genomförd på olika BRIS-regioner i landet, avseende Barnens Hjälptelefon. Undersökningen diskuterar bl.a. hur de olika regionerna organiserar sin verksamhet, vilka drivkrafter de frivilligt aktiva anger som motiv till sitt arbete och hur de upplever samtalen med barnen. Författarna analyserar även vilka krav som riktas mot de frivilligt aktiva i organisationen och hur de frivilligt engagerade ser på barn och ungdomars livsvillkor i dagens Sverige.

Irgens, Peter. (1998) BRIS som kunskapande organisation. BRIS/Institutionen för Epidemiologi och Folkhälsovetenskap. Umeå: Umeå universitet.

Rapporten som består av fyra skilda delar redovisar och analyserar bl.a. organisationsstrukturen inom BRIS och dess position och uppgift i ett allmänt socialt barnavårdsarbete. Vidare berör författaren det då aktuella tillvägagångssättet för dokumentation och kunskapsspridande av material genererat från barnsamtalen. Avslutningsvis tecknas bilden av en förnyad metod för kunskapsproduktion inom organisationen.

Irgens, Peter. & Jonsson, Yvonne. (2000) Placerade barn och ungdomar. Stockholm: BRIS.

Studien redovisar en granskning av de samtal som inkommit till, dels Barnens Hjälptelefon, dels Vuxentelefonen och som rör samhällets omhändertaganden av barn och ungdomar för placering i familje- eller HVB-hem. Totalt bygger granskningen på 128 samtal varav 90 inkomna till Barnens Hjälptelefon och 38 till Vuxentelefonen. I slutanalysen konstaterar författarna att en stor del av de kontaktande barnens förmedlar en dystert bild av sin situation. Ett framträdande tema tycks t.ex.

vara den brist på delaktighet och utebliven kommunikation barnen upplever i relationen till den placerande myndigheten.

Irgens, Peter. & Moqvist, Ingeborg. (2000) Övriga påringningar. Stockholm: BRIS.

Rapporten redovisar en studie av det totala antalet påringningar till Barnens Hjälptelefon – Region Mitt (Stockholm) under fyra veckor. En stor del av de inkommande samtalen under denna period och till BRIS i allmänhet består av s.k. busringningar där den uppringande t.ex. bara skriker eller för s.k. sextal. En ytterligare kategori av dessa samtal är s.k. ”vaneringarsamtal” d.v.s. sådana samtal som återkommer flera gånger i veckan med samma samtalstema. Författarna analyserar vad dessa samtal kan tänkas stå för och diskuterar hur volontären i samtalsmottagningen ska kunna hantera dem.

Lundequist, B., Löf, L., Palm-Berglund, T., Peñaloza, C. & Ringsby, G. (1995) Barn Krig Psykoterapi – Om praktiskt arbete med barn och ungdomar som har erfarenheter av krig. Rädda Barnen.

En metodbok i antologiformat som bygger på de olika författarnas praktiska erfarenheter i arbetet vid Rädda Barnens mottagning för *Barn i krig*. Boken presenterar också de teoretiska utgångspunkter var och en behandlarna använder sig av i det praktiska arbetet.

Moqvist, I. (red) (1998) Om barn som brottsoffer och BRIS som barns ombud. Umeå: BRIS.

En stor del av samtalen till BRIS och Barnens hjälptelefon kommer från barn som utsatts för brott av olika slag – misshandel, sexuella övergrepp och mobbing. Rapporten redovisar och diskuterar utifrån konkreta fallbeskrivningar de frågor barnen har samt det konkreta arbete som BRIS Region Nord utfört för att stödja denna grupp barn.

Nyman, A. & Svensson, B. (1995) Pojkmottagningen. Rädda Barnen.

Boken sammanfattar erfarenheterna av arbetet vid den mottagning för sexuellt utnyttjade pojkar – Pojkmottagningen – som Rädda Barnen startade 1990. Sedan igångsättandet hade verksamheten vid denna tid tagit emot ca 100 pojkar i åldern 13–18 år. Författarna som båda arbetar som terapeuter vid pojkmottagningen beskriver den terapeutiska processen med de utsatta barnen genom en rad fallbeskrivningar och ger samtidigt en teoretisk bakgrund till denna typ av problematik.

Nyman, A. & Svensson, B. (2000) Offer och förövare: om sexuella övergrepp och behandling. Rädda Barnen.

Boken är ytterligare en rapport från Rädda Barnens centrum för barn och ungdomar i kris och mer specifikt verksamheten vid den s.k. pojkmottagningen. Författaren och terapeuten vid mottagningen Börje Svensson går i boken bl.a. igenom den behandlingsmodell man arbetar utifrån. Rapporten redovisar även exempel på de olika förövartyper man kommit i kontakt med under mottagningens tioåriga arbete – pap-

por som förövare, kvinnliga förövare, barn som utnyttjar andra barn sexuellt och pedofiler.

Nyman, A., Svensson, B. & Risberg, O. (2001) Unga förövare. Rädda Barnen.

Likt den ovan nämnda boken bygger materialet på erfarenheter gjorda vid Rädda Barnens mottagning för sexuellt utnyttjade barn. Författarna, som arbetar vid mottagningen, tecknar i boken bilden av de unga pojkar som själva begått sexuella övergrepp. Här tydliggörs bl.a. dessa barns situation och bakgrundsfaktorer som lett fram till övergreppshandlingen.

Olofsson, I. (1998) Utsatthetens röster. Barnsamtal i BRIS. BRIS.

En rapport från ett större forskningsprojekt om BRIS arbete, som ska leda fram till en doktorsavhandling. Här diskuteras de samtal som når BRIS jourtelefoner och barnen som ringer.

Paulsson, K. (2001) Det ser så fint ut på papperet – Om barn med funktionshinder och Barnkonventionen. Rädda Barnen och Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar, RBU.

Rapporten är en del i ett samarbetsprojekt mellan Rädda Barnen och Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar. Här lyfter författaren fram och tydliggör att flera av barnkonventionen artiklar om barns rätt, som anses vara självklara för barn i allmänhet, många gånger är någonting ett funktionshindrat barn och dennes föräldrar får strida för. På en rad områden pekar författaren på de hinder som finns och som i vissa fall kan få som effekt att det funktionshindrade barnet diskrimineras.

Rädda Barnen (1998) Rädda Barnens rapport till FN om barns rättigheter i Sverige. Rädda Barnen.

Rapporten från Rädda Barnen lämnar kommentarer på den svenska regeringens rapport till FN:s kommitté för barns rättigheter om hur Sverige efterlever barnkonventionen. Rädda Barnens rapport pekar bl.a. på att kunskapen om barnkonventionen är bristfällig inom de lokala nivåer i samhället – kommuner, landsting och dess företrädare – som är administrerar t.ex. barnomsorg, hälsovård, skola o.s.v.

Rädda Barnen (2001) Rädda Barnens Kompass 2002 – rapport baserad på Vägval 2000. Rädda Barnen.

Ett dokument som redogör för de ramar och metoder organisationen planerar arbeta utifrån under en kommande tioårs period. Man beskriver bl.a. i dokumentet att aktiviteterna inom organisationen ska byggas kring verksamhetsinriktningarna: kunskapsförmedling/kompetensutveckling, påverkansarbete, faktainsamling och direkt stöd. I skriften tydliggörs att de direkta stödåtgärderna inte ska betraktas som permanenta serviceåtaganden utan vara insatser som är begränsade i tid och rum. En grundläggande tankegång är att andra aktörer ska ta över verksamheter som uppmärksammats av Rädda Barnen.

Svensson, B. (1998) 101 pojkar – en studie om sexuella övergrepp. Rädda Barnen.

I boken diskuteras utifrån en rad fallstudier bl.a. de utsatta barnens familjeförhållanden och relationer till förövaren. Författaren, själv verksam som terapeut vid mottagningen analyserar också de olika brottens juridiska påföljder.

Tedebrand, L-G. & Bergvall, B. (red) (1995) Liv i rörelse – RBU 1955–1995. Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdom.

Boken som är en jubileumskrift från Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar berättar om organisationens historia under fyrtio år. Flera författare med anknytning till RBU bidrar med material och förmedlar sina respektive bilder av förbundets arbete och de funktionshindrades situation i Sverige.

Offentligt tryck

Barnombudsmannen (2000) Barnkonventionen i praktiken – Frivilligorganisationer, kommuner och landsting i samarbete. Barnombudsmannen.

Rapporten utgör en sammanfattande beskrivning och utvärdering av den satsning på information om FN:s barnkonvention regeringen beslutade om under 1996. Satsningen innebar att 19 ideella organisationer engagerades i 60 skilda projekt att under ledning av Barnombudsmannen föra ut kunskap om barnkonventionen till kommuner och landsting. I rapporten konstateras bl.a. att målet delvis uppnått men att landets alla kommuner och landsting inte införlivat konventionen i sina respektive verksamheter och administrationer. Utvärderingen pekar även på att projektet varit kortsiktigt i meningen att 1–2 år är en förhållandevis kort tid för det långsiktiga förändringsarbete som en införlivning av barnkonventionen kräver. Som positivt i satsningen pekar författaren bl.a. på den ökade kännedom olika frivilligorganisationer fått om varandra under projektiden. Nya nätverk bildades främst mellan frivilligorganisationer men också mellan organisationer, kommuner och landsting.

Ds 1994:93. Handbok i frivilligt arbete. Civildepartementet.

Rapporten söker identifiera hinder som motverkar ett ökat engagemang från den ideella sektorn inom offentlig verksamhet och lämna förslag som underlättar de ideella organisationernas verksamheter. Stor vikt läggs vid den juridiska regleringen av frivilligarbete.

Folkhälsoinstitutet (1996) Insatser för barn till missbrukare – kartläggning våren 1996. Stockholm: Folkhälsoinstitutet 1996:107.

En redovisning av de insatser som görs för barn till alkoholmissbrukare. Sammanställningen tar upp verksamheter som drivs av kommuner, landsting eller andra typer av huvudmän som t.ex. Ersta Vändpunkten, Rädda Barnen, Stadsmissionen och församlingar inom Svenska Kyrkan. Både då pågående och planerade insatser redovisas.

Kulturdepartementet (1999) Folkrörelse- och föreningsguide. Stockholm: Brevskolan.

Guiden är en katalog över föreningar som har verksamhet på nationell nivå. Här finner man även barn och ungdomsorganisationer. En svaghet med denna katalog är att den är begränsad till den centrala nivån. Detta särskilt i en tid då den lokala organiseringen får större betydelse (speciellt kanske när det gäller unga).

Socialstyrelsen. (1994) Barns villkor i förändringstider – Slutrapport. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1994:2.

Rapporten redovisar följderna för verksamheter som berör barn och ungdomar med anledning av de besparingar och organisationsförändringar som genomfördes inom kommuner och landsting under 1990-talet. Bl.a. redovisas ekonomiska neddragningar inom den totala fritidssektorn och därmed även en sänkning av kontantstödet till föreningslivet och minskat lokalstöd i form av bidrag till föreningsägda lokaler eller subvention av hyra i kommunala lokaler.

SOU 1993:82. Frivilligt socialt arbete – Karlläggning och kunskapsöversikt.

En omfattande studie över det frivilligt sociala arbetet i Sverige. Undersökningen analyserar centrala begrepp inom området och diskuterar de frivilliga organisationernas ställning och roll inom området samt det frivilligt sociala arbetets omfattning. Denna undersökning har fått stor betydelse för att synliggöra den socialt inriktade frivilligheten och är fortfarande helt central för de som vill sätta sig in i fältet.

SOU 1997:71. Politik för unga – Slutbetänkande från ungdomspolitiska kommittén.

Utredningen behandlar frågor om ungdomars makt, vanmakt, delaktighet och inflytande inom en rad områden. Kommittén diskuterar bl.a. under rubriken Makt över fritiden det s.k. träffpunktsstödet vilket utgick för att stimulera till igångsättande av mötesplatser för, av och med ungdomar. Stödet resulterade bl.a. i att ett stort antal nya ungdomsföreningar bildades med basen i t.ex. en kaféverksamhet. Kommittén uppmanar i sitt betänkande kommuner i landet att arbeta tillsammans med ungdomar för att öka antalet brukarstyrda fritidsverksamheter av detta slag.

SOU 1999:84. Civilsamhället.

I en forskarantologi från Demokratiutredningen diskuteras civilsamhällets (inklusive föreningslivets) betydelse för demokratin i det senmoderna samhället. Här finns kapitel som bland annat behandlar de insatser som görs mellan människor (Eva Jeppsson Grassman och Lars Svedberg visar med hjälp av en stor survey-undersökning att människors frivilligengagemang snarast ökat under senare år).

Statskontoret 1995:7 I samhällets intresse? En samhällsekonomisk studie av den ideella sektorn.

Rapporten utgör resultatet av ett regeringsuppdrag avseende de samhällsekonomiska effekterna av ideell verksamhet. Studien redovisar bl.a. att stödet till den ideella sektorn bör omprövas och mer specifikt inriktas mot verksamheter som kan sägas ha ett högt värde för samhället eller där det finns starka fördelningspolitiska skäl till bidragsgivande. Här påtalar rapporten att en omfördelning av stödet bör ske till förmån för föreningar med social inriktning.

Nordiskt

Andersen, R.K., Opdalshei, O.A. & Lorentzen, H. (1996) Frivillige organisasjoner. En kommentert bibliografi. Oslo: FRISAM, frivillighetens samarbeidsorgan.

En genomgång av litteratur om i första hand Norges frivilliga organisationer men även i begränsad omfattning internationella arbeten i ämnet med relevans för norska förhållanden. Genomgången tar utgångspunkt i forskningsbaserade arbeten och lämnar därmed bort organisationernas egna framställningar om och utvärderingar av sina respektive verksamheter. I avsnittet *Barn, ungdom, kultur, fritid og nærmiljø* listas ett 40-tal titlar som på olika sätt berör barn- och ungdomsorganisationer. Här behandlas i ett flertal arbeten det offentliga bidragsförmedlande till organisationerna men också ungdomars nyttjande av och deltagande i fritids- och kulturaktiviteter.

Klausen, K.K. & Selle, P. (red.) (1995) Frivillig organisering i Norden. Oslo: Tano.

En nordisk antologi med bidrag från forskare med intresse för frivilligsektorn. Förutom ett antal empiriska bidrag finns en viktig diskussion om frivilligsektorns plats i välfärdsstater av skandinavisk typ. Tommy Lundström diskuterar förhållandena i Sverige bland annat med utgångspunkt från data om barnhemsvården och socialt arbete i allmänhet.

NOU 2000:12. Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer.

I denna offentliga utredning presenteras en omfattande forskningsbaserad deskriptiv kartläggning och värdering av Barnevernet (samhällets sociala barnavård) i Norge. I kapitlet: *Samarbeid, ansvarsfordeling og betalingsordninger i barnevernet* diskuteras den samhälleliga sociala barnavårdens samarbete med frivilliga organisationer. Utredningen redogör för den långa tradition som finns inom barnevernet av samarbete med ideella organisationer vilka driver institutioner som barnevernet nyttjar. Här nämns Norsk Folkehjelp, Kirkens bymisjon och Røde Kors. Utredningen konstaterar vidare att det finns en överraskande liten tillgång till empiriskt material om barnevernets samarbetet med frivilligorganisationer. Som en följd av detta lät utredningen genomföra en mindre kvalitativ studie där bl.a. representanter för den kommunala sociala barnavården utfrågades om samarbete med andra frivilligorganisationer inom den egna kommunen än de ovan nämnda. Undersökning-

en visar att kommunen i liten utsträckning samarbetar med andra frivilligorganisationer. De skäl som angavs till denna brist på samarbete var bl.a. frånvaro av kontinuitet inom frivilligorganisationerna, organisationerna ansågs bestå av s.k. eldsjälarna vilka redan var hårt engagerade. Man menade vidare att organisationerna inte hade den nödvändiga kompetens som efterfrågades vid samarbete med Barnevernet och i några svar uppgavs dessutom att de kommunala representanterna inte kände till några ytterligare frivilligorganisationer att samarbeta med.

Bilaga 2

Tänkbar nytta (värde) av frivilligt socialt arbete

(Blennberger, Jess och Olsson 1999)

Värde	Individnivå	Gruppnivå	Organisationsnivå	Samhällsnivå
Eufori och mening	Människor kan få möjlighet att förverkliga sina drömmar och intressen	"Delad glädje"	Tillsammans kan människor skapa verksamheter som enskilda inte har möjlighet till	Kreativt och tillitsfullt samhällsklimat
(Kulturell) mångfald	Människor får möjlighet att utveckla sina intressen	Grupptillhörighet Sociala nätverk skapas	Ett rikt organisationsliv	Ett rikt organisationsliv Fler människor får möjlighet att vara aktiva
Integration och social tillhörighet	Gemenskap och förbundenhet med andra människor	Gemensamhets-känsla. Sociala nätverk skapas		Ökad sammanhållning
Demokratisk skoling	Individen får social träning och lär sig organisationslivets regler	Människor får träna sig att verka tillsammans Ledarträning	Människor får träna sig att verka tillsammans. Ledarträning.	Värdefull kunskap och lojalitet för demokratiutövande i samhället och näringslivet Resurser för demokratisk stabilitet och utveckling
Rättighetsförsvar	Människor får möjlighet att artikulera sina krav och rättigheter.	En grupp har oftast mer resurser än individen att artikulera sina krav.	Organisationen kan bli ett effektivt verktyg för att formulera sina krav. Mera resursstarka kan fungera som röst för utsatta grupper	Mångfald i samhällsdebatten.
Marginaliserades mobilisering	Människor kan få möjlighet att artikulera sina behov.	En grupp har oftast mer resurser än individen att artikulera sina behov.	Organisationen kan bli ett effektivt verktyg för att förbättra vissa grupper livssituation. Mera resursstarka kan fungera som röst för utsatta grupper.	De mest utsatta i samhället får hjälp och möjlighet att påverka Flera medborgare bidrar till en god samhällsutveckling
Disciplinering	Människor får träning i att utföra uppgifter regelbundet Träning i hänsynstagande och social smidighet	Människor lovar varandra att komma tillbaka och utföra uppgifter	Människor lovar varandra att komma tillbaka och utföra uppgifter, vilket är grunden för all organisering	Flera människor tar ansvar och visar hänsyn till andra Förmåga att se till en större samhällshelhet och att skjuta upp behovstillfredsställelse

Värde	Individnivå	Gruppenivå	Organisationsnivå	Samhällsnivå
Service och kostnadseffektivitet	Utbudet av tjänster blir större	Det kan vara svårt eller omöjligt för en individ att utföra en verksamhet	Alerta och kompetenta organisationer och verksamheter Lägsta möjliga produktionskostnad Vinst (som kan omvandlas till andra förmåner)	Verksamheter som bygger på människors egna initiativ och intressen kan antas bedrivas mer serviceinriktat och kostnadseffektivt Utbudet av tjänster blir större Lägsta möjliga produktionskostnad så att medel frigörs till annan produktion
Samhällsekonomisk vinst				Ökar den totala mängden producerade varor och tjänster i samhället. Lägsta möjliga produktionskostnad så att medel frigörs
Folkhälsoeffekter	Meningsfull verksamhet befrämjar hälsan	Social gemenskap	Organisationer kan hjälpa andra i utsatta positioner	Engagerade och aktiva medborgare kan antas ha positiva effekter på folkhälsan. Organisationer hjälper utsatta människor
Arbetsstillfällen	Delvis ny arbetsmarknad och nya karriärmöjligheter		Organisationer inom den sociala ekonomin kan bli alternativ, komplement, nyskapare och ersättning till verksamhet i andra sektorer	Ny och större arbetsmarknad. Organisationer inom den sociala ekonomin kan bli alternativ, komplement, nyskapare och ersättning till verksamhet i andra sektorer.
Nytänkande, innovationer och experiment	Möjlighet för individen att delta och skapa ny verksamhet	Möjlighet för grupper att delta och skapa ny verksamhet	Har potentiellt en fri roll i att skapa och experimentera med nya organisationer och verksamheter. Drivs ej av vinstintresse eller av att alla ska ha samma service	Mångfald Kreativ samhällsutveckling inom flera sektorer
Särskild kvalitet	Skapandets och delaktighetens glädje Närhet till andra människor Ömsesidighet Jämlikhet Medinflytande Identitetsskapande Kompetenshöjande Empowerment	Att skapa och känna delaktighet tillsammans med andra – Ömsesidighet Identitetsskapande Kompetenshöjande Empowerment	Drivs främst av engagemang och inte av vinstintresse.	Engagerade medborgare kan fungera som en bra träning för andra samhällssektorer. Demokratisk bildning